

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Факультет №6

Кафедра кримінального права та кримінології

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
з навчальної дисципліни Кримінальне право
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Галузь знань – 26 Цивільна безпека
Спеціальність - 262 Правоохоронна діяльність
Кваліфікація – Бакалавр правоохоронної діяльності**

Харків (Вінниця) 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 25.09.2023 № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 21.09.2023 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 22.09.2023 № 8

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального права та кримінології
(протокол № 7 від 28 серпня 2023 р.)

Розробники:

1. Зав. кафедрою, д.ю.н., професор Харченко В.Б.
2. Професор кафедри, д.ю.н., професор Ємельянов В.П.
3. Професор кафедри, д.ю.н., професор Шульга А.М
4. Доцент кафедри, к.ю.н., доцент Кундеус В.Г.
5. Доцент кафедри, к.ю.н., доцент Вапсва Ю.А.
6. Старший викладач кафедри Митрофанова Ю.С.

Рецензенти:

1. В. о. завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент Рибалко Г. С.

2. Професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор Ященко А.М.

**Розподіл часу навчальної дисципліни за темами
262 Правоохоронна діяльність
(денна форма навчання)**

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни					Вид контролю
	Всього	з них:				
		Лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	
Семестр № 3						
Тема № 1. Поняття кримінального права	6	2	2			2
Тема № 2. Закон про кримінальну відповідальність	6	2	2			2
Тема № 3. Кримінальна відповідальність	3	1				2
Тема № 4. Кримінальне правопорушення та його види	6	2		2		2
Тема № 5. Склад кримінального правопорушення	5	1	2			2
Тема № 6. Об’єкт кримінального правопорушення	4	1	2			1
Тема № 7. Об’єктивна сторона кримінального правопорушення	6	1		4		1
Тема № 8. Суб’єкт кримінального правопорушення	4	1	2			1
Тема № 9. Суб’єктивна сторона кримінального правопорушення	5	1		2		2
Тема № 10. Стадії вчинення кримінального правопорушення	5	1		2		2
Тема № 11. Співучасть у кримінальному правопорушенні	5	1		2		2
Тема № 12. Повторність, сукупність та рецидив кримінальних	5	1		2		2

правопорушень							
Тема № 13. Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння	5	1		2		2	
Тема № 14. Звільнення від кримінальної відповідальності	3					2	
Тема № 15. Покарання та його види	4	1	1			2	
Тема № 16. Призначення покарання	2	1	1			2	
Тема № 17. Звільнення від покарання та його відбування	2					2	
Тема № 18. Судимість, її погашення та зняття	3					2	
Тема № 19. Обмежувальні заходи й інші заходи кримінально-правового характеру	2					2	
Тема № 20. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб	3					3	
Тема № 21. Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх	6	2	2			2	
Всього за семестр № 3:	90	20	14	16		40	
							залік
Семестр № 4							
Тема № 1: Поняття Особливої частини Кримінального права, її система та значення. Наукові основи кваліфікації кримінальних правопорушень.	3	1	0	0		2	
Тема № 2: Злочини проти основ національної безпеки.	6	2	2	0	-	2	
Тема № 3: Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи.	9	3	2	2	-	1	
Тема № 4: Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи.	6	2	0	2	-	1	
Тема № 5: Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.	6	2	2		-	2	

Тема № 6: Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав та свобод людини і громадянина.	4	2	0	0	-	2
Тема № 7: Кримінальні правопорушення проти власності	6	2	2	2	-	2
Тема № 8: Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.	2	2	2	0	-	2
Тема № 9: Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності.	6	2	2	0	-	2
Тема № 10: Кримінальні правопорушення проти довкілля.	6	2	0	0	-	2
Тема № 11: Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки.	6	2	0	2	-	2
Тема № 12: Кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва	6	2	0	0	-	4
Тема № 13: Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту.	6	2	0	2	-	2
Тема № 14: Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності.	8	2	2	2	-	2
Тема № 15: Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення.	8	2	2	2	-	2
Тема № 16: Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, держаних кордонів, забезпечення призову та мобілізації.	4	2	0	0	-	2
Тема № 17: Кримінальні правопорушення проти	4	2	0	0	-	2

авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів.							
Тема № 18: Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку	2	–	–	–	-	2	
Тема № 19: Кримінальні правопорушення проти правосуддя.	6	2	0	0	-	4	
Тема № 20: Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення).	6	2	0	0	–	4	
Тема № 21: Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.	4	2	0	0	-	2	
Всього за семестр № 4:	120	40	16	14	0	50	екзамен

**Розподіл часу навчальної дисципліни за темами
(заочна форма навчання)**

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		Лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 5							
Загальна частина							
Тема № 1. Поняття і система кримінального права	5		2			3	

Тема № 2. Закон про кримінальну відповідальність	6	1		1		4	
Тема № 3. Кримінальна відповідальність та її підстави	6	2				4	
Тема № 4. Кримінальне правопорушення та його види	5	1				4	
Тема № 5. Склад кримінального правопорушення	6		2			4	
Тема № 6. Об'єкт кримінального правопорушення	5		1			4	
Тема № 7. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення	7			1		6	
Тема № 8. Суб'єкт кримінального правопорушення	5		1			4	
Тема № 9. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення	7			1		6	
Тема № 10. Стадії кримінального правопорушення	6	1		1		4	
Тема № 11. Співучасть у кримінальному правопорушенні	8	1		1		6	
Тема № 12. Повторність, сукупність та рецидив кримінальних правопорушень	6	1		1		4	
Тема № 13. Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння	7	1		2		4	
Тема № 14. Звільнення від кримінальної відповідальності	4					4	
Тема № 15. Покарання та його види	5	1				4	
Тема № 16. Призначення покарання	4					4	
Тема № 17. Звільнення від покарання та його відбування	4					4	
Тема № 18. Судимість, її погашення та зняття	2					2	
Тема № 19. Обмежувальні та інші заходи кримінально-правового характеру	2					2	
Тема № 20. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб	2					2	
Тема № 21. Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх	3	1				2	
Всього за семестр № 5	105	10	6	8		81	Залік
Семестр № 6							
Особлива частина							

Тема № 1: Поняття Особливої частини Кримінального права, її система та значення. Наукові основи кваліфікації кримінальних правопорушень.	5	1				4
Тема № 2: Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи.	8	2			-	6
Тема № 3: Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи.	5		1		-	4
Тема № 4: Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.	5		1		-	4
Тема № 5: Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав та свобод людини і громадянина.	5	1			-	4
Тема № 6: Кримінальні правопорушення проти власності.	8	2			-	6
Тема № 7: Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.	6	1			-	5
Тема № 8: Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності.	6			2	-	4
Тема № 9: Кримінальні правопорушення проти довкілля.	4				-	4
Тема № 10: Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки.	5	1			-	4
Тема № 11: Кримінальні правопорушення проти безпеки виробництва	4				-	4
Тема № 12: Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту.	5		1		-	4
Тема № 13: Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності.	5	1			-	4

Тема № 14: Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення.	6	1			-	5	
Тема № 15: Злочини проти основ національної безпеки.	4				-	4	
Тема № 16: Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, держаних кордонів, забезпечення призову та мобілізації.	4				-	4	
Тема № 17: Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів.	5		1		-	4	
Тема № 18: Кримінальні правопорушення у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку	4				-	4	
Тема № 19: Кримінальні правопорушення проти правосуддя.	4					4	
Тема № 20: Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення).	4				-	4	
Тема № 21: Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.	3					3	
Всього за семестр № 6:	105	10	4	2	0	89	Екзамен

Методичні вказівки до семінарських та практичних занять Загальна частина кримінального права

Тема № 1. Поняття кримінального права Семінарське заняття

Тема: Поняття кримінального права. Загальна характеристика чотирьох значень цього поняття

Кількість годин – 2.

Навчальні питання:

1. Виникнення поняття «кримінальне право» та значення цього поняття.
2. Кримінальне право як галузь законодавства (предмет, метод, завдання та функції кримінального законодавства).
3. Кримінальне право як галузь права. Принципи кримінального права, правозастосування та правотворчість як складові компоненти галузі кримінального права.
4. Наука кримінального права. Предмет і методи науки кримінального права.
5. Кримінальне право як навчальна дисципліна.
6. Кримінальне право та суміжні правові галузі.

Методичні вказівки

Починаючи вивчення цієї теми, студентам слід розуміти, що у навчальній та науковій літературі немає єдності поглядів відносно кількості значень поняття «кримінальне право».

Одні автори розглядають поняття «кримінальне право» у чотирьох значеннях, а саме:

- 1) кримінальне право як галузь законодавства;
- 2) кримінальне право як галузь права;
- 3) наука кримінального права;
- 4) кримінальне право як навчальна дисципліна.

Розглядаючи *друге* питання, слід зазначити, що кримінальне право як галузь законодавства – це система юридичних норм, прийнятих Верховною Радою України, що встановлюють, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями, види і розміри покарань за їх вчинення, а також інші кримінально-правові наслідки. Таким чином, *предметом* кримінального права як галузі законодавства є законодавство про кримінальну відповідальність та інші кримінально-правові наслідки. На *метод* кримінального законодавства прямо вказується у ч. 2 ст. 1 КК, відповідно до якої він складається з двох частин:

- 1) визначення, які суспільно небезпечні діяння є кримінально-протиправними;
- 2) визначення, які покарання застосовуються до осіб, що вчинили такі діяння.

Завдання кримінального законодавства визначені у ч.1 ст. 1 КК України. З предметом та завданнями тісно пов'язані *функції* кримінального законодавства – охоронна, запобіжна (превентивна) та регулятивна функції.

При розгляді *третього* питання слід мати на увазі, що кримінальне право як галузь права – поняття більш широке, яке охоплює не тільки кримінальне законодавство з його предметом, методом, завданнями та функціями, але й принципи кримінального права, правозастосування та правотворчість.

У *четвертому* питанні, говорячи про науку кримінального права, слід зауважити, що *предмет* науки кримінального права включає:

- 1) надання коментарів до чинного кримінального законодавства;

- 2) вивчення історії вітчизняного кримінального законодавства;
- 3) порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного кримінального законодавства;
- 4) дослідження міжнародного кримінального права;
- 5) вивчення історії та сучасного стану правозастосування;
- 6) вивчення розробок та поглядів вітчизняних та зарубіжних науковців;
- 7) розробка пропозицій та рекомендацій щодо вдосконалення кримінального законодавства та правозастосовної практики з урахуванням соціальної обумовленості, підстав і принципів криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь.

Методи науки кримінального права – це ті способи, прийоми, за допомогою яких пізнаються явища, що становлять предмет даної науки. Методи поділяють на основні та допоміжні. До основних методів науки кримінального права належать: філософський (або діалектичний) метод пізнання, історико-правовий (або генетичний), логіко-юридичний (або догматичний), порівняльно-правовий (або компаративістський), соціологічний, системно-структурний методи дослідження. В якості науки кримінального права використовує методи математичного моделювання, психологічного аналізу, експертних оцінок тощо.

Розглядаючи *п'яте* питання, слід зазначити, що кримінальне право як навчальна дисципліна – це сукупність навчального матеріалу, в якому розглядаються теоретичні положення, що розкривають зміст кримінально-правових норм. Крім цього навчальна дисципліна включає також ознайомлення з правозастосовною практикою, з положеннями кримінального права зарубіжних країн та з певними науковими розробками.

При розгляді *шостого* питання слід звернути увагу на те, що кримінальне право тісно пов'язане з іншими правовими галузями, особливо такими як конституційне, кримінальне процесуальне, кримінально-виконавче, адміністративне, міжнародне право.

ЛІТЕРАТУРА

Нормативні акти: 1 – 3; основна література: 1 - 5; додаткова література: 1, 2.

Тема №2. Закон про кримінальну відповідальність Практичне заняття

Тема: Закон про кримінальну відповідальність. Дія Закону про кримінальну відповідальність у часі та просторі

Кількість годин – 2.

Навчальні питання:

1. Поняття Закону про кримінальну відповідальність.
2. Структура Кримінального кодексу України.
3. Структура кримінально-правової норми. Види диспозицій та санкцій.
4. Поняття та види тлумачення Закону про кримінальну відповідальність.
5. Порядок набрання та втрати чинності законом про кримінальну відповідальність.
6. Дія закону про кримінальну відповідальність у часі. Зворотна дія закону.
7. Зміст принципів чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі.
8. Видача особи, яка обвинувачується у вчиненні злочину, та особи, яка засуджена за вчинення злочину.

Методичні вказівки

Починаючи вивчення цієї теми, студентам слід добре розуміти, що поняття «закон про кримінальну відповідальність» використовується у двох значеннях – широкому та

вужькому розумінні. У широкому розумінні цим поняттям охоплюється все кримінальне законодавство в цілому, тобто Кримінальний кодекс України. Саме таке розуміння відбиває, наприклад, назва Розділу II Загальної частини КК України, назва ст. 3 та зміст ч. 1 ст. 3 КК України. У вужькому розумінні цим поняттям визначаються або певні положення Кодексу про відповідальність за ті чи інші види кримінально-протиправних посягань, або знов прийняті закони про кримінальну відповідальність, які згідно з ч. 2 ст. 3 КК включаються до цього Кодексу після набрання ними чинності.

Розглядаючи **друге** питання про структуру кримінального кодексу, слід запам'ятати, що Кримінальний кодекс України містить Загальну та Особливу частини. Норми Загальної частини мають загальне значення; їхня дія поширюється на всі приписи Особливої частини Кодексу.

Сутність і призначення норм Загальної частини Кримінального кодексу виявляються лише в органічній єдності з положеннями його Особливої частини.

Загальна та Особлива частини взаємопов'язані і складають систематизовану єдність. Неможливо застосовувати норми Особливої частини, якщо не звертатись при цьому до Загальної. Загальна та Особлива частини, в свою чергу, поділяються на розділи, а розділи – на окремі статті.

Крім Загальної та Особливої частин, КК України містить Прикінцеві та перехідні положення, які складаються з двох розділів, а також додаток з Переліком майна, що не підлягає конфіскації за судовим вирок.

При розгляді **третього** питання слід засвоїти, що за технікою побудови і способом описування ознак конкретного виду злочину у чинному кримінальному законодавстві розрізняють чотири види диспозицій: просту, описову, бланкетну, відсильну.

Варто пам'ятати, що чинне кримінальне законодавство використовує два види санкцій: відносно - визначену та альтернативну.

У **четвертому** питанні слід звернути увагу, що за своїм змістом певні кримінально-правові норми не завжди сприймаються однозначно. Застосування кримінального закону передбачає необхідність його тлумачення, тобто з'ясування волі законодавця, усвідомлення змісту закону, точне пояснення вживаних термінів.

Необхідно засвоїти, що залежно від критерію, покладеного в основу поділу тлумачення на види, наука кримінального права розрізняє тлумачення закону: за суб'єктом; за способом (прийомом); за обсягом.

Під час вивчення **п'ятого** питання студентам слід знати, що питання про час набрання законом чинності врегульоване в ч. 1 ст. 4 КК: «Закон про кримінальну відповідальність набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування». Це положення включено в КК відповідно до ч. 5 ст. 94 Конституції України. На підставі цього можливі три строки набрання новим законом чинності:

1) після десяти днів з дня його офіційного оприлюднення, але не раніше дня його опублікування.

2) з дня його опублікування в офіційному виданні.

3) з того строку, який в ньому зазначений.

При вивченні **шостого** питання студентам необхідно засвоїти, що чинність закону про кримінальну відповідальність у часі припускає усвідомлення таких положень:

1) набрання чинності закону про кримінальну відповідальність;

2) припинення чинності закону про кримінальну відповідальність;

3) зворотню дію закону про кримінальну відповідальність.

Далі необхідно уважно ознайомитися зі ст. 4 КК.

Усунення або встановлення караності діяння, а також пом'якшення або посилення покарання здійснюються шляхом законодавчого виключення чи введення нового складу злочину, шляхом зміни диспозиції або санкції, а також шляхом введення або виключення обставин, які зменшують

або збільшують ступінь суспільної небезпеки певного кримінального правопорушення.

Також слід звернути увагу на підстави припинення чинності закону про кримінальну відповідальність.

Належить також запам'ятати, що закон, який скасовує злочинність діяння або пом'якшує кримінальну відповідальність, має зворотну дію у часі (ч. 1 ст. 5 КК). Той же закон, який встановлює злочинність діяння або посилює кримінальну відповідальність, не має зворотної сили (ч. 2 ст. 5 КК).

Розкриваючи **сьоме** питання, слід засвоїти, що чинність закону про кримінальну відповідальність у просторі базується на таких принципах:

- територіальному;
- громадянства;
- космополітичному (універсальному);
- реальному.

При розгляді **восьме** питання студенти повинні засвоїти, що у ст. 10 КК вперше в історії вітчизняного кримінального законодавства передбачений інститут екстрадиції, тобто видачі особи іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності та віддання до суду за злочин, вчинений поза межами України.

Практичні завдання до теми «Закон про кримінальну відповідальність»

Завдання № 1. 5 листопада 2009 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення у сфері довкілля», яким була встановлена кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля, а Кримінальний кодекс України було доповнено статтею 239-1 «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель».

З якого часу (дата та час) зазначений Закон набув чинності, а щодо осіб, які вчинили такі діяння, виникають підстави для притягнення до кримінальної відповідальності за статтею 239-1 КК України?

Завдання № 2. Громадянин Республіки Польща К. був затриманий на кордоні України з Угорської Республікою на перепускному пункті «Чоп» під час проходження митного контролю з великою партією наркотичних засобів, які він намагався перевести на свою батьківщину. Влада Республіки Польща пред'явила вимогу притягнути К. до кримінальної відповідальності за кримінальним законом цієї країни, так як він є її громадянином та намагався ввести наркотичні засоби саме до Польщі. Влада Угорщини, з свого боку, також пред'явила вимогу щодо притягнення К. до кримінальної відповідальності за своїм кримінальним законом, так як наркотичні засоби той придбав на території цієї країни.

Яке рішення повинні прийняти компетентні органи України? Чи може К. бути притягнутий до відповідальності за законом про кримінальну відповідальність України? На території якої держави К. було вчинено кримінальне правопорушення?

Завдання № 3. Особа без громадянства М., перебуваючи на відпочинку у Туреччині, вчинив вбивство громадянина України К.

Чи підлягає М. кримінальній відповідальності згідно закону про кримінальну відповідальність України? Який принцип дії закону про кримінальну відповідальність може бути застосований у цьому випадку? За яких умов М. може бути притягнуто до кримінальної відповідальності згідно із ст. 7 КК України?

Завдання № 4. Гр-н України П., знаходячись у Німеччині, був засуджений за декілька кримінальних правопорушень. Після відбуття покарання П. повернувся в Україну.

Чи підлягає він кримінальній відповідальності в Україні, якщо кримінальний закон України передбачає за такі кримінальні правопорушення більш суворе покарання? Чи могла

бути застосована процедура екстрадиції до гр-на України П. під час відбування покарання в Германії? Розкрийте поняття екстрадиції. Як вирішити завдання, якщо П. - особа без громадянства? Як вирішиться питання, якщо П. за протиправне діяння, яке в Україні є кримінальним правопорушенням, у Германії поніс лише адміністративне стягнення?

Завдання № 5. У правоохоронні органи України звернулися представники влади Об'єднаних Арабських Еміратів з проханням про видачу гр-на України Б., який, знаходячись у ОАЕ, скоїв злочин проти ісламу.

Чи підлягає Б. екстрадиції? Який зміст універсального принципу дії кримінального закону? Чи підлягає Б. екстрадиції, якщо він особа без громадянства, але його дії, вчинені на території ОАЕ, за законодавством України злочинними не вважаються?

Завдання № 6. Співробітниками Управління поліції Київської області був затриманий громадянин Молдови С., який був учасником злочинного угруповання та скоїв на її території декілька розбійних нападів, а також незаконний збут наркотичних засобів. В зв'язку з цим МВС Республіки Молдова був оголошений його розшук.

За законом якої країни С. має бути притягнений до кримінальної відповідальності? Чи зміниться рішення, якщо: - наркотичні засоби збувалися також і на території України? - С. був громадянином України? Дайте визначення території України згідно з Законом України "Про державний кордон". Розкрийте зміст поняття універсального принципу дії кримінального закону.

Завдання № 7. І. Знайдіть в Кримінальному кодексі України 2001 р.:

- по три статті з Загальної та Особливої частини КК, які мають декілька частин.
- три статті Особливої частини КК, які мають примітки.
- три статті Загальної частини та статтю Особливої частини КК, які мають пункти.

ІІ. Дайте відповідь на питання, що таке диспозиція статті та знайдіть в Кримінальному кодексі України 2001 р. не менш трьох статей Особливої частини КК:

- з простою диспозицією;
- з описовою диспозицією;
- з бланкетною диспозицією;
- з відсилочною диспозицією;
- зі змішаною (комбінованою) диспозицією;

ІІІ. Дайте відповідь на питання, що таке санкція статті та знайдіть в Кримінальному кодексі України 2001 р. не менш трьох статей Особливої частини КК:

- з відносно-визначеною санкцією, в якій вказані верхня і нижня межа покарання;
- з відносно-визначеною санкцією, в якій вказана лише верхня межа покарання;
- з відносно-визначеною санкцією, в яких є додаткові покарання;
- з альтернативною санкцією;
- з безальтернативною санкцією. Аргументуйте свої відповіді по кожному з наведених прикладів.

Завдання № 8. Суддя місцевого суду Б., постановляючи вирок в кримінальній справі по обвинуваченню К. в незаконній лікувальній діяльності (ст. 138 КК), у частині визначення тяжких наслідків, що були спричинені потерпілому, посилався на рекомендації, дані в науково-практичному коментарі до КК.

Чи законне рішення суду? Який вид тлумачення закону про кримінальну відповідальність здійснює суддя при розгляді конкретної справи? Які види тлумачення закону про кримінальну відповідальність ви знаєте? Які з них є обов'язковими до виконання? Яке значення для правозастосувачів мають роз'яснення Пленуму Верховного Суду України?

ЛІТЕРАТУРА

Нормативні акти: 1 – 3; основна література: 1 – 5, 8 – 10; додаткова література: 1, 2.

Тема № 4. Кримінальне правопорушення та його види.

Практичне заняття

Тема: Поняття, ознаки, елементи та класифікація кримінальних правопорушень

Кількість годин -2 г.

Навчальні питання:

1. Поняття кримінального правопорушення.
2. Ознаки та елементи кримінального правопорушення як вольового вчинку людини.
3. Класифікація кримінальних правопорушень
4. Загальне визначення кримінального правопорушення в законі про кримінальну відповідальність.
5. Кримінально-правове значення правомірного вчинку (правомірної поведінки).

Методичні вказівки

При вивченні цієї теми перш за все слід з'ясувати, що кримінальне правопорушення розглядається в юридичній літературі як соціальне і як правове явище, тому ця категорія має два значення: 1) як вчинюване в реальній дійсності суспільно небезпечне діяння, тобто як вольовий вчинок людини, як кримінально-протиправне посягання; 2) як загальне визначення кримінального правопорушення, що має місце в законі про кримінальну відповідальність.

Кримінальне правопорушення як будь-яке вчинюване в реальній дійсності суспільно небезпечне діяння, тобто кримінально-протиправне посягання, є завжди вольовим вчинком людини, якому притаманні об'єктивні та суб'єктивні властивості. Об'єктивно це діяння завжди на щось посягає шляхом вчинення дії або бездіяльності та спричиняє істотну шкоду фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі. Суб'єктивно воно є проявом свідомості та волі, мотивації та цілеспрямованості поведінки людини, яка здатна зазнавати кримінальну відповідальність. За своєю суттю реально вчинюване кримінальне правопорушення – це фактична сторона матеріального аспекту (компоненту) єдиної підстави кримінальної відповідальності. Тому в науковій літературі кримінальним правопорушенням визнається конкретний акт вольової суспільно небезпечної поведінки людини, вчинений під контролем її свідомості.

Загальне визначення кримінального правопорушення – це його визначення, що надане у ч. 1 ст. 11 КК України. За своєю суттю – це наукова абстракція, яка надає його загальну характеристику в законі про кримінальну відповідальність.

Отже співвідношення між реально вчинюваним кримінальним правопорушенням та його загальним визначенням в КК України можливо уявити собі, образно кажучи, наприклад, як співвідношення між реально існуючим будинком чи реальним захворюванням та загальним визначенням понять «будинок» чи «хвороба» у Великому тлумачному словнику сучасної української мови.

При розгляді другого питання необхідно звернути увагу на те, що кримінальне правопорушення як вольовий вчинок людини має свої ознаки та елементи.

До *ознак* кримінального правопорушення відносяться: суспільна небезпечність, винність, протиправність, караність. При цьому суспільна небезпечність та винність є сутнісними ознаками, а протиправність і караність – формальними ознаками кримінального правопорушення. Обговорюючи таку ознаку як суспільна небезпечність, треба звернути увагу на характер та ступень суспільної небезпечності. Розглядаючи таку ознаку як винність, слід зазначити, що ця сутнісна ознака кримінального правопорушення характеризує його внутрішній психологічний зміст, вона розкриває психічне ставлення особи до суспільно небезпечного діяння та його наслідків. У цій ознаці відбивається найважливіший принцип кримінального права – принцип суб'єктивного ставлення у провину, тобто відповідальності

тільки за наявності вини. Тому одним з компонентів винності є також здатність особи до ставлення у провину. Крім того певний вплив на винність мають також поведінка потерпілого та обставини, що обтяжують чи пом'якшують покарання. Тобто винність може бути визначена як сукупність об'єктивних і суб'єктивних обставин під кутом зору того, як вони відображаються у свідомості та волі особи, що вчинила передбачене кримінальним законом діяння.

Елементи кримінального правопорушення як вольового вчинку людини відображають складові компоненти вчиненого в реальній дійсності суспільно небезпечного діяння. До таких компонентів відносяться: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона кримінально-протиправного посягання. *Об'єкт* кримінального правопорушення – це те, на що кримінально каране діяння посягає та чому спричиняє істотну шкоду або створює загрозу заподіяння такої шкоди. *Об'єктивна сторона* – це зовнішній прояв діяння, який складають: суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням та наслідками, місце, час, спосіб, обстановка та засоби вчинення діяння. *Суб'єкт* кримінального правопорушення – це фізична осудна особа, яка вчинила діяння у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. *Суб'єктивна сторона* – це внутрішній зміст діяння, який складають: вина у формі умислу або необережності, мотив та мета вчинення діяння, а також емоційний стан, потреби та інтереси, які мали місце при вчиненні кримінально-протиправного посягання.

Третє питання стосується класифікації кримінальних правопорушень, тобто поділу їх на види (групи, категорії) залежно від того чи іншого критерію.

Стаття 12 КК України, яка так і називається «Класифікація кримінальних правопорушень», здійснює їх поділ за таким критерієм як ступень тяжкості. Залежно від цього критерію ст. 12 КК поділяє кримінальні правопорушення на кримінальні проступки і злочини. Останні, у свою чергу поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі злочини.

В залежності від особливостей зв'язку структурних елементів кримінальних правопорушень вони поділяються на прості та складні (ускладнені). Прості поділяються на дві категорії: 1) діяння, які складаються з однієї дії чи бездіяльності та одного наслідку (наприклад, ст. 119 КК); 2) діяння, які складаються з однієї дії та двох або більше наслідків (наприклад, ч.2 ст. 194 КК). Складні (ускладнені) кримінальні правопорушення поділяються на три категорії: триваючі, продовжувані та складені діяння.

Розглядаючи четверте питання, слід зауважити, що в історії кримінального законодавства та сучасних кримінальних кодексах зарубіжних країн загальні визначення кримінально-протиправних посягань неоднакові. В залежності від того, чому надається перевага – правовій чи соціальній характеристиці – виділяють три типи загального визначення кримінального правопорушення (злочину) – так звані «формальне», «матеріальне» та «формально-матеріальне» визначення. У цьому зв'язку слід також звернути увагу на положення ч. 2 ст. 11 КК України.

При розгляді п'ятого питання слід з'ясувати, що на підставі низці сучасних наукових поглядів та положень чинного кримінального законодавства можливо виокремити такі види правомірного вчинку: 1) звичайна законослухняна поведінка, не пов'язана зі спричиненням будь-якої шкоди охоронюваним кримінальним законом об'єктам; 2) правомірна поведінка, пов'язана зі спричиненням певної шкоди, що поділяється на: а) правомірну поведінку, яка виключає можливість застосування кримінальної відповідальності, б) позитивну посткримінальну поведінку.

При розгляді кожного питання теми студент повинен доповісти рішення практичних завдань, які завчасно призначив викладач. Це рішення повинно бути проаналізоване відповідно до чинного законодавства та практики його застосування, і викладене письмово у зошиті для семінарських і практичних занять.

ЛІТЕРАТУРА.

Нормативні акти: 1, 2; основна література: 1 – 6; додаткова література: 5 – 10, 31.

Тема № 5. Склад кримінального правопорушення Семінарське заняття

Тема: Склад кримінального правопорушення та його ознаки

Кількість годин - 2.

Навчальні питання:

1. Поняття складу кримінального правопорушення.
2. Класифікація складів кримінальних правопорушень
3. Ознаки складу кримінального правопорушення.
4. Співвідношення елементів кримінального правопорушення як вчиненого в реальній дійсності кримінально-протиправного посягання та ознак складу кримінального правопорушення.
5. Поняття складу правомірного вчинку (правомірної поведінки) та інших діянь, вчинених за обставин, що виключають можливість застосування кримінальної відповідальності.
6. Кваліфікація кримінального правопорушення: поняття, види, підстави кваліфікації та правила кваліфікації при конкуренції та колізії правових норм.

Методичні вказівки

Відповідно до положень ч. 1 ст. 2 КК України якщо вчинене в реальній дійсності кримінально-протиправне посягання є фактичною стороною єдиної підстави кримінальної відповідальності, то склад кримінального правопорушення – юридичною (правовою) стороною цієї підстави. В науковій та навчальній літературі склад кримінального правопорушення визначається як сукупність встановлених в законі про кримінальну відповідальність ознак, що характеризують суспільно небезпечне діяння як кримінально-протиправне посягання. За своєю суттю склад кримінального правопорушення – це наукова абстракція, законодавча модель діянь певного виду, яка вміщує в себе всі найсуттєвіші, найнеобхідніші та типові ознаки конкретних діянь, визнаних кримінально караними. Отже, склад кримінального правопорушення слід відрізнити від кримінального правопорушення, як вчиненого в реальній дійсності кримінально-протиправного посягання. Кримінальне правопорушення – це конкретний акт вольової поведінки людини, це явище об'єктивної дійсності, яке реально вчиняється у житті людей. Склад кримінального правопорушення – це правова характеристика діянь такого виду, яка надається у кримінальному законодавстві. Таким чином, співвідношення між реально вчинюваним кримінальним правопорушенням і складом кримінального правопорушення можна уявити собі, образно кажучи, наприклад, як співвідношення між реально існуючим будинком і типовим проектом на будинки такого виду, між реальною хворобою та інформацією про неї у медичному довіднику.

Друге питання стосується класифікації складів кримінальних правопорушень, тобто поділу їх на види (групи, категорії) залежно від того чи іншого критерію.

В залежності від ступеня узагальненості ознак складів кримінальних правопорушень їх поділяють на конкретний, родовий та загальний склад.

Конкретний склад – це правова характеристика кримінальних правопорушень певного виду. Ознаки конкретного складу концентруються відповідно до окремих статей Особливої частини КК України.

Родовий склад (родове поняття складу) – це певна група складів кримінальних правопорушень, які схожі за своїм змістом. Така група складів може бути як формально (офіційно) визначеною, так і науково обґрунтованою. Прикладом формального (офіційного)

визначення родових складів є поділ Особливої частини КК України на розділи. Крім того, в науковій літературі виділяють родові склади наскрізного характеру, які визначають шляхом зведення в одну групу складів, розташованих у різних розділах Особливої частини КК, але схожих за своїм змістом. (наприклад, родовий склад терористичних злочинів, родовий склад викрадення, родовий склад хуліганських кримінальних правопорушень). У певних випадках у межах родового складу виділяють також *видові* склади кримінальних правопорушень.

Загальний склад (загальне поняття складу) – це сукупність всіх складів кримінальних правопорушень, що містяться в Кримінальному кодексі України.

Конкретні склади кримінальних правопорушень, у свою чергу, також поділяються на певні групи (види) в залежності від того чи іншого критерію.

В залежності від того, чи є настання суспільно небезпечного наслідку такою ознакою, що безпосередньо передбачена у певній статті закону, чи ні, склади кримінальних правопорушень можна поділити на:

- 1) склади з ознаками наслідків діяння;
- 2) склади без ознак наслідків діяння.

В літературі їх зазвичай називають як «матеріальні» та «формальні» склади. Однак, така термінологія не відповідає самій суті складу кримінального правопорушення, який не є матеріальною субстанцією, а є науковою абстракцією, що сформульована в законі. Тому за своєю суттю всі склади кримінальних правопорушень є формальними, бо надають формальне визначення кримінально караних діянь, а всі кримінальні правопорушення є матеріальними, оскільки вчиняються у реальному житті. Різновидом складів без ознак наслідків діяння є так звані «усічені» склади, в яких момент закінчення кримінального правопорушення переноситься або на момент замаху на кримінальне правопорушення, або на момент готування до нього.

За ступенем суспільної небезпечності передбачених кримінально караних діянь склади кримінальних правопорушень поділяються на три види: основний, кваліфікований і так званий «привілейований».

Залежно від того, яка за своїм значенням кримінально-правова норма (загальна чи спеціальна) міститься у статті закону, склади також можуть бути загальними (базовими) та спеціальними.

За особливістю передбачення ознак складу кримінального правопорушення в законі вони поділяються на прості та складні. До складних відносяться:

- 1) склади з ознаками альтернативно визначених діянь;
- 2) склади з ознаками двох і більше об'єктів;

3) склади з ознаками двох форм вини. Прості та складні склади кримінальних правопорушень слід відрізняти від простих та складних кримінальних правопорушень як вчинюваних в реальній дійсності кримінально-протиправних посягань.

При розгляді *третього* питання слід зазначити, що всі ознаки складу кримінального правопорушення взаємопов'язані і при вчиненні кримінально караного діяння повинні бути встановлені у повному обсязі. Відсутність у діянні будь-якої ознаки певного конкретного складу свідчить про відсутність у діянні ознак складу кримінального правопорушення в цілому, тобто про неможливість притягнення до кримінальної відповідальності за даним складом або взагалі за будь-яким складом. В науці визнано, що оптимальною є класифікація ознак складу кримінального правопорушення у відповідності з елементами вчинюваного в реальній дійсності кримінально-протиправного посягання. За цим критерієм всі ознаки складу кримінального правопорушення поділяються на такі чотири групи:

- 1) ознаки, що характеризують об'єкт;
- 2) ознаки, що характеризують об'єктивну сторону;
- 3) ознаки, що характеризують суб'єкта;
- 4) ознаки, що характеризують суб'єктивну сторону діяння.

Ознаки складу, які характеризують елементи кримінального правопорушення, в літературі нерідко називають як «елементи складу». Однак, такий термін є неточним, оскільки терміном «елемент» доцільно користуватися, коли йдеться про реалії життя, а терміном «ознаки» - коли йдеться про їх теоретичне визначення чи правову характеристику. Ознаки складів поділяють також на постійні та перемінні, кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі, обов'язкові та факультативні. Поділ ознак на обов'язкові та факультативні можливий лише на рівні загального складу, оскільки у конкретному складі всі ознаки є обов'язковими.

Розглядаючи *четверте* питання, необхідно мати уявлення про співвідношення елементів кримінального правопорушення та ознак складу кримінального правопорушення не тільки тому, що елементи кримінального правопорушення є складовими компонентами вчинюваного в реальній дійсності діяння, а ознаки складу є відповідною характеристикою цих елементів у кримінальному законі, але й тому, що у певних випадках ознаки одного складу можуть охоплювати елементи кількох діянь, і навпаки, елементи одного діяння можуть охоплюватися ознаками кількох складів.

При розгляді *п'ятого* питання слід мати на увазі, що у сучасній літературі поряд з взаємопов'язаними категоріями «злочин» та «не-злочин» визначають і такі відповідні ним категорії як «склад злочину» (у сучасному розумінні – склад кримінального правопорушення) та склад «не-злочину». Під останнім розуміють склад правомірного вчинку (правомірної поведінки), а також інших діянь, вчинюваних за обставин, що виключають можливість застосування кримінальної відповідальності.

Розглядаючи *шосте* питання, слід констатувати, що кваліфікація кримінального правопорушення – це встановлення відповідності між елементами вчиненого в реальній дійсності кримінально-протиправного посягання та передбаченими законом про кримінальну відповідальність ознаками складу кримінального правопорушення. Тобто кваліфікація кримінального правопорушення означає, що вчинене винною особою діяння підпадає під ознаки відповідної статті, або частини статті, або відповідного пункту певної частини статті Особливої частини КК України. Також слід звернути увагу на підстави кваліфікації (фактичну та юридичну) та правила кваліфікації при конкуренції та колізії правових норм.

ЛІТЕРАТУРА.

Нормативні акти: 1, 2; основна література: 1 – 7; додаткова література: 5 – 10, 31.

Тема № 6. Об'єкт кримінального правопорушення Семінарське заняття

Тема: Об'єкт кримінального правопорушення

Кількість годин - 2.

Навчальні питання:

1. Поняття об'єкта кримінально-протиправного посягання та ознак об'єкта у складах кримінальних правопорушень.
2. Види об'єктів кримінально-протиправних посягань та ознак об'єктів у складах кримінальних правопорушень.
3. Предмет кримінального правопорушення та його значення.
4. Потерпілий від кримінального правопорушення.

Методичні вказівки

Об'єкт кримінального правопорушення - це те, на що кримінально каране діяння посягає та чому спричиняє істотну шкоду або створює загрозу заподіяння такої шкоди. При цьому кримінальну відповідальність тягне посягання лише на той об'єкт, який знаходиться під охороною кримінального закону. Приблизний перелік таких об'єктів визначений у ч. 1 ст. 1 КК України. Більш детально ознаки об'єктів тих чи інших діянь визначаються у статтях Особливої частини КК. Отже, в якості ознак об'єкта кримінального правопорушення, що вчиняється в реальному житті як кримінально-протиправне посягання, можна визначити такі:

1) це конкретне явище реальної дійсності (життя чи здоров'я особи, права, свободи, довкілля, конституційний устрій, громадська безпека, громадський порядок, мир та безпека людства тощо);

2) цьому об'єкту кримінально-протиправне посягання спричиняє істотну шкоду або створює загрозу заподіяння такої шкоди;

3) цей об'єкт знаходиться під охороною закону про кримінальну відповідальність.

Закон про кримінальну відповідальність не містить загального визначення поняття об'єкту кримінального правопорушення. Його намагається дати наука кримінального права, але всі визначення досить суперечливі. Одні автори визнають ним суспільні відносини, інші блага, людей, певні цінності, соціальну оболонку, правоохоронні інтереси тощо. Тут слід зауважити, що фактично дискусія йдеться не про об'єкти реальних діянь, а про те, яким же найбільш загальним терміном можливо охопити всі об'єкти кримінально-протиправних посягань, тобто про ознаки об'єкта у загальному складі кримінального правопорушення.

Починаючи вивчати *друге* питання теми, слід уявити, що традиційно об'єкти кримінальних правопорушень класифікуються за двома критеріями:

1) в залежності від ступеня узагальненості – по «вертикалі» їх поділяють на загальний, родовий та безпосередній і

2) в залежності від важливості безпосереднього об'єкту – по «горизонталі» безпосередні об'єкти поділяють на основний, додатковий обов'язковий та додатковий факультативний. В основу даної класифікації покладена структура чинного КК України, у зв'язку з чим потрібне уточнення у тому плані, а що саме тут піддане класифікації – об'єкти вчинюваних в реальній дійсності діянь чи ознаки об'єктів у відповідних складах кримінальних правопорушень, реальні явища дійсності чи їх теоретичні узагальнення.

Справа в тому, що в реальній дійсності кримінальне правопорушення – це конкретний акт свідомої вольової поведінки людини, тому кримінально-протиправне посягання завжди конкретне і посягає воно на один або декілька конкретних (безпосередніх) об'єктів. Ніякого «родового» чи «загального» кримінального правопорушення у реальному житті не існує, а тому не може бути «родового» чи «загального» об'єкта посягання. Так звані «родовий» чи «загальний» об'єкти – це не реальні об'єкти посягання, а поняття, які узагальнюють ознаки об'єктів конкретних складів кримінальних правопорушень на рівні родового та загального складу. Те ж стосується і класифікації об'єктів по «горизонталі», бо в реальній дійсності винна особа, посягаючи на декілька об'єктів, у своїй свідомості ніяким чином їх не поділяє. Такий розподіл ознак безпосередніх об'єктів здійснює законодавець у конкретному складі кримінального правопорушення, при чому в різні періоди законотворення і в різних державах в одних і тих же статтях закону ознаки основних та додаткових об'єктів ніколи не були постійними, а, навпаки, мали мінливий характер. Таким чином, так звана класифікація об'єктів по «вертикалі» та по «горизонталі» має відношення не до категорії «кримінальне правопорушення», а до категорії «склад кримінального правопорушення».

Розглядаючи *третьє* питання, слід з'ясувати, що поряд з об'єктом кримінального правопорушення у статтях кримінального закону прямо вказується також і на предмет посягання. Тобто предмет кримінального правопорушення є факультативною ознакою загального складу кримінального правопорушення, бо якщо його ознаки прямо передбачені у конкретному складі, то вони автоматично набувають обов'язкових ознак цього складу.

При розгляді **четвертого** питання слід звернути увагу на те, що ознаки потерпілого можуть бути визначені як в основному складі кримінального правопорушення, так і в кваліфікованому складі, при цьому вони можуть бути прямо визначеними або цілком зрозумілими. До того ж особливості потерпілого закон враховує не тільки з позиції того чи іншого його статусу (жінка у стані вагітності, малолітня чи неповнолітня особа тощо), але й з позиції його поведінки, яка сприяє вчиненню проти нього кримінального правопорушення.

ЛІТЕРАТУРА.

Нормативні акти: 1, 2; основна література: 1 – 7; додаткова література: 11 – 13.

Тема № 7. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення.

Практичне заняття

Тема: Об'єктивна сторона кримінального правопорушення та ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення

Кількість годин - 2.

Навчальні питання:

1. Поняття об'єктивної сторони кримінального правопорушення як реально вчинюваного кримінально-протиправного посягання та ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.
2. Суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність). Властивості, що притаманні вчинюваному в реальній дійсності діянню.
3. Класифікація дій.
4. Суспільно небезпечні наслідки.
5. Причинний зв'язок між діянням та наслідками.
6. Місце, час, спосіб, обстановка та засоби вчинення кримінального правопорушення.

Методичні вказівки

При відповіді на **перше** питання теми, необхідно визначити та розкрити зміст об'єктивної сторони кримінального правопорушення та ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Треба чітко уявити, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення як скоєного в реальній дійсності вольового вчинку людини – це його зовнішній бік (зовнішній вираз). Цей зовнішній вираз проявляється у суспільстві через такі притаманні йому складові компоненти як: суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням та наслідками, місце, час, спосіб, обстановка, засоби вчинення діяння. Всі ці обставини властиві об'єктивній стороні будь-якого кримінального правопорушення як явищу об'єктивної реальності, вони проявляються завжди, коли вчиняється кримінально-протиправне посягання. Тоді як об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – це сукупність передбачених законом про кримінальну відповідальність ознак, які характеризують зовнішній прояв діяння. Всі ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення поділяють на обов'язкові та факультативні. До обов'язкових відносять діяння у формі дії або бездіяльності, до факультативних – всі інші ознаки об'єктивної сторони, оскільки ознаки діяння передбачаються у всіх статтях Особливої частини КК, а ознаки всіх інших обставин – лише в певних окремих статтях. Але цей поділ можливий лише на рівні загального складу, бо якщо будь-яка ознака прямо передбачена у конкретному складі, то вона автоматично становиться обов'язковою ознакою цього складу.

Розглядаючи **друге** питання слід зазначити, що термін «діяння» використовується в КК України та правозастосовній практиці у двох значеннях – широкому та вузькому розуміннях. У широкому розумінні цей термін використовується для визначення поняття «кримінальне правопорушення», тобто як синонім цього поняття. Саме у такому розумінні термін «діяння» використовується у ч. 1 ст. 11 КК України. У вузькому розумінні цей термін визначає діяння

як один з компонентів об'єктивної сторони кримінально-протиправного посягання. У цьому розумінні діяння є ключовим компонентом об'єктивної сторони будь-якого кримінального правопорушення й обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Діяння визначається в літературі як акт поведінки людини, якому притаманні такі властивості: 1) суспільна небезпечність; 2) протиправність; 3) конкретність; 4) свідомість; 5) вольове виявлення.

Третє питання стосується класифікації дій за відповідними критеріями. Слід зауважити, що з фізичної сторони дія може бути простою та складною, а залежно від впливу на об'єкт посягання дії поділяють на фізичні та інформаційні.

Щодо суспільно небезпечних наслідків слід зазначити, що будь-яке суспільно небезпечне діяння в реальній дійсності породжує ті чи інші наслідки. Саме визнання діяння кримінальним правопорушенням пов'язується у чинному кримінальному законодавстві зі спричиненням цим діянням істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі. Тобто наслідки притаманні будь-якому вчиненому в реальній дійсності кримінально-протиправному посягання, незалежно від того, передбачені вони ознаками того чи іншого складу кримінального правопорушення, чи ні. Тому можна стверджувати, що не існує в реальному житті безнаслідкових кримінально-протиправних посягань, а існують в КК України склади кримінальних правопорушень без вказівки на наслідки як обов'язкову ознаку даного складу.

При відповіді на питання про причинний зв'язок, треба мати на увазі, що наука кримінального права і судова практика з кримінальних справ не виробили свого особливого вчення про причинний зв'язок. Вони виходять із загальновизнаних положень філософії про причинність, ураховуючи специфіку кримінального права. Більш обґрунтованою точкою зору в науці кримінального права визнається теорія необхідного спричинення, згідно з якою причинний зв'язок як ознака об'єктивної сторони є закономірним, необхідним зв'язком між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками. Слід показати найбільш типові прояви необхідного причинного зв'язку і відокремити його від випадкового зв'язку. На завершення вивчення цього питання необхідно проаналізувати види необхідного причинного зв'язку, які виділяються в науці кримінального права.

Відповідаючи на *останнє* питання теми, слід визначити поняття таких складових об'єктивної сторони кримінального правопорушення, як місце, час, спосіб, обстановка, та засоби вчинення кримінально-протиправного посягання. Необхідно навести конкретні приклади діянь, закріплених в Особливій частині КК України, в яких вказані ознаки виступають в якості обов'язкових ознак складів цих кримінальних правопорушень. На завершення цього питання слід показати значення цих ознак об'єктивної сторони складу для вирішення питання про кримінальну відповідальність: як обов'язкових ознак основного складу, як ознак кваліфікованих складів та як обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання, тобто враховуються на етапі призначення кримінального покарання.

При розгляді кожного питання теми студент повинен доповісти рішення практичних завдань, які завчасно призначив викладач. Це рішення повинно бути проаналізоване відповідно до чинного законодавства та практики його застосування, і викладене письмово у зошиті для семінарських і практичних занять.

Практичне завдання до теми «Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення».

Завдання № 1. Старший черговий підстанції електромережі Л. одержав повідомлення про обрив дроту на одному з будівельних майданчиків. Не вимкнувши струм у лінії електромережі, Л. направив для усунення пошкодження чергових електромонтерів Б. та Д. На територію майданчика самовільно проникли діти й один з них – К. доторкнувся до обірваного дроту, внаслідок чого помер на місці від враження електричним струмом.

Вирішіть питання про наявність ознак об'єктивної сторони діяння, вчиненого Л. Яким

видом суспільно небезпечного діяння (дією чи бездіяльністю) характеризується вчинене? Розкрийте поняття дії та бездіяльності, їх ознаки. Назвіть умови кримінальної відповідальності за кримінально протиправну бездіяльність.

Завдання № 2. Між О. і П., що перебували на квартирі останнього, виникла сварка, під час якої П., ударивши О. по голові, заподіявши йому легке тілесне ушкодження. Через деякий час вказана травма спричинила крововилив у мозок із тяжкими змінами в речовині та судинах головного мозку, внаслідок чого О. помер. У висновку судово-медичної експертизи вказано, що у розвитку крововиливу, який призвів до смерті, визначальним моментом була патологія артеріальних судин, а супутніми – захворювання (гіпертонія), алкогольне сп'яніння, конфліктна ситуація та незначна травма.

Визначте, чи підлягає П. кримінальній відповідальності за вбивство? Дайте аналіз об'єктивної сторони вчиненого. Чи має місце причинний зв'язок між діями П. та смертю О.? Як повинне вирішуватися питання про відповідальність П.?

Завдання № 3. У відділі «Тканини» крамниці М. взяв рулон шовкової тканини та сховав його під своєю курткою. Покупець С. це побачила і повідомила охоронцям крамниці. Біля виходу з магазину охоронці затримали М. й зажадали щоб той розстібнув куртку. М. вирвався та втік з рулоном тканини.

Варіант: Те, що М. вкрав рулон шовкової тканини, ніхто не помітив. Але через півгодини М. був затриманий працівниками міліції та тканину у нього було вилучено.

У чому полягає об'єктивна сторона вчиненого М. діяння? Ознайомившись із ст.ст. 185 та 186 КК України, визначте, яке законодавче визначення цих кримінальних правопорушень: правопорушень з формальним чи матеріальним складом? Назвіть ознаки об'єктивної сторони цих кримінальних правопорушень.

Завдання № 4. В міському тирі учні одинадцятого класу школи №15 виконували вправи по стрільбі з гвинтівки. Відповідальним за організацію та проведення стрільб був викладач військової кафедри політехнічного інституту Л.. Після закінчення занять він не організував збір гільз та не перевіряв кількість використаних патронів, не оглянув гвинтівки, а доручив учням Л. і Ф. перенести гвинтівки до збройної кімнати. Ф., не підозрюючи про наявність в патроннику бойового патрону, жартуючи навів гвинтівку на Л. і натиснув на спусковий гачок, у результаті чого стався постріл і Л. було вбито на місці.

Охарактеризуйте об'єктивну сторону вчиненого діяння. Чи знаходяться тяжкі наслідки дій Ф. у причинному зв'язку із посадовою діяльністю Л.? Розкрийте поняття бездіяльності. Чи зміниться рішення, якщо Л. отримав тільки тілесне ушкодження?

Варіант "А". Охоронець приватного підприємства Д., закриваючи ворота підприємства після робочого дня, навісив зіпсований навісний замок та пішов спати у службове приміщення. Вночі група підлітків проникла на територію підприємства, де знаходився службовий автотранспорт. Вони зняли колеса з двох легкових автомашин та винесли їх через ворота. Колеса підлітки реалізували на авторинку, а гроші поділили.

Варіант "Б". Після недбалого виконання своїх обов'язків, зазначеного у варіанті "А", охоронець Д. вночі почув шум у дворі підприємства. Взявши рушницю він вийшов з приміщення. Побачивши підлітків, які знімають колеса зі службових автомашин, Д. почав стріляти по них. Внаслідок цього один підліток був вбитий на місці, а два інших були поранені.

Проаналізуйте ці варіанти та охарактеризуйте об'єктивну сторону діянь вчинених Д. та підлітками.

Завдання № 5. Назвіть декілька, що найменше п'ять складів кримінальних правопорушень, в яких у якості обов'язкової ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення виступали б: а) спосіб; б) час; в) місце; г) знаряддя та засоби скоєння кримінального правопорушення.

Завдання № 6. Тракторист Л., перебуваючи в нетверезому стані, посадив в кабінку Н., який теж був у нетверезому стані. Під час руху Н. стало погано і він попросив Л. зупинитись.

Л. став зупиняти трактор, але Н., не дочекавшись повної зупинки, на ходу відкрив двері кабіни і випав з неї, вдарившись при цьому об землю, внаслідок чого стався розрив селезінки, інші тілесні ушкодження, а далі й смерть.

Ознайомившись із ст. 286 КК України визначить чи підлягає Л. кримінальній відповідальності? Чи є причинний зв'язок між діями Л. і смертю Н.? Які є види причинного зв'язку? У чому, в даному випадку, знайшла свій прояв об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 286 КК?

Завдання № 7. До Б. та двох дівчат, які стояли біля студентського гуртожитку, підійшли двоє місцевих хлопців – Т. і З., які стали чіплятись до Б., звинувачуючи його в нечесності. Потім З. вдарив Б. кулаком в обличчя, від чого останній упав і ударився головою об асфальт, втративши при цьому свідомість. Побачивши, що Б. не підводиться, З. і Т. допомогли йому піднятися і відвели до гуртожитку у кімнату, в якій він жив. Б. був дуже блідим і жалівся своїм друзям по кімнаті на болі в голові. Ранком Б. не встав з ліжка і сказав товаришам, що на лекції не піде, оскільки в нього дуже болить голова. Коли студенти повернулись після занять, то знайшли Б. мертвим посеред кімнати. За висновком судово-медичної експертизи, смерть його настала внаслідок повторного удару головою об підлогу. Причиною падіння була втрата свідомості, коли він хотів встати.

Ознайомившись із ст. 125 КК України, проаналізуйте об'єктивну сторону дій правопорушників. Чи є причинний зв'язок між їхніми діями і смертю Б.? Якщо є, то якого виду?

ЛІТЕРАТУРА.

Нормативні акти: 1, 2; основна література: 1 – 7; додаткова література: 14 – 16,

Тема № 8. Суб'єкт кримінального правопорушення

Семінарське заняття

Тема: Поняття та ознаки суб'єкта кримінального правопорушення.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення та ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення

Кількість годин - 2.

Навчальні питання:

Поняття особи, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкта кримінального правопорушення).

2. Стан осудності суб'єкта кримінального правопорушення.

3. Вік, з якого настає кримінальна відповідальність.

4. Спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення: ознаки та види.

5. Неосудність за кримінальним правом. Формула та критерії неосудності за Кримінальним кодексом України.

6. Поняття обмеженої осудності, критерії та наслідки визнання особи обмежено осудною.

7. Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення, вчинені у стані сп'яніння внаслідок вживання алкоголю, наркотичних засобів або інших одурманюючих речовин.

Методичні вказівки

Розглядаючи *перше* питання слід почати з поняття суб'єкта кримінального правопорушення, яке міститься у ч. 1 ст. 18 КК України, засвоїти існуючі точки зору щодо визначення поняття суб'єкта кримінального правопорушення, у загальному вигляді охарактеризувати ознаки.

Друге питання присвячене інституту осудності. При розгляді питання про осудність як

обов'язкову ознаку суб'єкта кримінального правопорушення, необхідно звернути увагу на питання про осудність те, що здатність особи під час вчинення діяння усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними відрізняє осудну особу від неосудної. Студенти повинні знати, в яких випадках виникає питання щодо осудності особи та розкрити зміст осудності через її інтелектуальний та вольовий моменти.

В *третьому* питанні слід розглянути вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Навчитись відрізняти загальний вік кримінальної відповідальності від зниженого. Вивчити склади злочинів, за які передбачено знижений вік кримінальної відповідальності.

Розгляд *четвертого* питання необхідно почати з визначення поняття спеціального суб'єкта кримінального правопорушення. Потрібно засвоїти відмінність спеціального суб'єкта від загального шляхом виділення додаткових ознак, що характеризують спеціального суб'єкта.

Аналізуючи *п'яте* питання, необхідно звернути увагу на ч. 2 ст. 19 КК України і засвоїти, що за діючим законодавством неосудність будується на співвідношенні двох критеріїв: юридичного (психологічного) і медичного (біологічного). Під час аналізу медичного критерію неосудності важливо мати на увазі, що він являє собою узагальнений перелік всіх можливих хворобливих розладів психіки людини, які можуть вплинути на свідомість та волю людини і виступати потенційною причиною неосудності. Необхідно розглянути розгорнуту характеристику кожної ознаки медичного критерію неосудності: хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу психічної діяльності, слабоумства, іншого хворобливого стану психіки. Висвітлюючи питання про юридичний (психологічний) критерій неосудності, необхідно враховувати, що він поєднує в собі три ознаки: інтелектуальну, вольову та емоційну. Щодо емоційної ознаки – вона не закріплена у законі, треба визначитись чому. Потрібно детально і послідовно охарактеризувати кожну з цих ознак. При цьому потрібно зупинитися на тому, що розуміється під нездатністю особи усвідомлювати свої дії і в яких випадках правомірно говорити про те, що особа не могла керувати своїми вчинками.

Вивчаючи питання слід пам'ятати, що на практиці мають місце випадки, коли особа під час вчинення злочину була визнана судом осудною, але після винесення вироку захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними.

Шосте друге - про проблему обмеженої осудності в кримінальному праві, необхідно розкрити, спираючись на ст. 20 КК України, враховуючи, що ця проблема виникає лише в тому випадку, коли серед притягнених до кримінальної відповідальності трапляються особи з психічними розладами, які не виключають осудності. Слід запам'ятати, що існують як прихильники так і противники «обмеженої осудності», необхідно вказати, якими критеріями, на ваш погляд, вона повинна характеризуватися, звернути увагу на те, що визнання особи судом обмежено осудною може бути враховано при призначенні покарання та на можливість застосування до такої особи примусових заходів медичного характеру.

Щодо *сьоме* питання, то його розгляд необхідно почати з того, що зловживання спиртними напоями, наркотичними чи іншими одурманюючими речовинами знижує самоконтроль людини, у неї проявляється неадекватність сприйняття зовнішньої ситуації, нерозбірливість у виборі засобів для досягнення цілей. Необхідно навчитися розмежувати фізіологічне сп'яніння та патологічне. При фізіологічному сп'янінні не настають ті істотні зміни в психічному стані особи, які характерні для патологічного сп'яніння. З огляду на підвищену небезпечність осіб, необхідно вказати, що п. 13 ч. 2 ст. 67 КК України передбачає сп'яніння як обставину, що при призначенні покарання визнається такою, яка обтяжує вину. Але не зважаючи на це, слід також показати, що деякі закордонні Кримінальні кодекси враховують цю обставину як пом'якшуючу.

ЛІТЕРАТУРА.

Нормативні акти: 1, 2; основна література: 1 – 10; додаткова література: 10 – 12.

Тема № 9. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення

Практичне заняття

Тема: *Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення та ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення*

Кількість годин -2.

Навчальні питання:

1. Поняття суб'єктивної сторони кримінального правопорушення як реально вчинюваного кримінально-протиправного посягання та ознак суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.
2. Поняття і значення вини.
3. Умисел та його види.
4. Необережність та її види.
5. Мотив, мета та інші компоненти психічної діяльності особи, яка вчиняє кримінально-протиправне посягання.
6. Мотив та мета як ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Їх значення для кваліфікації та притягнення особи до кримінальної відповідальності.
7. Емоційний стан особи, що вчиняє кримінально-протиправне посягання. Його значення для кваліфікації та притягнення особи до кримінальної відповідальності.
8. Юридична помилка: поняття, види та значення.
9. Фактична помилка: поняття, види та значення.

Методичні вказівки

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – це його внутрішня сторона, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості та волі до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків. Змістом суб'єктивної сторони вчинюваного в реальній дійсності кримінально-протиправного посягання охоплюються такі її складові як: вина у формі умислу або необережності, мотив, мета, а також інші компоненти психічної діяльності, до яких зазвичай відносять емоційний стан, потреби, інтереси особи, яка вчиняє кримінально каране діяння.

Зміст суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення характеризується тим, що вина є обов'язковою ознакою будь-якого складу кримінального правопорушення, а мотив, мета та інші компоненти психічної діяльності є факультативними ознаками загального складу кримінального правопорушення. У тих же випадках, коли про ці факультативні ознаки загального складу прямо згадується у конкретному складі кримінального правопорушення, то вони набувають значення обов'язкової ознаки цього конкретного складу.

При вивченні *другого* питання основну увагу слід приділити вивченню поняття та значення вини. Поняття вини дається в ст. 23 КК, де вказується, що виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності.

У зв'язку з тим, що кримінальний закон визначає вину через ставлення винного як до свого діяння, так і до його наслідків, низка вчених дотримуються точки зору, що це стосується тільки тих діянь, які передбачені складами з ознаками наслідків діяння (так званими «матеріальними» складами), у тих же діяннях, які кваліфікуються за складами без ознак наслідків діяння (так званими «формальними» складами), умисел і необережність, на їх думку, мають відношення лише до діяння. Однак, таку позицію не можна вважати вірною, оскільки законодавець дав визначення вини, умислу та необережності не стосовно складу

кримінального правопорушення як юридичної конструкції, про яку винна особа може взагалі нічого не знати, а стосовно вчинюваної особою дії чи бездіяльності та її наслідків, тобто кримінально-протиправного посягання, що вчиняється в реальній дійсності. Саме діяння як будь-яке реальне посягання на об'єкт неминуче призводить до тих чи інших наслідків, і у винної особи завжди присутнє якесь психологічне ставлення не тільки до власних діянь, але й до їх наслідків, незалежно від того, передбачені ознаки цих наслідків у відповідних складах кримінальних правопорушень чи ні.

Розглядаючи *третє* питання, обов'язково необхідно засвоїти різницю між прямим та непрямим умислом на підставі їх інтелектуальної та вольової ознак. Не слід забувати про виділення в теорії кримінального права спеціальних видів умислу та їх значення для кримінальної відповідальності.

При розгляді *четвертого* питання необхідно засвоїти різницю між кримінальною протиправною самовпевненістю та кримінальною протиправною недбалістю, а також між непрямим умислом та кримінальною протиправною самовпевненістю на підставі інтелектуальної та вольової ознак.

Розглядаючи *п'яте* питання необхідно звернути увагу на те, що можлива ситуація, коли начебто і скоєно діяння, що потягло шкідливі наслідки, але вести мову про злочин неможливо, оскільки є наявним казус (невинне заподіяння суспільно небезпечних наслідків). Далі рекомендується розглянути види казусу, відмінність казусу від злочинної недбалості та визначити значення казусу для притягнення до кримінальної відповідальності. Загальне правило говорить: при казусі відсутня суб'єктивна сторона кримінального правопорушення.

Розглядаючи *шосте* питання, слід з'ясувати, що вина як невід'ємна складова суб'єктивної сторони кримінального правопорушення та обов'язкова ознака складу кримінального правопорушення не вичерпує змісту суб'єктивної сторони. Важливу роль у характеристиці суб'єктивної сторони діяння відіграють також мотив, мета та інші компоненти психічної діяльності особи, що вчиняє кримінально-протиправне посягання, до яких в юридичній літературі відносять емоційний стан, інтереси, потреби винної особи.

Засвоюючи *сьоме* питання слід виходити з того, що мотив та мета кримінального правопорушення не тотожні поняття, але вони тісно пов'язані між собою. Необхідно розібратися з видами мотивів та цілей. Особливо слід визначитись з значенням цих двох обставин для притягнення особи до кримінальної відповідальності: в яких випадках вони не беруться до уваги та коли вони впливають на кваліфікацію та призначення покарання. В теорії часто говорять в цьому випадку про трояке значення мотиву та мети кримінально-протиправного посягання.

Розглядаючи *восьме* питання, слід визначити, яким чином і в яких випадках законодавець враховує емоційний стан особи (п. 7 ч. 1 ст. 66, ст. 116, 123 КК).

При розгляді *дев'ятого* та *десятого* питань слід зупинитися на вивченні питання про вплив помилки на притягнення особи до кримінальної відповідальності. При цьому мається на увазі помилка в уяві особи в момент вчинення нею діяння, що викривлює сприйняття суб'єктом адекватно існуючої ситуації. Слід засвоїти види та підвиди помилок. При вивченні питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності при наявності юридичної помилки слід пам'ятати про те, що на перший план виходить об'єктивна сторона, тобто до уваги беруться приписи закону, а при фактичній помилці – суб'єктивна, тобто до уваги береться спрямованість умислу, яка і визначає кваліфікацію.

Практичні завдання до теми «Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення».

Завдання № 1. З метою захиститися від квартирних крадіїв, Г. приєднав дроти – один до ручки вхідної двері до квартири, а другий до килимка на вході в оселю та підключив їх до електромережі з напругою 220 Вт. Коли дільничний інспектор поліції робив обхід мешканців,

які проживали на території його ділянки, він наступив на килим та доторкнувся до ручки дверей оселі Г., через що був смертельно травмований електричним струмом.

Ознайомившись із статтями 115 та 119 КК, визначте зміст суб'єктивної сторони вчиненого Г. діяння. Чи можна розглядати психічне ставлення Г. до вчиненого діяння як казус (випадок)?

Завдання № 2. П-у, яка перебувала на четвертому місяці вагітності, під час однієї зі сварок жорстоко побив чоловік, що призвело до переривання вагітності.

Проаналізуйте ознаки суб'єктивної сторони вчиненого діяння. Визначте психічне ставлення П. до вчиненого. Ознайомтеся зі статтями 121 та 128 КК України й визначте, чи зміниться рішення, якщо:

- 1) П. не знав про вагітність дружини;
- 2) П. здогадувався про вагітність дружини.

Завдання № 3. Шофер вантажного автомобіля К. подавав машину назад. Його товариші С. і Т., не бажаючи щоб К. від'їжджав, намагалися затримати К.. Для цього Т. непомітно для К. спробував ногою підштовхнути камінь під заднє колесо машини, що рухалася. Його нога ізслизнула з каменю, потрапила під заднє колесо, а сам Т. впав під машину і його було смертельно травмовано.

Дайте аналіз психічного ставлення К. до смерті Т.. Чи можна в даному випадку констатувати невинне спричинення шкоди? Що таке казус у кримінальному праві? Визначте його зміст і значення. Чи зміниться рішення, якщо К. знав, що його товариші будуть заважати руху машини?

Завдання № 4. Працівник воєнізованої охорони С. супроводжував нові автомобілі. В дорозі він помітив групу підлітків, які кидали каміння по вагонах. Один з каменів потрапив в скло автомобіля. Щоб припинити хуліганські дії підлітків, С. кинув в них обрізок дошки, котрий влучив в голову неповнолітнього Н.. Від отриманої травми черепа хлопчик через три дні помер у лікарні.

Визначте форму вини С. відносно скоєних дій і їх наслідків. Дайте аналіз змішаної (подвійної) форми вини. Чи зміниться рішення, якщо С. кинув обрізок дошки з близької відстані?

Завдання № 5. Г. придбав престижний імпортований автомобіль і ввечері катав на ньому знайомих дівчат. Під час однієї з таких поїздок знайома П., поглянувши на спідометр автомобіля, сказала, що Г. ризикує нажити собі неприємності, перевищуючи швидкість. На це він відповів: «Машина нова, реакція у мене відмінна, нічого не трапиться». На одному з поворотів перед машиною зненацька опинився чоловік, що перебігав дорогу. Г. не зміг уникнути наїзду, внаслідок чого пішохода було смертельно травмовано.

Дайте аналіз суб'єктивної сторони скоєного. Чи є вина в діях Г.? Якщо є, визначте її форму. Чи зміниться рішення, якщо після попередження П. Г. заявив: «Нехай по дорозі не ходять». За якими ознаками кримінально протиправна самовпевненість відмежовується від непрямого умислу?

ЛІТЕРАТУРА.

Нормативні акти: 1, 2; основна література: 1 – 10; додаткова література: 13, 14.

Тема №10. Стадії вчинення кримінального правопорушення

Практичне заняття.

Тема: Поняття та види стадій вчинення кримінального правопорушення.

Особливості кримінальної відповідальності за готування до злочину та замах на кримінальне правопорушення. Добровільна відмова від вчинення кримінального правопорушення.

Кількість годин-2.

Навчальні питання:

1. Поняття та види стадій вчинення кримінального правопорушення.
2. Поняття закінченого кримінального правопорушення. Момент закінчення діянь, що кваліфікуються за складами з ознаками наслідків, без ознак наслідків та усіченими складами.
3. Поняття незакінченого кримінального правопорушення та його види.
4. Поняття готування до кримінального правопорушення (злочину), його об'єктивні та суб'єктивні ознаки.
5. Поняття замаху на кримінальне правопорушення, його об'єктивні та суб'єктивні ознаки. Види замаху.
6. Відмежування замаху на кримінальне правопорушення від закінченого кримінального правопорушення та готування до злочину.
7. Особливості кримінальної відповідальності за готування до злочину та замах на кримінальне правопорушення.
8. Поняття добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення, її ознаки та правові наслідки.
9. Діяльне каяття, його ознаки та відмінність від добровільної відмови. Правові наслідки діяльного каяття.

Методичні вказівки

При визначенні поняття кримінального правопорушення, складу кримінального правопорушення, суб'єкту кримінального правопорушення законодавець має на увазі закінчене діяння. Однак досить часто трапляються випадки, коли те, що особа задумала не доводиться до кінця в силу певних причин. В цих випадках виникає питання про притягнення до кримінальної відповідальності особи на певних стадіях вчинення кримінального правопорушення, яке має певні особливості порівняно з кримінальною відповідальністю за закінчений злочин.

Поняття стадій дається наукою кримінального права. Виходячи з того, що фактичною стороною єдиної підстави кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, слід уявити, що кожна стадія вчинення кримінального правопорушення повинна являти собою саме таке діяння. Тому не визнаються стадіями вчинення кримінального правопорушення той чи інший стан свідомості особи, її думки, наміри, їх формування та виявлення.

Виходячи з визначення поняття стадій вчинення кримінального правопорушення слід мати на увазі, що вони можливі лише в умисних діяннях, які вчиняються з прямим умислом.

При вивченні другого питання, слід уявити, що виділення стадій вчинення кримінального правопорушення зовсім не означає, що кожне кримінально-протиправне посягання обов'язково містить у своєму розвитку всі вказані стадії. Окрім цього, якщо кримінальне правопорушення закінчене, то воно поглинає всі стадії його вчинення і вони не мають самостійного значення і не впливають на його кваліфікацію.

В залежності від конструкції складу кримінального правопорушення, описання ознак діяння в законі момент закінчення кримінально-протиправного посягання є різним. Тому слід визначити з якого моменту вважається закінченими кримінальні правопорушення, що кваліфікуються за складами з ознаками наслідків, без ознак наслідків та усіченими складами. Це має важливе значення для відмежування цих видів закінчених злочинів від попередньої злочинної діяльності.

Вивчаючи третє питання студенти повинні розуміти, що незакінчене кримінальне правопорушення в спеціальній літературі називають по-різному: попередньою кримінально-протиправною (злочинною) діяльністю, розпочатим, незавершеним кримінальним правопорушенням (злочинном) тощо. Усі ці поняття стосуються незакінченого діяння. Вивчаючи питання про попередню кримінально-протиправну діяльність слід уявити, що

Кримінальний кодекс не дає визначення поняття незакінченого кримінального правопорушення. Це поняття впливає з поняття закінченого кримінального правопорушення, яке дається в ч. 1 ст. 13 КК. Ч. 2 ст. 13 КК України називає лише два види незакінченого кримінального правопорушення. Інші діяння не можуть визнаватись видами незакінченого кримінального правопорушення.

Розглядаючи четверте питання, слід в першу чергу, ознайомитись з визначенням поняття готування до кримінального правопорушення, яке дається у ч. 1 ст. 14 КК України. При готуванні до кримінального правопорушення дії винної особи ще безпосередньо не спрямовані на об'єкт кримінального правопорушення і не ставлять його в безпосередню небезпеку. Суб'єктом кримінального правопорушення ще не виконується діяння, яке є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення і тому готування до кримінального правопорушення характеризується притаманними лише йому об'єктивними та суб'єктивними ознаками. Ці ознаки повинні бути засвоєні при розгляді цього питання.

Також ч. 1 ст. 14 КК закріплює види готування до кримінального правопорушення. Слід встановити, що являє собою кожен з цих видів. Перелік видів готування до кримінального правопорушення є невичерпним і тому слід мати на увазі, що готуванням до злочину можуть бути визнані й інші підготовчі дії. У зв'язку з цим на практиці виникають питання відмежування готування до кримінального правопорушення від виявлення умислу. Поняття виявлення умислу дається теорією кримінального права. Його слід засвоїти та вміти відмежовувати від виявлення умислу, яке не є кримінально караним.

Слід звернути увагу й на принципові положення ч. 2 ст. 14 КК, згідно з якими готування до кримінального проступку або злочину, за який статтею Особливої частини КК передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років або інше, більш м'яке покарання, не тягне за собою кримінальної відповідальності. Тобто кримінально караним є готування лише до злочину, за вчинення якого передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк більше двох років. Тому поняття «готування до кримінального правопорушення» і «готування до злочину» можливо використовувати як рівнозначні.

Вивчаючи п'яте питання замаху на кримінальне правопорушення, слід в першу чергу, ознайомитись з поняттям замаху, яке дається ч. 1 ст. 15 КК. Вивчивши це поняття слід встановити, які саме об'єктивні та суб'єктивні ознаки характеризують замах. Саме ці ознаки відрізняють замах від закінченого кримінального правопорушення та готування до злочину.

Щодо видів замаху на кримінальне правопорушення, слід звернути увагу на розподіл замаху, який дається законом (ч.ч. 2, 3 ст. 15 КК). Важливе значення має встановлення критерію такого поділу. В науці кримінального права немає єдності думок стосовно такого критерію. Вважається, що таким критерієм може бути об'єктивний або об'єктивно-суб'єктивний.

Теорія кримінального права розділяє замах на кримінальне правопорушення і в залежності від придатності об'єкта посягання або засобів посягання. Слід встановити, що являє собою кожен з цих видів замаху.

В цьому ж питанні слід розглянути і значення поділу замаху на види. Цей поділ має значення насамперед для призначення покарання, а також для вирішення питання про добровільну відмову від доведення кримінально-протиправного посягання до кінця.

У шостому питанні важливим є відмежування замаху на кримінальне правопорушення від закінченого діяння та готування до злочину. При відмежуванні замаху (як закінченого так і незакінченого) слід виходити саме з об'єктивних ознак, а саме об'єктивної сторони. Саме вона обумовлює таке відмежування. І від її опису в диспозиції статті закону залежить визнання діяння замахом або закінченим кримінальним правопорушенням. Слід також встановити критерії відмежування замаху на кримінальне правопорушення від готування до злочину. Це відмежування також проводиться за об'єктивними ознаками але має певну особливість. Саме на цю особливість слід звернути увагу.

При вивченні сьомому питання студентам слід звернути увагу на те, що існування у кримінальному праві інституту стадій вчинення кримінального правопорушення приводить до деяких особливостей кримінальної відповідальності за незакінчене діяння порівняно з закінченим кримінально-протиправним посяганням. Вивчаючи відповідне питання слід звернути увагу на ці особливості, а саме: готування до яких злочинів не тягне за собою кримінальної відповідальності, готування та замах на які діяння визнаються в силу ч. 2 ст. 11 малозначними, як враховуються стадії вчинення кримінального правопорушення при кваліфікації та призначенні покарання. Для цього слід ознайомитись зі ст. 16 КК України.

Вивчаючи останні питання теми, слід звернути увагу на те, що у особи, яка почала вчиняти кримінально-протиправне посягання, але ще не довела його до кінця є можливість відмовитись від його вчинення, що звільняє особу від кримінальної відповідальності. Таку можливість надає ст. 17 КК України, яка передбачає добровільну відмову при незакінченому кримінальному правопорушенні. Добровільна відмова можлива при наявності всіх її ознак. Тому слід встановити ці ознаки. Слід звернути увагу на те, що відсутність хоча б однієї з ознак добровільної відмови виключає її і особа підлягає кримінальній відповідальності.

Далі слід встановити на яких стадіях можлива добровільна відмова від вчинення кримінального правопорушення, звернути увагу на особливості діянь, в яких можлива добровільна відмова на стадії закінченого замаху на кримінальне правопорушення.

Слід уяснити, що у відповідності зі ст. 17 КК добровільна відмова є самостійною підставою звільнення від кримінальної відповідальності.

Важливим питанням є відмежування добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення від дійового каяття. Слід встановити за якими саме ознаками проводиться таке розмежування і яке правове значення мають кожна з цих обставин.

При розгляді кожного питання теми студент повинен доповісти рішення практичних завдань, які завчасно призначив викладач. Це рішення повинно бути проаналізоване відповідно до чинного законодавства та практики його застосування, і викладене письмово у зошиті для семінарських і практичних занять.

Практичне завдання до теми «Стадії вчинення умисного кримінального правопорушення»

Завдання №1. К. з метою вчинення крадіжки з крамниці зателефонував сторожу цієї крамниці М. й повідомив, що у його дружини почалися пологи. Коли той побіг додому, залишивши крамницю без охорони, К. підійшов до неї, але крадіжку вчинити не зміг, тому що в цей час неподалеку знаходилася група підлітків, які розпивали спиртні напої і співали.

Варіант. К., виламавши запірний пристрій, проник у приміщення крамниці, але його затримав сторож, який повернувся.

Ознайомтеся із диспозицією ст. 185 КК України й Постановою Пленуму Верховного Суду України № 10 від 06.11.09 р. "Про судову практику у справах про злочини проти власності" і визначте стадію вчинення кримінального правопорушення в кожному з варіантів. Чи можливе готування до кримінального правопорушення шляхом бездіяльності за чинним кримінальним законодавством? Якщо так, то у яких випадках? Які дії утворюють стадію готування до вчинення кримінального правопорушення? Чи можливий замах на кримінальне правопорушення із формальним складом? Якщо так, то в чому полягає відмінність такого замаху від закінченого кримінального правопорушення?

Завдання № 2. Д. уночі проник з метою викрадення приватного майна у будинок, що належав Р. і почав складати до сумки майно. Утримуючи при собі сумку з речами (вартістю 87500 грн.), Д. вилазив з вікна будинку і був помічений власником майна. Вистрибнувши через вікно з помешкання Д. облишив під ним сумку з речами, яка заважала йому бігти, й утік. Цього ж дня приблизно о 23-й год. працівники поліції його затримали. Поліцейські, які затримували Д., засвідчили, що в затриманого не було з собою ніяких речей. Слідчим дії Д. було

кваліфіковано за ч. 3 ст. 185 КК України (як крадіжку, вчинену з проникнення в житло).

Що таке стадії кримінального правопорушення? Звернувшись до ст. 185 КК України, п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 10 від 06.11.09 р. "Про судову практику у справах про злочини проти власності", визначте стадію кримінального правопорушення, вчиненого Д. кримінальним правопорушенням з матеріальним чи формальним складом є крадіжка? Як це обґрунтувати? Чи вірно було кваліфіковано дії Д.?

Завдання № 3. Г., яка була вагітною, вирішила позбутися дитини. Після пологів вона викинула її з вікна восьмого поверху гуртожитку, в якому мешкала. Судово-медична експертиза встановила, що дитина народилася мертвою.

Дайте кримінально-правову оцінку вчиненню діям. Які види замахів виділяють у кримінальному праві? Які кримінально-правові наслідки замаху на неналежний об'єкт і замаху з використанням неналежних засобів? Чи змінилося б рішення задачі, якби дитина народилася живою?

Завдання № 4. Ч., з метою позбавлення життя В., якому він був винен 400 доларів США, озброївся ножом та пляшкою, проник до будинку свого кредитора і став чекати його з метою вбити. Між 22-ю й 23-ю годинами В. до будинку під'їхав на автомобілі. Коли він увійшов в будинок, Ч. вдарив його ззаду ножом по голові, заподіявши різане поранення правої половини обличчя. В. активно захищався, відштовхуючи Ч. руками, і намагався втекти, але той, скориставшись тим, що В. повернувся до нього спиною, ударив по голові потерпілого заздалегідь підготовленою пляшкою. В. вдалося відкрити двері і з криками про допомогу втекти, у зв'язку з чим Ч. не довів свій умисел на вбивство до кінця. Побойуючись бути затриманим, Ч. не став переслідувати В..

На досудовому слідстві Ч. твердив, що він добровільно відмовився від доведення наміру до кінця, а тому кримінальне провадження слід припинити, а його звільнити від кримінальної відповідальності.

Що таке добровільна відмова і які її ознаки? Чи вірно твердження Ч.?

Завдання № 5. На ґрунті особистих неприязних стосунків між С. та Р. виникла сварка, під час якої Р. спробував ударити С. по голові сокирою. Однак той закрив голову рукою і удар прийшовся по ній. Р. спробував ударити ще раз, але С. відхилився й удар прийшовся у його плече. Ударом сокири С. було заподіяно середньої тяжкості тілесні ушкодження.

Дайте кримінально-правову оцінку діям Р.. Який вид кримінального правопорушення (закінчений чи незакінчений) мав місце? Проаналізуйте його об'єктивні й суб'єктивні ознаки.

Завдання № 6. Т., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, зайшов до сусіда. Вдома була лише донька господаря – 10-річна О.. Знаючи, що дівчинка страждає на недоумство, Т. вирішив зґвалтувати її. Коли він розпочав статевий акт, О. закричала, що їй боляче, почала плакати. Т. припинив свої дії і пішов з дому.

Що таке добровільна відмова та які її ознаки? Зверніться до Постанови Пленуму Верховного Суду від 30.05.2008 №5 "Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи". Чи можна вважати, що Т. здійснив добровільну відмову? Чи зміниться відповідь, якщо Т. спробував зняти з О. одяг, але та розпочала голосно кричати, і він, перелякавшись, пішов з дому?

ЛІТЕРАТУРА

Нормативні акти: 1, 2; основна література: 1 – 10; додаткова література: 23, 40.

Тема №11. Співучасть у кримінальному правопорушенні

Практичне заняття

Тема: Поняття та ознаки співучасті у вчиненні кримінального правопорушення.

Особливості відповідальності за співучасть

Кількість годин -2.

Навчальні питання:

1. Поняття та ознаки співучасті у вчиненні кримінального правопорушення.
2. Види співучасників.
3. Форми співучасті.
4. Особливості відповідальності співучасників.
5. Спеціальні питання відповідальності за співучасть.
6. Поняття й види причетності до кримінального правопорушення, її правові наслідки.

Методичні вказівки

При характеристиці поняття співучасті необхідно, перш за все, ретельно проаналізувати положення, сформульовані в ст. 26 КК України. Для цього слід розкрити *об'єктивні* (участь декількох осіб у вчиненні діяння та спільність їх дій) та *суб'єктивні* (спільність умислу, участь у вчиненні умисного діяння, участь суб'єктів кримінального правопорушення) ознаки співучасті у кримінальному правопорушенні, а також показати значення цього інституту в кримінальному праві. Особливу увагу потрібно приділити аналізу ознак спільності дій та спільності умислу співучасників кримінального правопорушення.

Висвітлюючи *друге* питання - про види співучасників, потрібно звернутися до ст. 27 КК України, де названі особи, які визнаються співучасниками за кримінальним правом. На підставі закону та за допомогою відповідної літератури слід показати ті критерії, за якими провадиться поділ співучасників на види, а потім послідовно дати характеристику виконавцю (співвиконавцю), організатору, підбурювачу та посібнику в злочині. При цьому необхідно докладно розкрити об'єктивні та суб'єктивні ознаки дії (бездіяльності) кожного з названих співучасників.

Зокрема, аналізуючи поняття виконавця (співвиконавця), особливу увагу слід приділити питанню про те, як розуміти вказівку закону, що виконавцем визнається особа, яка “безпосередньо” вчинила кримінальне правопорушення, а також така, що вчинила діяння “опосередковано”, тобто шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності. При характеристиці видів діянь, які за кримінальним законом (ч. 2 ст. 27 КК) відносяться до виконавських (співвиконавських), слід навести конкретні приклади таких діянь. При характеристиці організатора кримінального правопорушення необхідно зупинитися на формах його кримінально-протиправної діяльності й детально розкрити їх зміст. З'ясовуючи ознаки підбурювача, необхідно звернути увагу на види дій, які він вчиняє, а також на значення вказівки закону на те, що підбурювач “схиляє” іншу особу до вчинення діяння. Характеризуючи ознаки пособника, слід описати об'єктивні та суб'єктивні ознаки пособницьких дій (бездіяльності). Далі необхідно проаналізувати дві форми пособництва – фізичне та інтелектуальне, та провести відмежування підбурювання від інтелектуального пособництва, підкріплюючи висновки відповідними прикладами.

Пристаюючи до *третього* питання та аналізу форм співучасті, слід показати на підставі яких критеріїв співучасть поділяється на форми. Аналізуючи форми співучасті за об'єктивними ознаками (за характером ролі, яку виконують співучасники у кримінальному правопорушенні), необхідно докладно охарактеризувати просту співучасть – співвиконавство, враховуючи те, що при цій формі співучасті кожний зі співучасників є виконавцем діяння, тобто своїми безпосередніми діями виконує ознаки об'єктивної сторони конкретного складу кримінального правопорушення. При цьому виконавцем є не тільки той, хто повністю виконує об'єктивну сторону діяння, але й та особа, яка безпосередньо чи шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчиняє хоча б частину діяння, яке описане у диспозиції статті Особливої частини КК України.

Розглядаючи співучасть з розподілом ролей, слід показати, що тут лише виконавець (співвиконавці) безпосередньо виконує об'єктивну сторону кримінального правопорушення, а інші співучасники (організатор, підбурювач, пособник) діють “через” виконавця, тобто

об'єктивізують свій кримінально-протиправний намір у діянні виконавця.

Аналізуючи форми співучасті за суб'єктивними ознаками (за ступенем стійкості зв'язків між співучасниками) треба звернутись до ст. 28 КК України та показати, що, хоча співучасть і передбачає домовленість між співучасниками, однак вона може бути досягнута не тільки перед, але й у процесі вже розпочатого кримінально-протиправного посягання, за відсутності попередньої змови про це (ч. 1 ст. 28 КК).

Розглядаючи співучасть за попередньою змовою (ч. 2 ст. 28 КК), слід зважати на те, що при цій формі співучасті домовленість (змова) про спільне вчинення кримінального правопорушення має відбутися заздалегідь, тобто до початку вчинення кримінально-протиправного посягання. Необхідно з'ясувати, як у теорії кримінального права та судовій практиці визначається поняття “попередня змова”, та в яких формах за об'єктивними ознаками (характером виконуваних співучасниками ролей) може проявлятися ця форма співучасті.

Особливу увагу слід приділити аналізу ознак організованої групи (ч. 3 ст. 28 КК України), враховуючи, що ця форма співучасті має місце лише там, де декілька осіб (три і більше) заздалегідь зорганізувалися у стійке злочинне об'єднання для спільного вчинення одного або кількох злочинів. Далі слід встановити, у чому полягає специфіка цієї форми співучасті. Розкриваючи поняття злочинної організації (ч. 4 ст. 28 КК), треба назвати її ознаки і показати, чим вона відрізняється від інших форм співучасті.

При вивченні *четвертого* питання теми, перш за все слід проаналізувати підстави відповідальності співучасників. Тут принциповим є положення про те, що такою підставою виступає тільки наявність у діянні співучасника складу певного кримінального правопорушення, що вчинений у співучасті. Далі, на підставі вивчення положень, що закріплені в ст. ст. 29, 30 КК України, необхідно розкрити специфіку кваліфікації дій, з одного боку, виконавця (співвиконавця) діяння, а з другого – інших співучасників, та розглянути питання про відповідальність співучасників при різних формах співучасті: показати, як вирішується питання про кваліфікацію дій співучасників при співвиконавстві, співучасті з розподілом ролей, вчиненні діяння за попередньою змовою, групою осіб та вчиненні діяння організованою групою чи злочинною організацією. На завершення потрібно висвітлити питання про призначення покарання співучасникам на підставі вивчення положень, які сформульовані в ч. 2 ст. 68 КК України.

Розкриваючи *п'яте* питання плану, необхідно проаналізувати так звані спеціальні питання відповідальності за співучасть. Зокрема, розкриваючи поняття опосередкованого виконання, слід звернути увагу на поняття виконавця (співвиконавця) злочину (ч. 2 ст. 27 КК), та проаналізувати випадки, коли виконавець вчиняє кримінально-протиправне посягання шляхом використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне. При вивченні питання про співучасть у злочинах із спеціальним суб'єктом, необхідно з'ясувати положення, сформульовані в ч. 2 ст. 18 та ч. 3 ст. 401 КК України, та зробити висновки про можливість співучасті у таких діяннях. Аналізуючи провокацію кримінального правопорушення, потрібно застосовувати загальне визначення підбурювача (ч. 4 ст. 27 КК України) та мати на увазі, що мотиви у співучасників одного й того ж злочину можуть бути різними. Слід навести, як приклади, статті Особливої частини КК, які встановлюють спеціальну відповідальність за провокацію. Розглядаючи спеціальне питання про експес виконавця, слід сформулювати поняття експесу та охарактеризувати його види, підкріплюючи відповідь відповідними прикладами. Аналізуючи безнаслідкову співучасть та невдале підбурювання або пособництво, потрібно провести розмежування між цими спеціальними питаннями відповідальності за співучасть та навести правила кваліфікації. Характеристика добровільної відмови співучасників потребує ретельного вивчення положень, закріплених в ст. ст. 17, 31 КК України. Тут необхідно з'ясувати особливості добровільної відмови від вчинення діяння виконавця (співвиконавця) (ч. 1 ст. 31 КК), з одного боку, та організатора, підбурювача та пособника (ч. 2 ст. 31 КК), з іншого. Окремо слід зупинитися на

правилах кваліфікації дій співучасників при добровільній відмові одного з них від вчинення кримінального правопорушення (ч. 1, ч. 3 ст. 31 КК).

Аналізуючи *шосте* питання про причетність до кримінального правопорушення, необхідно дати поняття причетності та з'ясувати, за якими ознаками причетність схожа, а за якими – відрізняється співучасті у кримінальному правопорушенні. Далі, на підставі положень частин 6 і 7 ст. 27 КК, з урахуванням теорії і сформованої практики, слід назвати види причетності до кримінального правопорушення та окремо охарактеризувати кожний вид. Зокрема, при характеристиці приховування злочину необхідно ознайомитися зі змістом ч. 6 ст. 27, ст. 396 КК, та проаналізувати його об'єктивні та суб'єктивні ознаки, а також показати, за якими ознаками приховування відрізняється від інших видів причетності та від співучасті. Аналізуючи придбання чи збут майна, здобутого кримінально протиправним шляхом, слід розкрити ознаки цього виду причетності на підставі вивчення положень ч. 6 ст. 27, ст. 198 КК, та з'ясувати, за якими ознаками відрізняється цей вид причетності від фізичного пособництва. При характеристиці потурання та недонесення необхідно проаналізувати ч. 7 ст. 27 КК та з'ясувати, в яких випадках при цих видах причетності може наставати кримінальна відповідальність.

При розгляді кожного питання теми студент повинен доповісти рішення практичних завдань, які завчасно призначив викладач. Це рішення повинно бути проаналізоване відповідно до чинного законодавства та практики його застосування, і викладене письмово у зошиті для семінарських і практичних занять.

Практичне завдання до теми «Співучасть у кримінальних правопорушеннях»

Завдання № 1. С., механік сільгоспдприємства «Роса», звернувся до своїх родичів Д. і П. з проханням надати допомогу у вчиненні крадіжки зерна нового урожаю з току підприємства, пообіцявши віддати за це частину викраденого. Давши згоду на участь у злочині, Д. розповів про намір вчинити крадіжку своєму приятелю Б., який працював водієм вантажного автомобіля. Л. запропонував братам П. і С. свої послуги у вивезенні з току викраденого зерна. С. звернувся до охоронця току М. з пропозицією приєднатися до їхньої групи, однак той відмовився, але пообіцяв, що під час свого чергування не заважатиме С., Д., П. і Б. вивозити зерно з території току. Вночі, під час чергування М., С. зі співучасниками викрали й вивезли на автомобілі, яким керував Б., близько 5 т. зерна пшениці й ячменю.

Дайте поняття співучасті у кримінальному правопорушенні. Які види співучасників передбачає КК України? Аргументовано визначте роль у вчиненні кримінального правопорушення кожної з указаних у завданні осіб. Чи є М. співучасником у кримінальному правопорушенні? Обґрунтуйте відповідь.

Завдання № 2. А., який працював продавцем, знайшов біля свого магазину загублений паспорт. Він вирішив з використанням цього документу вчинити кримінальне правопорушення та розробив план, за яким його дружина Ф. повинна була влаштуватися на роботу продавцем магазину за підробленим паспортом, а через деякий час вночі разом з А. викрасти з магазину весь товар та гроші. Ф. спочатку відмовилась брати участь у кримінальному правопорушенні, але після довгих умовлянь чоловіка дала згоду. А. вклеїв у паспорт фотокартку своєї дружини, Ф. влаштувалася працювати у магазин. Через тиждень А. під'їхав вночі до магазину на автомобілі. Разом з Ф. він забрав з магазину майно та гроші (усього на суму 523 тис. грн..) та вивезли до свого приватного будинку.

Що таке форми співучасті? Проаналізувавши ситуацію, визначте, яка форма співучасті має місце в цьому випадку. Визначте види співучасників в цьому діянні. Чи зміниться кримінально-правова оцінка, якщо А. наказав Ф. взяти участь у крадіжці, обіцяючи в разі незгоди «вигнати її на вулицю» (будинок, в якому мешкало подружжя, перебував в його власності).

Завдання № 3. В. за попередньою змовою з О. вчинили крадіжку приватного майна з

квартири, заподіявши власнику збиток в розмірі 130200 грн. При розслідуванні цього діяння виявилось, що О. місяць тому також вчинив крадіжку 500 доларів США та 3420 гривень з кишені куртки. В. та О. слідчим було пред'явлено обвинувачення у крадіжці, вчиненій за попередньою змовою групою осіб, з проникненням у житло, повторно.

Назвіть особливості кримінальної відповідальності співучасників за КК України. Чи вірний висновок було зроблено слідчим? Обґрунтуйте відповідь.

Завдання № 4. Б., який був судимий за виготовлення і збут наркотичних речовин, відбувши покарання вирішив знову зайнятися цим злочинним промислом. Однак, побоюючись кримінальної відповідальності, він не бажав особисто збувати наркотики. Знаючи осіб, які виготовляли наркотичні речовини, та осіб, які були готові купувати ці речовини, він підмовив свого 15-річного племінника Р., та його товариша – 14-річного Л. „робити бізнес”: він, Б., домовляється про продаж наркотиків та психотропних речовин, а Р. і Л. доставляють їх покупцям, отримують від них гроші та передають їх Б.. За цим планом група діяла кілька місяців, причому Б. сплачував підліткам частину виручених грошей. Оскільки Б. особисто не придбавав та не збував зазначені речовини, то вважав, що притягти до відповідальності його неможливо.

Чи так це насправді? Чи можна у даному випадку вести мову про кримінальне правопорушення, вчинене у співучасті? Як вирішити питання про відповідальність Б., Р. та Л.? Чи змінюється рішення, якщо зазначеною діяльністю ці особи займалися впродовж 2-х років?

Завдання № 5. Громадянин Болгарії Д., який постійно проживав і працював у м. Києві, перебуваючи у м. Софія, познайомився з особами, які запропонували йому придбати велику партію підроблених купюр номіналом 100 доларів США. Повернувшись до України, Д. протягом двох місяців налагоджував зв'язки з громадянами, які погоджувалися б продавати підробки. Таким чином він залучив до збуту підробок Л. та С.. Він визначив для кожного з них вартість продажу підроблених банкнот, терміни їх реалізації, розподілив прибутки кожного з учасників. Його дружина, Д., визначала місця зустрічей з Л. та С., розробила систему зв'язку з ними та умовних знаків під час зустрічей.

Що таке співучасть у кримінальному правопорушенні? Визначте форму співучасті у вчиненому кримінальному правопорушенні та види співучасників.

Завдання № 6. Довідавшись, що З. виїхав у відрядження, Л. о 23-й год. вибив шибку у вікні його приватного будинку, проник всередину, заволодів особистими речами, що належали З. (одягом, посудом, ноутбуком, килимом, грошима). Викрадені речі він завантажив на візок та повіз додому до своєї співмешканки. Дорогою він зустрів свого родича О.. Той розпитав Л., звідки він взяв речі, а дізнавшись, запропонував придбати ноутбук та килим за 5000 грн. Дома Л. розповів про крадіжку й про продаж частини викрадених речей своїй співмешканці Н..

Визначте, чи є О. та Н. співучасниками у кримінальному правопорушенні, вчиненого Лесніцею? Що таке причетність до кримінального правопорушення? Які є її види? Чи вбачається в описаних у завданні вчинках якийсь з видів причетності?

ЛІТЕРАТУРА

Нормативні акти: 1, 2; основна література: 1 – 10; додаткова література: 17-18.

Тема № 12. Повторність, сукупність і рецидив кримінальних правопорушень

Практичне заняття

Тема: Поняття множинності кримінальних правопорушень та складів кримінальних правопорушень

Кількість годин - 2.

Навчальні питання:

1. Поняття множинності кримінальних правопорушень та складів кримінальних правопорушень.

2. Поняття та ознаки та види повторності кримінальних правопорушень.
3. Поняття, ознаки та види рецидиву кримінальних правопорушень.
4. Поняття, ознаки та види сукупності кримінальних правопорушень (складів кримінальних правопорушень).

Методичні вказівки

Розглядаючи *перше* питання, слід звернути увагу на те, що при множинності кримінальних правопорушень чи складів кримінальних правопорушень завжди має місце поєднання в поведінці особи чи співучасників двох або більше кримінальних правопорушень та (або) здійснюється кваліфікація діяння за двома чи більше складами кримінальних правопорушень. В законі про кримінальну відповідальність і в літературі виокремлюється три види множинності кримінальних правопорушень – повторність (ст. 32 КК), сукупність (ст. 33 КК) та рецидив (ст. 34 КК). Але якщо точність понять «повторність кримінальних правопорушень» і «рецидив кримінальних правопорушень» не викликає сумніву, то словосполучення «сукупність кримінальних правопорушень» є неточним і суперечливим. Справа в тому, що відповідно до ст. 33 КК так звана «сукупність кримінальних правопорушень» виникає в результаті кваліфікації кримінально-протиправного посягання за двома чи більше статтями (частинами статей) Особливої частини КК, тобто за відповідними *складами* кримінальних правопорушень. А кваліфікувати кримінальне правопорушення можливо лише за ознаками відповідного складу кримінального правопорушення, бо суть кваліфікації у тому, щоб встановити відповідність між елементами вчиненого в реальній дійсності діяння та ознаками складу кримінального правопорушення (складів кримінальних правопорушень). Тому поширене в літературі словосполучення «кваліфікувати за сукупністю злочинів (кримінальних правопорушень)» є неточним, а точнішим тут буде словосполучення «кваліфікувати за сукупністю *складів* злочинів (*складів* кримінальних правопорушень)». Таким чином, точнішим буде говорити про повторність та рецидив кримінальних правопорушень і сукупність *складів* кримінальних правопорушень.

Починаючи вивчати *друге* питання теми, в першу чергу, слід звернути увагу на визначення поняття повторності, яке дається в ч. 1 ст. 32 КК. Така повторність називається повторністю тотожних кримінальних правопорушень. Кваліфікація повторності тотожних діянь здійснюється за відповідною частиною статті, що передбачає повторність в якості кваліфікуючої ознаки (наприклад, ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 258 КК).. Якщо стаття закону не містить такої кваліфікуючої ознаки, то вчинення повторно тотожного діяння може бути визнано судом обставиною, яка обтяжує покарання, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 67 КК. Також слід мати на увазі, що при кваліфікації повторності тотожних діянь нерідко постає питання про відмежування повторності кримінальних правопорушень від продовжуваного кримінального правопорушення. Це питання вирішується у ч. 2 ст. 32 КК. В той же час згідно з ч. 3 ст. 32 КК вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями КК, визнається повторним лише у випадках, прямо вказаних у статтях Особливої частини КК. Така повторність називається повторністю однорідних кримінальних правопорушень і передбачається, наприклад, у п. 1 Примітки до ст. 185, у ч. 2 ст. 152, ч. 2 ст. 153, ч. 2 ст. 307 КК тощо.

Починаючи вивчати *третє* питання, присвячене рецидиву кримінального правопорушення, слід пам'ятати про те, що він є окремим видом повторності, бо рецидив – це повторність, пов'язана із засудженням за попереднє діяння. Тому при визначенні ознак рецидиву слід вивчити загальне поняття повторності, яке дається у ст. 32 КК, та поняття рецидиву кримінальних правопорушень, яке дається в ст. 34 КК. Слід вивчити також класифікації рецидиву злочинів, їх критерії та встановити яке теоретичне та практичне значення має кожна з них.

При розгляді **четвертого** питання слід мати на увазі, що в науці кримінального права розрізняють два види сукупності – реальну та ідеальну сукупність. *Реальна сукупність* має місце тоді, коли винною особою різними діями вчиняються два або більше кримінальних правопорушень, які кваліфікуються за різними статтями або частинами статей Особливої частини КК. *Ідеальна сукупність* має місце тоді, коли однією і тією ж дією вчиняється таке кримінально-протиправне посягання, яке кваліфікується за двома чи більше складами кримінальних правопорушень, оскільки ознаками жодного конкретного складу, передбаченого Особливою частиною КК, воно не може бути повністю охопленим. Наприклад, розбій, наслідком якого стала смерть потерпілого, кваліфікуватиметься за ч. 4 ст. 187 і п. 6 ч. 2 ст. 115 КК. Таким чином, ідеальна сукупність характеризує не множинність кримінальних правопорушень, а множинність складів кримінальних правопорушень.

При розгляді кожного питання теми студент повинен доповісти рішення практичних завдань, які завчасно призначив викладач. Це рішення повинно бути проаналізоване відповідно до чинного законодавства та практики його застосування, і викладене письмово у зошиті для семінарських і практичних занять.

Практичне завдання до теми «Повторність, сукупність та рецидив кримінальних правопорушень».

Завдання № 1. С. і Ч. за попередньою змовою, вночі увійшли на територію міського кладовища з метою заволодіння кольоровими металами. Вони зняли металеві таблички з трьох пам'ятників (при цьому ті були пошкоджені), а також металеву кришку зі столика біля могили. Отриманий таким чином метал ними було здано в нелегальний пункт прийому металобрухту. Наступного дня Ч. запропонував С. знову вчинити такий самий вчинок. Вночі на тому ж кладовищі С. і Ч. викрали елементи металевої огорожі, але під час спроби продати цей метал їх було затримано працівниками поліції.

Який вид множинності вбачається в даному випадку? Назвіть її ознаки. Аргументуйте, чи можна вважати зазначені дії продовжуваним кримінальним правопорушенням?

Завдання № 2. 15-ти річний Д. зі своїм братом – 16-ти річним Кузнєцовим з метою викрадення чужого майна вночі проникли в приміщення монтажного цеху, розукomплектували кілька приладів й принесли викрадені деталі до квартири свого знайомого Р., який, як вони вважали, міг придбати такі речі. Р. сказав хлопцям, що принесене ними його не цікавить, але він готовий придбати електрогенератор та деталі токарного верстату, якщо вони десь їх десь знайдуть. Д. та К. повернулися до цеху, викрали указані предмети і принесли їх Р.

Що таке одиничне кримінальне правопорушення? Скільки правопорушень вчинили Д. та К.. Чи можна вважати їх дії продовжуваним кримінальним правопорушенням? Аргументуйте свою відповідь.

Завдання № 3. Проведіть групування передбачених у Розділі XVIII Особливої частини КК кримінальних правопорушень: прості одиничні кримінальні правопорушення; триваючі одиничні кримінальні правопорушення; складені одиничні кримінальні правопорушення.

Завдання № 4. К., відбувши покарання за крадіжку, вчинену за попередньою змовою групою осіб (2 роки позбавлення волі), через два місяці й три дні, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, о 23-й год. заліз на дах автостанції й зняв з нього гучномовець вартістю 2810 грн. Коли він скинув пристрій на землю й намагався злізти сам, то був помічений і затриманий екіпажем поліції. Щодо К. було порушено кримінальне провадження, обрано запобіжний захід – підписка про невиїзд. Через три тижні К., побачивши вдень біля магазину імпортерний мопед, який залишив там Р., непомітно викрав його, заподіявши Р. збиток в розмірі 24850 грн.

Визначте, який вид множинності кримінальних правопорушень вбачається у діях К. проаналізуйте її ознаки. Які її правові наслідки?

Завдання № 5. Мешканець м. Харкова Б. С. , у власному будинку, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, посварився з дружиною та рідним сином. Образившись на зауваження, зроблене йому сином (Б. М.), з метою помсти Б. С. вдарив його ножем у спину, пошкодивши потерпілому серце. Від поранення Б. М. помер на місці. Продовжуючи свої злочинні дії Б. С. увійшов до кімнати, де відпочивала його дружина, схопив її за руку та, висловлюючи погрозу вбивством, намагався завдати їй удар ножем у шию. Однак, жінка вирвалася й зуміла вибігти з дому та сховатись у будинку сусідів. Після порушення кримінального провадження було встановлено, що на момент скоєння кримінального правопорушення Б. С. мав непогашену та не зняту судимість за співучасть в умисному убивстві.

Що таке множинність кримінальних правопорушень? Визначте, який вид множинності кримінальних правопорушень має місце у зазначеному випадку? Які її правові наслідки?

Завдання № 6. За результатами інвентаризації було встановлено, що касир магазину Т. впродовж кількох місяців вилучала з каси невеликі суми – від 50-ти до 100 грн. та витратила гроші на свої власні потреби. Таким чином вона заволоділа коштами на суму 12500 грн.

Визначте, чи можна вважати дії Т. продовжуваним кримінальним правопорушенням? Назвіть та розкрийте ознаки продовжуваного кримінального правопорушення. Чим відрізняється повторність кримінальних правопорушень (як вид множинності) від продовжуваного кримінального правопорушення.

Завдання № 7. П. визнано винним у тому, що він у ніч на 27 липня 2022 р. проник на присадибну ділянку Д., звідки викрав коробочки маку, які містять морфін та кодеїн і належать до наркотичних засобів, котрі зберігав без мети збуту за місцем проживання та які вилучив дільничний інспектор 30 липня 2022 р. Вироком Носівського районного суду від 4 грудня 2022 р. П. засуджено: за ч. 1 ст. 308 КК – на три роки позбавлення волі; за ч. 2 ст. 309 цього Кодексу – на два роки позбавлення волі, а за сукупністю кримінальних правопорушень на підставі ст. 70 КК – до позбавлення волі строком на три роки. На підставі ст. 71 КК за сукупністю вироків йому остаточно визначено чотири роки позбавлення волі.

Адвокат гр. П. подав клопотання про перекваліфікацію дій засудженого з ч. 2 ст. 309 КК (незаконне виробництво та зберігання наркотичного засобу без мети збуту особою, що раніше вчинила кримінальне правопорушення, відповідальність за який передбачено ст. 308 КК) на ч. 1 ст. 309 КК, виключивши з вироку посилання на повторність. Чи підлягає задоволенню клопотання адвоката? Обґрунтуйте рішення.

ЛІТЕРАТУРА

Нормативні акти: 1, 2; основна література: 1 – 10; додаткова література: 22.

Тема №13. Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння

Практичне заняття

Тема: Поняття та ознаки обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння

Кількість годин - 2.

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика правового інституту обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння.
2. Класифікація обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння.
3. Підстави виникнення стану необхідної оборони.
4. Ознаки правомірного заподіяння шкоди в стані необхідної оборони.
5. Перевищення меж необхідної оборони.
6. Підстави виникнення стану уявної оборони.
7. Відмежування уявної оборони від необхідної оборони.

8. Підстави та ознаки правомірного заподіяння шкоди при затриманні особи, що вчинила кримінальне правопорушення.

9. Підстави та ознаки правомірного заподіяння шкоди в стані крайньої необхідності.

10. Підстави та ознаки правомірного заподіяння шкоди під впливом фізичного або психічного примусу.

11. Підстави та ознаки правомірного заподіяння шкоди при виконанні наказу або розпорядження.

12. Підстави та ознаки правомірного заподіяння шкоди при вчинення діяння пов'язаного з ризиком.

13. Підстави та ознаки правомірного заподіяння шкоди при виконанні спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації.

Методичні вказівки

Вивчаючи дану тему потрібно з'ясувати, що саме наука кримінального права та діюче законодавство розуміє під обставинами, що виключають кримінальну протиправність діяння: їх дефініції, підстави та ознаки. Необхідно запам'ятати, що діяння, скоєне за обставин, що розглядаються, не містить в собі складу кримінального правопорушення, в зв'язку з чим відсутня юридична (правова) підстава кримінальної відповідальності особи, що скоїла це діяння. Більш того, соціальна природа цих обставин така, що відповідне діяння є не лише незлочинним, але й вважається суспільно корисним (або суспільно прийнятним).

При вивченні **другого** питання студенти повинні знати класифікацію обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, а також звернути увагу на те, що вказані у Розділі VIII Загальної частини КК обставини є одним з різновидів таких обставин, поряд з такими обставинами як вчинення малозначного діяння (ч. 2 ст. 11 КК), вчинення готування до діяння, що не тягне кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 14 КК), вчинення діяння за умови добровільної та правомірної згоди на це «потерпілого», обставини, відсутність яких при вчиненні діяння тягне кримінальну відповідальність (ч. 2 ст. 135, ст. 283, ч. 1 ст. 433 КК).

Починаючи вивчення **третього** питання теми необхідно з'ясувати, що згідно зі ст. 27 Конституції України та ч. 2 ст. 36 КК України кожен має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади. Воно є природним і невідчужуваним, абсолютним правом людини.

Розглядаючи питання про поняття та ознаки необхідної оборони, необхідно уважно ознайомитися з текстом ст. 36 КК України. Аналізуючи текст даної статті, потрібно зробити висновок про те, що право на необхідну оборону можливе лише за наявності відповідної підстави – вчинення суспільно небезпечного посягання, що викликає у того, хто захищається, необхідність у негайному його відверненні чи припиненні шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди. Інакше кажучи, підстава необхідної оборони складається з двох елементів, а саме: 1) суспільно небезпечного посягання і 2) необхідності в його негайному відверненні чи припиненні. Далі рекомендується детально розглянути ці два елементи підстави необхідної оборони. Особливу увагу слід звернути на те, що посягання повинно бути суспільно небезпечним (при цьому суспільно небезпечним визнається не тільки злочинне посягання), наявним та викликати у того, хто захищається, необхідність у негайному відверненні чи припиненні такого посягання. Таким чином, слід мати на увазі, що заподіяння шкоди тому, хто посягає, за відсутності зазначених двох елементів або хоча б за наявності лише одного з них свідчить про неправомірність дій громадянина, тому що він не знаходиться в стані необхідної оборони. Далі необхідно детально розглянути ознаки необхідної оборони, які визначені в ст. 36 КК України та характеризують: 1) мету оборони; 2) спрямованість (об'єкт) заподіяння шкоди; 3) характер дій того, хто захищається; 4) своєчасність оборони; 5) співрозмірність оборони.

Вивчаючи питання про перевищення меж необхідної оборони, необхідно звернути

особливу увагу на ч. 3 ст. 36 КК України, проаналізувавши яку, потрібно з'ясувати що, перевищення меж необхідної оборони це такі дії винного яким притаманні майже усі ознаки необхідної оборони, за винятком того, що порушено ознаку співрозмірності, а саме, завдання тому, хто посягає, тяжкої шкоди (смерті або тяжких тілесних ушкоджень), яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту. Необхідно вказати два види ексцесу оборони. Для більш детального вивчення цього питання теми рекомендується звернутися до Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 1 “Про судову практику у справах про необхідну оборону”. Крім того слід вказати вік з якого може наставати кримінальна відповідальність за перевищення меж необхідної оборони. Також слід враховувати положення ч. 4 ст. 36 КК України. Далі необхідно розглянути, так звані, спеціальні види необхідної оборони, тобто проаналізувати положення ч. 5 ст. 36 КК та зробити висновок про те, що закон передбачає три винятки із загального правила про те, що при необхідній обороні особа, яка захищається, повинна додержуватися визначеної межі, завдаючи шкоду тому, хто посягає.

Розглядаючи **шосте** питання, необхідно ознайомитися з положеннями ст. 37 КК України та п. 7 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 1 “Про судову практику у справах про необхідну оборону”. Необхідно пам'ятати, що за загальним правилом заподіяння шкоди у стані уявної оборони не звільняє від кримінальної відповідальності. Вказати у яких саме випадках при уявній обороні кримінальна відповідальність за заподіяну шкоду виключається .. Далі треба розібратися у особливостях кваліфікації уявної оборони у різних випадках (рекомендується детально проаналізувати ч.ч. 2, 3, 4 ст. 37 КК України).

При вивченні **сьомого** питання - відмежування уявної оборони від необхідної оборони необхідно вказати на критерії за якими відбувається відмежування цих двох понять.

При вивченні **восьмого** питання теми слід розглянути поняття правомірного затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення потерпілим або іншими особами (ч. 1 ст. 38 КК України). Необхідно з'ясувати, що підставою такого затримання служить очевидне для потерпілих або інших осіб кримінально-протиправне посягання на правоохоронювані інтереси (тобто особа, що затримується, вчинила кримінальне правопорушення або замах на нього). Затримання особи за відсутності такої підстави може свідчити про незаконність дій і тягнути за собою відповідальність за ст. 146 КК як за незаконне позбавлення волі. Далі рекомендується детально проаналізувати ознаки затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, які характеризують: 1) мету затримання; 2) особу, яка підлягає затриманню; 3) характер дій при затриманні; 4) своєчасність затримання; 5) необхідність заподіяння шкоди і, нарешті, 6) співрозмірність шкоди, заподіяної винній особі при її затриманні. Особливу увагу слід приділити аналізу останньої ознаки, оскільки перевищення меж заподіяної особі, що вчинила кримінальне правопорушення, шкоди під час її затримання є неправомірним і означає, що винній особі заподіяна неспіврозмірна шкода. Перевищити зазначені межі – означає заподіяти особі надмірної шкоди, тобто порушити умову про її співрозмірність. Рекомендується проаналізувати ч. 2 ст. 38 КК. При цьому важливо враховувати суб'єктивне відношення того, хто затримує, до шкоди, що ним заподіюється. У яких випадках перевищення заходів, необхідних для затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, тягне за собою відповідальність?

Розглядаючи питання про крайню необхідність потрібно звернутися до тексту ст. 39 КК, де встановлено, що не є кримінальним правопорушенням заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності. Необхідно з'ясувати, що право на заподіяння шкоди в стані крайньої необхідності є субсидіарним (додатковим) правом. Ним громадянин може скористатися лише в тому випадку, якщо в даній обстановці заподіяння шкоди є вимушеним, крайнім, останнім засобом усунення небезпеки. Потім, аналізуючи поняття крайньої необхідності, потрібно з'ясувати, що право на заподіяння шкоди у цьому стані виникає за наявності відповідної підстави, яка складається з двох елементів: 1)

наявності небезпеки, яка безпосередньо загрожує правоохоронюваним інтересам особи, суспільства або держави; 2) неможливості усунення цієї небезпеки іншими засобами, крім заподіяння шкоди цим інтересам.

При розгляді **десятого** питання теми необхідно звернути особливу увагу на положення статті 40 КК України, де визначаються дві самостійні, хоча і подібні обставини: 1) фізичний примус та психічний примус. Далі необхідно ретельно проаналізувати ці дві ситуації.

Вивчаючи наступне, **одинадцятого** питання, слід мати на увазі, що відповідно до ч. 1 ст. 41 КК України дія або бездіяльність особи, що заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, визнається правомірною, якщо вона була вчинена з метою виконання законного наказу або розпорядження. Далі необхідно з'ясувати, що цей законний наказ – необхідна і достатня підстава відповідної дії або бездіяльності, якщо у особи існувала реальна можливість його виконання. Ознаки виконання наказу, що передбачені в ч. 1 ст. 41 КК, визначають його як акт правомірного заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам. Ці ознаки характеризують: суб'єкт виконання наказу; його мету; об'єкт заподіяння шкоди; характер дії (бездіяльності) виконавця наказу. Крім того, варто виділити ще дві ознаки, а саме: своєчасність виконання наказу і межі заподіяння шкоди при виконанні наказу.

При розгляді **дванадцятого** питання, варто звернути увагу на те, що поява ст. 42 у Кримінальному кодексі України обумовлена необхідністю надати статус правомірних діям, здійснюваним для отримання суспільної користі, але пов'язаним з ризиком заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у разі їх вчинення. Також необхідно враховувати, що дії (бездіяльність), пов'язані з ризиком, найчастіше можуть бути вчинені у виробничій, медичній, науковій діяльності, під час експлуатації чи випробування технічних пристроїв. Рекомендується проаналізувати підстави та ознаки цієї обставини, що виключає злочинність діяння.

Для детального вивчення **тринадцятого** питання даної теми рекомендується звернутися до положень, які закріплені в ст. 43 КК України та ретельно проаналізувати підстави та ознаки які характеризують цю обставину, що виключає кримінальну протиправність діяння. Слід пам'ятати, що підставою заподіяння шкоди у даній ситуації виступає її вимушеність, а заподіяння шкоди на підставі ст. 43 КК має ознаки, що характеризують: 1) суб'єкт заподіяння шкоди; 2) його об'єкт; 3) мету заподіяння шкоди; 4) характер дії (бездіяльності); 5) межі заподіяння шкоди.

При розгляді кожного питання теми студент повинен доповісти рішення практичних завдань, які завчасно призначив викладач. Це рішення повинно бути проаналізоване відповідно до чинного законодавства та практики його застосування, і викладене письмово у зошиті для семінарських і практичних занять.

Практичне завдання до теми «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння».

Завдання № 1. Органами досудового слідства З. було пред'явлено обвинувачення за ч. 1 ст. 115 КК України у вчиненні умисного вбивства Я. за таких обставин. 12 липня Я., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, приблизно о 24-й годині прийшов до будинку Н. для з'ясування стосунків. Почувши стукіт та лайку, З., зять Н., узяв двоствольну мисливську рушницю та два патрони із соляною сумішшю, які були у гаражі. Наближаючись до воріт і заряджаючи рушницю, він необережно вистрелив у землю, потім відчинив хвіртку і вийшов із двору на вулицю. Побачивши у нього в руках рушницю, Я. намагався втекти, проте З. умисно, з метою позбавити потерпілого життя, на ґрунті особистих неприязних стосунків, вистрелив йому у спину з відстані приблизно два метри, заподіявши проникне вогнепальне поранення правої половини грудної клітки з ушкодженням легені і осколковими переломами 5-7-го ребер та рване поранення правого плеча, від чого останній 18 липня помер у лікарні.

Вироком місцевого суду З. було виправдано за відсутністю в його діях складу злочину. Визначте, чи є підстави для його виправдання?

Завдання № 2. К. з односельцями В. та С. працював в одній бригаді на будівництві в обласному центрі. Отримавши заробітну платню, він попросив В., який разом з С. їхав до села на вихідні, передати ці гроші його дружині, бо сам він вимушений був затриматися. В електричці чоловіки вживали спиртні напої, і коли ввечері приїхали до рідного села, перебували вже у стані алкогольного сп'яніння, С. запропонував В. «розважитися»: налякати дружину К.. Для цього вони перелізли через паркан у двір до К. та почали грюкати у вікна й двері дому, кричати навмисне зміненними голосами «Ану, виходь!» К., яка була дома з двома малолітніми дітьми, вирішила, що на будинок напали злочинці. Знаючи, де чоловік зберігає мисливську рушницю, вона зарядила її й вистрілила у чоловічий силует у вікні. В. було вбито.

Чи підлягає К. кримінальній відповідальності?

Завдання № 3. Виконуючи навчальну вправу з метання бойових гранат, військовослужбовці А. та Б. перебували в окопі. Не маючи належного досвіду, Б. впустив на дно окопу гранату РГД-5, у якої вже висмикнув запобіжник. А. підбіг до нього, підняв гранату й викинув її з окопу. Вибухом гранати було убито рядового Л., який перебував неподалік, а лейтенанта Д., що керував вправами, було легко поранено.

Дайте кримінально-правову оцінку діям А. та Б.. Чи зміниться вона, якщо Л. і Д. загинули?

Завдання № 4. У власника автомобілю Д. виникла підозра в тому, що хтось хоче викрасти його автомобіль. Спочатку він обладнав автомобіль сигналізацією, а потім, вважаючи цей захід недостатньо ефективним, почав залишати в салоні автомобілю пастку (мисливський капкан, яки придбав у знайомого). Одного вечора Д., перебуваючи у стані сп'яніння, і забувши про встановлений ним капкан, попросив свого родича М. відвезти його додому, дав тому ключа від свого автомобілю та пояснив, як вимкнути сигналізацію. Коли М. сів на місце водія, пастка спрацювала. М. отримав середньої тяжкості тілесне ушкодження.

Варіант: капкан спрацював, коли до автомобілю проник Н., який бажав незаконно заволодіти ним. Н. отримав середньої тяжкості тілесне ушкодження.

Дайте кримінально-правову оцінку діям Д. в обох випадках. Чи підлягає він кримінальній відповідальності?

Завдання № 5. В салоні приміського автобусу п'яний В. чіплявся до пасажирів, голосно нецензурно лявся, палив. На зауваження громадян він не реагував. Водій автобусу Ц. зупинив автобус, вийшов до салону й спробував вивести В. з салону. Оскільки той пручався, Ц. застосував силу. Він виштовхнув В. з автобусу, той упав і від удару головою об каміння дороги отримав тяжке тілесне ушкодження.

Дайте кримінально-правову оцінку діям Ц..

Завдання № 6. Громадяни України К. та Н., придбали у Республіці Польща промислові товари на суму 20 тис. євро і на двох спеціально пристосованих автомобілях вночі перетнули кордон України з Республікою Польща поза пунктом митного контролю. Автомобілі були помічені спільною оперативною групою співробітників ДПСУ та митниці. К. та Н. намагалися втекти через поле. Капітан поліції Т., щоб зупинити автомобілі, зробив п'ять пострілів, цілячись у колеса автомобілів утікачів. Оскільки постріли він робив під час руху легкового автомобілю, в якому перебував, постріли не були точними. Дві кулі потрапили в салон одного з автомобілів. Носач було убито.

Яку правову оцінку слід дати діям капітана Т.?

Завдання № 7. Працівник поліції П. висунув до Я. вимогу припинити неправомірні дії, що порушують громадський порядок. У відповідь хуліган, тримаючи руку в кишені й погрожуючи вбивством з наявного пістолета, почав швидко наблизитися до П.. Працівник поліції, зробивши попереджувальний постріл у повітря, що не подіяв на хулігана, зробив постріл впритул. Згодом виявилось, що ні в руці, ні в кишенях убитого Я. зброї не було.

Чи підлягає П. кримінальній відповідальності? Аргументуйте свою відповідь.

Завдання № 8. Раніше судимий І. вибив уночі входні двері в будинку, де Б. і З., з якою

останній перебував у фактичних шлюбних стосунках, проживали з малолітніми дітьми; у присутності дітей силою примусив З. піти з ними і згвалтував З. на очах у Б., після чого став завдавати їй ударів; ображав Б. нецензурними словами й намагався ударити його ножом у груди, а також завдав ударів у голову у відповідь на намагання припинити насильство. Усе це на ґрунті емоційного напруження викликало у Б. стан сильного душевного хвилювання. Вихопивши із рук І. ножа та поваливши його на землю Б. став наносити йому удари ногами в тулуб та 10 ножових поранень. Від отриманих ушкоджень І. помер на місці.

Артемівський районний суд Донецької області вироком від 19 січня 2004 р. засудив Б., раніше двічі судимого за корисливі злочини, за ст. 116 КК на три роки позбавлення волі, на підставі ст. 71 цього ж Кодексу частково приєднав до цього покарання невідбуту частину покарання за попереднім вироком - два роки позбавлення волі - й остаточно призначив засудженому покарання у виді п'яти років позбавлення волі.

Проаналізуйте рішення суду. Чи правильно застосовано кримінальний закон, обґрунтуйте рішення.

ЛІТЕРАТУРА.

Нормативні акти: 1, 2; основна література: 1 – 10.

Тема №15, 16. Покарання та його види. Призначення покарання Семінарське заняття

Тема: Покарання та його види. Призначення покарання

Кількість годин -2 г.

Навчальні питання:

1. Поняття, значення та ознаки покарання.
2. Мета покарання.
3. Система покарань.
4. Класифікація покарань.
5. Основні покарання.
6. Додаткові покарання.
7. Покарання, що можуть призначатися і як основні, і як додаткові.
8. Принципи призначення покарання.
9. Загальні засади призначення покарання за кримінальним правом України.
10. Обставини, що пом'якшують або обтяжують покарання та їх значення для призначення покарання.
11. Призначення покарання за незакінчений злочин та злочин, вчинений у співучасті.
12. Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом.
13. Призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень та за сукупністю вироків.

Методичні вказівки

Пристаючи до вивчення теми передусім слід розглянути й запам'ятати поняття покарання, сформульоване в ч. 1 ст. 50 КК. Після цього необхідно детально розглянути його ознаки, уяснити зміст кожної з них. Слід з'ясувати соціальну та юридичну природу покарання, його місце в системі державних заходів протидії кримінально-протиправним посяганням. Окремо рекомендується зупинитися на визначенні місця та ролі кари в покаранні, її філософському та юридичному змісті.

Вивчивши указані питання, потрібно перейти до визначення мети покарання – тих результатів, яких прагнуть досягти держава й суспільство, застосовуючи покарання до

порушників кримінального закону. Оскільки питання про мету покарання є досить дискусійним, то для більш глибокого його засвоєння доцільно ознайомитися із розвитком поглядів на цю проблему в історії вітчизняного кримінального законодавства та в науці кримінального права (з абсолютними, відносними та змішаними теоріями цілей покарання), з поглядами на цю проблему видатних філософів та юристів минулого (зокрема, представників класичної школи кримінального права – Беккарія, Канта, Гегеля; М.С. Таганцева, О.Ф. Кістяківського; антропологічної та соціологічної шкіл). Далі, спираючись на зміст ч. 2 ст. 50 КК, слід засвоїти визначену законодавством мету покарання (виправлення засуджених, загальне та спеціальне попередження, кара).

Після цього, вивчаючи *третьє* питання - потрібно запам'ятати поняття системи покарань, визначити ознаки й юридичне значення цієї системи. Необхідно ретельно розглянути систему покарань, побудовану у чинному КК (ст. 51 КК), зрозуміти її основи та принципи побудови. Рекомендується приділити увагу питанню про систему покарань в історії кримінального права, проблеми вдосконалення системи покарань.

При розгляді *четвертого* питання необхідно засвоїти поняття і значення класифікації покарань, розглянути цю класифікацію (основні й додаткові, такі, що можуть призначатися і як основні, і як додаткові; безстрокові і строкові; загальні і спеціальні), критерії такої класифікації.

Вивчаючи *п'яте* і *шосте* питання теми потрібно послідовно й детально розглянути кожен окремий вид покарань. При цьому стосовно кожного виду покарання обов'язково слід засвоїти: його поняття, зміст, місце в системі покарань, підстави та порядок застосування, наслідки застосування, строки застосування (для строкових покарань), запам'ятати, яким особам той чи інший вид покарання не може бути призначений (у випадку, якщо це передбачене законом).

Окрім зазначених загальних ознак кожного покарання, слід вивчити й особливості, що стосуються конкретних видів покарань. Так, зокрема, щодо виправних робіт (ст. 57 КК) слід запам'ятати розмір відрахування із суми заробітку засудженого в доход держави, порядок заміни виправних робіт особам, які стали непрацездатними після постановлення вироку, а також відмінність між виправними й громадськими роботами; щодо службових обмежень для військовослужбовців (ст. 58 КК) необхідно звернути увагу на розміри відрахувань в дохід держави із грошового забезпечення засудженого як елемент даного виду покарання та його розміри, вплив службового обмеження на підвищення у посаді, військовому званні та на строк вислуги років для присвоєння чергового військового звання; щодо конфіскації майна (ст. 59 КК) потрібно звернути увагу на її види, на відмінність конфіскації майна як виду покарання від спеціальної конфіскації, а також розглянути, яке майно не підлягає конфіскації; щодо штрафу (ст. 53 КК) – його розміри, особливості призначення як додаткового виду покарання, підстави й порядок заміни штрафу іншими видами покарань.

В *сьомому* питанні необхідно визначити які види покарань, можуть призначатися й як основні, і як додаткові, необхідно обов'язково звертати увагу, в чому полягають особливості призначення їх як основних і особливості призначення як додаткових.

При вивченні *восьмого* питання теми слід розглянути історію розвитку принципів та загальних засад призначення покарання. Слід ознайомитися з точками зору про відмежування принципів від загальних засад призначення покарання. Розкрити зміст принципів законності, справедливості, гуманізму та індивідуалізації призначення покарання.

Вивчаючи *дев'ятого* питання особливу увагу слід приділити характеристиці статті 65 КК України, що визначає загальні засади призначення покарання. Слід враховувати, що загальні засади призначення покарання, як їх закріплено в законі, складаються в своїй сукупності з наступних трьох критеріїв:

а) суд визначає покарання в межах, встановлених санкцією статті закону, що передбачає відповідальність за це кримінальне правопорушення;

б) суд визначає покарання у відповідності до положень Загальної частини КК України;
в) суд визначає покарання, враховуючи тяжкість вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання.

При характеристиці першого критерію слід розкрити значення призначення судом покарання лише в межах (рамках) санкції статті Особливої частини КК України, за якою кваліфіковано діяння винного.

При розгляді другого критерію важливо вказати, які принципові положення, що відносяться до кримінального правопорушення, умов відповідальності за нього, призначення покарання, визначення видів покарання та звільнення від покарання, необхідно враховувати в якості передумови застосування покарання. Слід також детально проаналізувати ці передумови застосування покарання.

При висвітленні третього критерію загальних засад призначення покарання особливу увагу слід приділити тяжкості кримінального правопорушення (характер та ступінь суспільної небезпеки). Необхідно розкрити зміст понять «характер» (якісна характеристика) та «ступінь» (кількісна характеристика) суспільної небезпеки діяння, а також назвати об'єктивні та суб'єктивні обставини, що впливають на характер та ступінь суспільної небезпеки кримінального правопорушення..

Далі слід розглянути обставини, які характеризують особу винного. В роботі слід проаналізувати дані про особу винного, які враховуються судовою практикою при призначенні покарання: фізичний стан, психічний стан, соціальний статус та правовий статус винного.

Відповідаючи на *десятого* запитання, слід мати на увазі, що у ст.65 КК в якості складової частини загальних засад призначення покарання виступають обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання. Слід визначити правову природу пом'якшуючих та обтяжуючих обставин і висловити свою думку з приводу того, на що ж вони повинні впливати: на пом'якшення та обтяження покарання, відповідальність, вини, ступеню тяжкості. Необхідно також перерахувати пом'якшуючі та обтяжуючі покарання обставини, що враховуються судом при призначенні покарання. При вивченні даного питання слід зупинитися на двох моментах: про закритий чи відкритий перелік обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, та про врахування цих обставин у випадку, коли їх включено законодавцем в якості ознаки складу злочину. Розглядаючи питання про врахування судом пом'якшуючих та обтяжуючих обставин при призначенні покарання, необхідно засвоїти сам «механізм» такого врахування. При цьому особливу увагу слід приділити мотивуванню покарання у вирокі. На завершення, необхідно обґрунтувати положення про те, що обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання, повинні розглядатись не ізольовано, а в єдиній сукупності.

При розгляді *одинадцятого* питання необхідно звернути увагу на те, що в ст.68 КК законодавець визначає певні особливості призначення покарання за незакінчене кримінальне правопорушення та діяння, вчинені у співучасті. Слід пам'ятати, що при призначенні покарання за незакінчене кримінальне правопорушення суд, керуючись положеннями статей 65-67 КК, враховує ступінь тяжкості вчиненого особою діяння, ступінь здійснення кримінально протиправного наміру та причини, внаслідок яких діяння не було доведено до кінця. При призначенні покарання співучасникам кримінального правопорушення суд, керуючись положеннями статей 65-67 КК, враховує характер та ступінь участі кожного з них у вчиненні кримінально-протиправного посягання.

Аналізуючи *дванадцяте* питання, слід враховувати, що ст. 69 КК України - це особлива, виключна норма, яка вносить певні корективи у загальні засади призначення покарань. Розглядаючи ст. 69 КК, необхідно детально проаналізувати підстави застосування цієї норми: 1) наявність декількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, 2) особа винного. Необхідно проаналізувати поняття "особи винного" й показати які обставини повинні враховуватись при

її оцінці. Слід також розглянути проблему врахування при призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, негативних факторів, що характеризують особу винного (наприклад, зміни соціального оточення, негативні характеристики з місця проживання та роботи, та ін.) Необхідно розкрити проблему єдиного врахування двох підстав застосування ст. 69 КК.

Далі слід детально проаналізувати порядок застосування ст. 69 КК, коли суд призначає покарання нижче нижньої межі і коли він приймає рішення про перехід до іншого, більш м'якого покарання. При цьому необхідно мати на увазі, що у першому випадку суд призначає той же вид покарання, який фігурує у санкції, але у нижчих межах. Важливо вказати, до якої межі суд може знизити таке покарання, як застосовується така норма при наявності альтернативних санкцій.

Аналізуючи перехід до іншого більш м'якого покарання, слід вказати коли цей варіант доцільно використовувати суду; які види покарань тут можуть бути призначені.

Особливу увагу слід зосередити на аналізі положень ст. 69 КК стосовно призначення додаткових покарань. Тому необхідно проаналізувати, яким чином додаткові покарання закріплені у санкціях статей Особливої частини КК і як це впливає на специфіку застосування ст. 69 КК. Слід також розглянути проблему звільнення винного від обов'язкового додаткового покарання і пом'якшення такого покарання у порядку ст. 69 КК. Далі необхідно визначити скільки усього є варіантів застосування ст. 69 КК і показати особливості її використання при вчиненні тяжких злочинів; розглянути питання про мотивування у вирокі суду застосування такої виключної норми; розглянути питання про місце ст. 69 КК по відношенню до статей Загальної частини КК; особливості використання статті 69 КК при вчиненні особою не одного, а двох чи більше злочинів.

При відповіді на *тринадцяте* запитання, на підставі вивчення ст. ст. 70, 71 КК України слід з'ясувати порядок призначення покарання при вчиненні особою декількох кримінальних правопорушень та за декількома вироками, провести відмінність призначення покарання за сукупністю злочинів та за сукупністю вироків. Визначити принципи визначення остаточного покарання за сукупністю кримінальних правопорушень та сукупністю вироків: поглинання повного складання, часткового складання. Слід зосередитися на можливості визначення остаточного покарання при сукупності вироків лише у випадках, коли за один зі злочинів призначене довічне позбавлення волі.

При розгляді кожного питання теми студент повинен доповісти рішення практичних завдань, які завчасно призначив викладач. Це рішення повинно бути проаналізоване відповідно до чинного законодавства та практики його застосування, і викладене письмово у зошиті для семінарських і практичних занять.

ЛІТЕРАТУРА.

Нормативні акти: 1, 2; основна література: 1 – 10; додаткова література: 25 – 27.

Тема № 21. Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх **Семінарське заняття**

Тема: Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх

Кількість годин - 2 г.

Навчальні питання:

1. Загальні засади кримінальної відповідальності неповнолітніх.
2. Особливості звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності .
3. Види покарань, що застосовуються до неповнолітніх та особливості призначення цих покарань.
4. Особливості звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування.

5. Особливості погашення та зняття судимості стосовно неповнолітніх.

Методичні вказівки

Приступаючи до вивчення *першого* та *другого* питання передусім слід звернутися до положень міжнародних документів, спрямованих на захист дитини, та їх імплементації у вітчизняне кримінальне законодавство.

При розгляді *другого* питання про особливості звільнення неповнолітніх від кримінальної відповідальності слід звернути увагу на положення статей 97 і 106 КК.

Розглядаючи *третьє* питання стосовно видів покарань, що застосовуються до неповнолітніх, та особливостей їх призначення, необхідно вивчити положення статей 98 – 103 КК.

Четверте питання стосовно особливостей звільнення неповнолітніх від покарання та його відбування розкривається за допомогою вивчення положень статей 104 – 107 КК.

Розгляд *п'ятого* питання стосовно особливостей погашення та зняття судимості щодо неповнолітніх здійснюється за допомогою вивчення положень ст. 108 КК.

ЛІТЕРАТУРА

Нормативні акти: 1,2; основна література: 1, 4, 8, 9 10; додаткова література: 30.

ОСОБЛИВА ЧАСТИНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Тема № 2. «Злочини проти основ національної безпеки України»

Семінарське заняття

Тема: Кримінально-правова характеристика злочинів проти основ національної безпеки України

Кількість годин – 2.

Навчальні питання:

1. Поняття та види злочинів проти основ національної безпеки України.
2. Злочини проти конституційних основ національної безпеки України.
3. Злочини проти основ зовнішньої безпеки України.
4. Злочини проти основ внутрішньої безпеки України.

Методичні вказівки:

1. Поняття та види злочинів проти основ національної безпеки України.

Розкриваючи це питання, слід звернути особливу увагу на поняття національної безпеки України, яке визначено у п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII, де національна безпека України визначається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Під національними інтересами цей же Закон (п. 10 ч. 1 ст. 1) розуміє життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності й добробут її громадян. Що ж стосується видів цих злочинів, то в літературі немає єдності щодо їх класифікації. Вважається, що найбільш вдалою є класифікація їх на такі три види: 1) злочини проти конституційних основ національної безпеки України (статті 109, 110, 110-2, 112 КК); 2) злочини проти основ зовнішньої безпеки України (статті 111, 111-1, 111-2 114 КК), 3) злочини проти основ внутрішньої безпеки України (статті 113, 114-1, 114-2 КК).

2. Злочини проти конституційних основ національної безпеки України.

При розкритті цього питання слід звернути увагу на особливості конструкції відповідних

статей закону. Особливість ст. 109 КК полягає в тому, що вона у частинах 1 і 2 містить ознаки самостійних складів злочинів, а у ч. 3 ст. 109 КК кваліфікуючі ознаки передбачені лише до складу злочину, що міститься у ч. 2 ст. 109 КК. Стаття 110 КК, навпаки, має традиційну конструкцію: у ч. 1 міститься диспозиція, у частинах 2 і 3 – кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки. Конструкція ст. 110-2 КК у частинах 1 і 2 містить самостійні склади злочинів, але на відміну від ст. 109, передбачені у частинах 3 і 4 кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки стосуються обох складів злочинів, що мають місце у частинах 1 і 2 ст. 110-2 КК. Стаття 112 КК містить тільки одну частину. Обов'язковою ознакою передбаченого нею злочину є потерпілий. Диспозиція ст. 112 КК містить вичерпний перелік державних чи громадських діячів, які можуть бути визнані потерпілими. Якщо потерпіла особа не підпадає під цей перелік, то діяння кваліфікуватиметься за іншими відповідними статтями КК України, які містять ознаки спеціальних складів посягання на життя певних осіб (статті 348, 348-1, 379, 400, 443, ч. 5 ст. 404 КК) або загального складу умисного вбивства певних осіб (п. 8 ч. 2 ст. 115 КК).

3. Злочини проти основ зовнішньої безпеки України.

Характеризуючи злочини проти основ зовнішньої безпеки України, слід розглянути об'єктивні та суб'єктивні ознаки складів, що передбачають відповідальність за державну зраду (ст. 111 КК), колабораційну діяльність (ст. 111-1 КК), пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК) та шпигунство (ст. 114 КК). При розгляді ознак державної зради доцільно звернути увагу на визначення поняття «період збройного конфлікту», а також на відмежування шпигунства як однієї їх із форм державної зради від шпигунства, передбаченого ст. 114 КК.

4. Злочини проти основ внутрішньої безпеки України.

Характеризуючи ці діяння, слід розглянути об'єктивні та суб'єктивні ознаки складів, що передбачають відповідальність за диверсію (ст. 113 КК), перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114-1 КК) та несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 114-2 КК). При цьому звернути увагу на відмежування диверсії від терористичного акту, умисного знищення або пошкодження майна чи заподіяння іншої шкоди способом, небезпечним для життя багатьох осіб, при розгляді положень ст. 114-1 КК – на зміст поняття «особливий період», а при розгляді положень ст. 114-2 КК – на зміст поняття «несанкціоноване поширення інформації».

Література:

Нормативні акти: 1, 2, 7, 14, 16, 17, 18.
Основна література: 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10.
Додаткова література: 28.

Тема № 3. Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи.

Практичне заняття № 1.

Тема: Поняття, загальна характеристика та види кримінальних правопорушень проти життя особи. Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти життя.

Навчальна мета – поглибити та закріпити знання студентів про суспільну небезпеку кримінальних правопорушень проти життя, про їх поняття і види, конструктивні ознаки і особливості кваліфікації; виробити вміння та навички визначення юридичних ознак вбивства; засвоїти юридичні ознаки умисного вбивства за обтяжуючих обставин; вміти кваліфікувати вбивство за наявності обтяжуючих обставин.

Кількість годин - 2 г.

Місце проведення – аудиторія.

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика та види кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи.
2. Види кримінальних правопорушень, проти життя особи. Життя як основний безпосередній об'єкт цих кримінальних правопорушень.
3. Поняття вбивства і його види.
4. Умисне вбивство за обтяжуючих обставин.
5. Вбивства при пом'якшуючих обставинах.
6. Вбивство через необережність. Відмінність цього злочину від інших кримінальних правопорушень, наслідком котрих є смерть потерпілої особи.
7. Доведення до самогубства та його форми. Кваліфікуючі ознаки цього злочину. Відмінність доведення до самогубства від умисного вбивства та вбивства через необережність.

Література:

Нормативні акти: 1, 2, 7, 14, 16, 17, 18.

Основна література: 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10.

Додаткова література: 28.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття (5 хв.)

1. Перевірка наявності студентів та їх підготовки до заняття.
2. Визначити мету та завдання заняття, місця теми в структурі навчальної дисципліни, міждисциплінарних зв'язків, практичної спрямованості навчального матеріалу.
3. Роз'яснити план та порядок проведення заняття, наголосити на особливостях розгляду окремих питань та практичних завдань, що потребують особливої уваги з урахуванням стану законодавства та судової практики.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

1. Проведення попереднього контролю рівня теоретичної підготовки студентів до практичного заняття шляхом вибіркового опиту студентів з питань теми практичного заняття (20 хв.).

2. Розгляд виконаних під час самопідготовки практичних завдань з колективним обговоренням можливих варіантів рішень (50 хв.)

3. Розв'язання практичних завдань без їх попереднього позааудиторного розгляду студентами (факультативна частина практичного зайняття у разі наявності часу).

III. Порядок проведення заключної частини заняття (15 хв.)

1. Підведення підсумків засвоєння студентами знань теоретичного матеріалу, практичних вмінь і навичок їх використання під час розгляду практичних завдань.
2. Додаткове роз'яснення питань, що викликали певні ускладнення щодо їх розв'язання на практичному занятті.
3. Оцінювання підготовки кожного студента до практичного заняття з аргументацією отриманої оцінки за роботу на занятті.
4. Постановка завдань студентам на самопідготовку до наступних занять.

Практичне заняття № 3.

Тема: Поняття, загальна характеристики та види кримінальних правопорушень проти здоров'я особи. Кримінальна відповідальність за тілесні ушкодження.

Навчальна мета - На практичному занятті студентами повинні бути сформовані вміння, необхідні для встановлення ознак кримінальних правопорушень проти здоров'я особи, їх видів, поняття та видів тілесних ушкоджень, об'єктивних та суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень які посягають на здоров'я особи, правильної їх кваліфікації та відмежування від інших складів кримінальних правопорушень.

Кількість годин - 2 г.

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти здоров'я. Здоров'я як основний безпосередній об'єкт цих кримінальних правопорушень.
2. Загальна характеристика і види кримінальних правопорушень, які посягають на здоров'я особи.
3. Поняття і види тілесних ушкоджень. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень.
4. Кримінальна відповідальність за тілесні ушкодження.
5. Кримінальна відповідальність за заподіяння середньої тяжкості тілесного ушкодження.
6. Кримінальна відповідальність за заподіяння легкого тілесного ушкодження.
7. Кримінальні правопорушення, що ставлять у небезпеку життя та/або здоров'я особи.

Література:

Нормативні акти: 1, 2, 7, 14, 16, 17, 18.

Основна література: 1, 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10.

Додаткова література: 28.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття (5 хв.)

1. Перевірка наявності студентів та їх підготовки до заняття.
2. Визначити мету та завдання заняття, місця теми в структурі навчальної дисципліни, міждисциплінарних зв'язків, практичної спрямованості навчального матеріалу.
3. Роз'яснити план та порядок проведення заняття, наголосити на особливостях розгляду окремих питань та практичних завдань, що потребують особливої уваги з урахуванням стану законодавства та судової практики.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

1. Проведення попереднього контролю рівня теоретичної підготовки студентів до практичного заняття шляхом вибіркового опиту студентів з питань теми практичного заняття (20 хв.).

2. Розгляд виконаних під час самопідготовки практичних завдань з колективним обговоренням можливих варіантів рішень (50 хв.)

3. Розв'язання практичних завдань без їх попереднього позааудиторного розгляду студентами (факультативна частина практичного зайняття у разі наявності часу).

III. Порядок проведення заключної частини заняття (15 хв.)

1. Підведення підсумків засвоєння студентами знань теоретичного матеріалу, практичних вмінь і навичок їх використання під час розгляду практичних завдань.
2. Додаткове роз'яснення питань, що викликали певні ускладнення щодо їх розв'язання на практичному занятті.
3. Оцінювання підготовки кожного студента до практичного заняття з аргументацією

отриманої оцінки за роботу на занятті.

4. Постановка завдань студентам на самопідготовку до наступних занять.

Тема № 4: Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи.

Практичне заняття № 1.

Тема: Поняття, загальна характеристика та види кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи. Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи.

Навчальна мета - поглибити та закріпити знання студентів про суспільну небезпеку кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності; про їх поняття і види, конструктивні ознаки і особливості кваліфікації; виробити вміння та навички визначення юридичних ознак окремих кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності, правильної їх кваліфікації та відмежування від інших складів кримінальних правопорушень.

Кількість годин - 2 г.

Місце проведення – аудиторія.

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти волі, честі та гідності особи.
2. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки цього злочину.
3. Захоплення заручників. Відмежування від позбавлення волі або викрадення людини. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки цього злочину.
4. Підміна дитини. Відмежування від викрадення людини.
5. Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки. Кваліфікуючі ознаки. Особливо кваліфікуючі ознаки.
6. Експлуатація дітей. Кваліфікуючі ознаки експлуатації дітей. Особливо кваліфікуючі ознаки.
7. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки. Кваліфікуючі ознаки.
8. Незаконне поміщення в психіатричний заклад. Кваліфікуючі ознаки.

Література:

Перелік нормативної бази: 13, 15, 18, 88.

Основна література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16.

Додаткова література: 1, 22, 25, 59,

План проведення заняття:

- I. Порядок проведення вступу до заняття (5 хв.)
  1. Перевірка наявності студентів та їх підготовки до заняття.
  2. Визначити мету та завдання заняття, місця теми в структурі навчальної дисципліни, міждисциплінарних зв'язків, практичної спрямованості навчального матеріалу.
  3. Роз'яснити план та порядок проведення заняття, наголосити на особливостях розгляду окремих питань та практичних завдань, що потребують особливої уваги з урахуванням стану

законодавства та судової практики.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

1. Проведення попереднього контролю рівня теоретичної підготовки студентів до практичного заняття шляхом вибіркового опиту студентів з питань теми практичного заняття (20 хв.).

2. Розгляд виконаних під час самопідготовки практичних завдань з колективним обговоренням можливих варіантів рішень (50 хв.)

3. Розв'язання практичних завдань без їх попереднього позааудиторного розгляду студентами (факультативна частина практичного зайняття у разі наявності часу).

III. Порядок проведення заключної частини заняття (15 хв.)

1. Підведення підсумків засвоєння студентами знань теоретичного матеріалу, практичних вмінь і навичок їх використання під час розгляду практичних завдань.

2. Додаткове роз'яснення питань, що викликали певні ускладнення щодо їх розв'язання на практичному занятті.

3. Оцінювання підготовки кожного студента до практичного заняття з аргументацією отриманої оцінки за роботу на занятті.

4. Постановка завдань студентам на самопідготовку до наступних занять.

Тема № 5: Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

Семінарське заняття

Тема: *Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи*

Навчальна мета – поглибити та закріпити знання студентів про суспільну небезпеку кримінальних правопорушень, що посягають на статеву свободу та статеву недоторканість особи; про їх поняття і види, конструктивні ознаки і особливості кваліфікації; виробити вміння та навички визначення юридичних ознак зґвалтування та сексуального насильства;

– сформулювати вміння, необхідні для встановлення об'єктивних та суб'єктивних ознак таких кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості як примушування до вступу в статевий зв'язок, статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку та розбещення неповнолітніх, правильної їх кваліфікації та відмежування від інших складів кримінальних правопорушень.

Кількість годин - 2 г.

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

2. Зґвалтування. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки. Особливості суб'єкта кримінального правопорушення. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки зґвалтування.

3. Сексуальне насильство. Суб'єкт кримінального правопорушення. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки цього кримінального правопорушення. Відмежування сексуального насильства від зґвалтування.

4. Примушування до вступу в статевий зв'язок. Суб'єкт кримінального правопорушення. Кваліфікуючі ознаки цього кримінального правопорушення. Відмежування примушування до вступу в статевий зв'язок від зґвалтування.

5. Статеві зносини з особою, яка не досягла чи не досягла шістнадцятирічного віку. Кваліфікуючі ознаки цього м. Відмежування його від зґвалтування та сексуального насильства.

6. Розбещення неповнолітніх. Кваліфікуючі ознаки цього кримінального правопорушення.
7. Домагання дитини для сексуальних цілей. Кваліфікуючі ознаки цього кримінального правопорушення.

Література:

Перелік нормативної бази: 1, 2, 21.

Основна література: 1, 2.

Додаткова література: 2, 32-35.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття (5 хв.)

1. Перевірка наявності студентів та їх підготовки до заняття.
2. Визначити мету та завдання заняття, місця теми в структурі навчальної дисципліни, міждисциплінарних зв'язків, практичної спрямованості навчального матеріалу.
3. Роз'яснити план та порядок проведення заняття, наголосити на особливостях розгляду окремих питань та практичних завдань, що потребують особливої уваги з урахуванням стану законодавства та судової практики.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

1. Проведення попереднього контролю рівня теоретичної підготовки студентів до практичного заняття шляхом вибіркового опиту студентів з питань теми практичного заняття (20 хв.).
2. Розгляд виконаних під час самопідготовки практичних завдань з колективним обговоренням можливих варіантів рішень (50 хв.)
3. Розв'язання практичних завдань без їх попереднього позааудиторного розгляду студентами (факультативна частина практичного заняття у разі наявності часу).

III. Порядок проведення заключної частини заняття (15 хв.)

1. Підведення підсумків засвоєння студентами знань теоретичного матеріалу, практичних вмінь і навичок їх використання під час розгляду практичних завдань.
2. Додаткове роз'яснення питань, що викликали певні ускладнення щодо їх розв'язання на практичному занятті.
3. Оцінювання підготовки кожного студента до семінарського заняття з аргументацією отриманої оцінки за роботу на занятті.
4. Постановка завдань студентам на самопідготовку до наступних занять.

Тема № 7: Кримінальні правопорушення проти власності

Семінарське заняття № 1.

Тема: Поняття, загальна характеристика та види кримінальних правопорушень проти власності. Корисливі кримінальні правопорушення. Кримінальна відповідальність за ненасильницькі корисливі кримінальні правопорушення проти власності.

Навчальна мета – студенти повинні отримати та сформувати вміння, необхідні для встановлення об'єктивних та суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень проти власності; поглибити та закріпити знання щодо корисливих та ненасильницьких корисливих кримінальних правопорушень проти власності, правильної їх кваліфікації та відмежування від інших складів кримінальних правопорушень.

Кількість годин - 2 г.

Місце проведення – аудиторія.

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика та види кримінальних правопорушень проти власності. Корисливі та некорисливі кримінальні правопорушення проти власності.
2. Корисливі кримінальні правопорушення проти власності: поняття види ознаки.
3. Предмет корисливих кримінальних правопорушень проти власності: його фізична, соціальна, економічна та юридична ознаки. Об'єктивні ознаки, вчинення цих кримінальних правопорушень. Спосіб вчинення. Суспільно небезпечні наслідки цих кримінальних правопорушень. Визначення розміру завданих збитків залежно від вартості майна. Суб'єктивні ознаки цих кримінальних правопорушень. Визначення корисливого мотиву.
4. Крадіжка. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Предмет крадіжки. Поняття і види таємного викрадення чужого майна. Кваліфікуючі ознаки. Співвідношення із дрібним викраденням (ст. 51 КпАП).
5. Грабіж (ч. 1 ст. 186 КК). Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Характеристика відкритого викрадення чужого майна. Кваліфікуючі ознаки. Відмінність грабежу від крадіжки.
6. Шахрайство. Поняття, характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак, кваліфікуючі ознаки, відмежування від крадіжки, поєднаної з обманом.
7. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.
8. Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Кваліфікуючі ознаки цього злочину. Відмежування від шахрайства.
9. Привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.

Література:

Перелік нормативної бази: 1, 2, 16.

Основна література: 1, 2, 3, 10.

Додаткова література: 4, 5, 6, 7.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття (5 хв.)

1. Перевірка наявності студентів та їх підготовки до заняття.
2. Визначити мету та завдання заняття, місця теми в структурі навчальної дисципліни, міждисциплінарних зв'язків, практичної спрямованості навчального матеріалу.
3. Роз'яснити план та порядок проведення заняття, наголосити на особливостях розгляду окремих питань та практичних завдань, що потребують особливої уваги з урахуванням стану законодавства та судової практики.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

1. Проведення попереднього контролю рівня теоретичної підготовки студентів до практичного заняття шляхом вибіркового опиту студентів з питань теми практичного заняття (20 хв.).
2. Розгляд виконаних під час самопідготовки практичних завдань з колективним обговоренням можливих варіантів рішень (50 хв.)
3. Розв'язання практичних завдань без їх попереднього позааудиторного розгляду студентами (факультативна частина практичного зайняття у разі наявності часу).

III. Порядок проведення заключної частини заняття (15 хв.)

1. Підведення підсумків засвоєння студентами знань теоретичного матеріалу, практичних вмінь і навичок їх використання під час розгляду практичних завдань.
2. Додаткове роз'яснення питань, що викликали певні ускладнення щодо їх розв'язання на практичному занятті.

3. Оцінювання підготовки кожного студента до семінарського заняття з аргументацією отриманої оцінки за роботу на занятті.
4. Постановка завдань студентам на самопідготовку до наступних занять.

Практичне заняття № 2.

Тема: Кримінальна відповідальність за насильницькі корисливі кримінальні правопорушення проти власності. Корисливі кримінальні правопорушення, не пов'язані з викраденням або заволодінням чужим майном.

Навчальна мета – студенти повинні отримати та сформувані вміння, необхідні для встановлення об'єктивних та суб'єктивних ознак насильницьких корисливих кримінальних правопорушень проти власності, правильної їх кваліфікації та відмежування від інших складів кримінальних правопорушень.

– студенти повинні отримати та сформувані вміння, необхідні для встановлення об'єктивних та суб'єктивних ознак некорисливих кримінальних правопорушень проти власності, правильної їх кваліфікації та відмежування від інших складів кримінальних правопорушень.

Кількість годин - 2 г.

Місце проведення – аудиторія.

Навчальні питання:

1. Насильницький грабіж (ч. 2 ст. 186 КК). Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Характеристика відкритого викрадення чужого майна. Кваліфікуючі ознаки.
2. Розбій. Поняття і ознаки розбою. Безпосередній об'єкт розбійного нападу. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Момент закінчення цього злочину. Кваліфікуючі ознаки розбою. Відмінність розбою від насильницького грабежу і бандитизму.
3. Вимагання. Поняття, характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. кваліфікуючі ознаки, відмежування вимагання, поєднаного з насильством від розбою та грабежу.
4. Умисне знищення або пошкодження майна. Предмет цього злочину. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Кваліфікуючі ознаки знищення або пошкодження майна.
5. Умисне пошкодження об'єктів електроенергетики. Предмет цього злочину. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Кваліфікуючі ознаки.
6. Погроза знищення майна. Предмет цього злочину. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Особливості погрози у складі цього злочину.
7. Необережне знищення або пошкодження майна. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.
8. Порушення обов'язків щодо охорони майна. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.
9. Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом як корисливий або некорисливий злочин.
10. Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Місце вчинення цих кримінальних правопорушень, їх кваліфікуючі ознаки.

Література:

Перелік нормативної бази: 1, 2, 16.

Основна література: 1, 2, 3, 10.

Додаткова література: 4, 5, 6, 7.

План проведення заняття:**I. Порядок проведення вступу до заняття (5 хв.)**

1. Перевірка наявності студентів та їх підготовки до заняття.
2. Визначити мету та завдання заняття, місця теми в структурі навчальної дисципліни, міждисциплінарних зв'язків, практичної спрямованості навчального матеріалу.
3. Роз'яснити план та порядок проведення заняття, наголосити на особливостях розгляду окремих питань та практичних завдань, що потребують особливої уваги з урахуванням стану законодавства та судової практики.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

1. Проведення попереднього контролю рівня теоретичної підготовки студентів до практичного заняття шляхом вибіркового опиту студентів з питань теми практичного заняття (20 хв.).

2. Розгляд виконаних під час самопідготовки практичних завдань з колективним обговоренням можливих варіантів рішень (50 хв.)

3. Розв'язання практичних завдань без їх попереднього позааудиторного розгляду студентами (факультативна частина практичного заняття у разі наявності часу).

III. Порядок проведення заключної частини заняття (15 хв.)

1. Підведення підсумків засвоєння студентами знань теоретичного матеріалу, практичних вмінь і навичок їх використання під час розгляду практичних завдань.
2. Додаткове роз'яснення питань, що викликали певні ускладнення щодо їх розв'язання на практичному занятті.
3. Оцінювання підготовки кожного студента до практичного заняття з аргументацією отриманої оцінки за роботу на занятті.
4. Постановка завдань студентам на самопідготовку до наступних занять.

Тема № 7. Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Практичне заняття № 1.

Тема: Поняття, загальна характеристика, види та кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Навчальна мета – На практичному занятті студентом повинні бути сформовані поглиблені та закріплені знання студентів про суспільну небезпеку кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності; про їх поняття і види, конструктивні ознаки. Вироблені вміння та навички визначення юридичних ознак зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень, службової недбалості та службового підроблення.

Кількість годин - 2 г.

Місце проведення – аудиторія.

Навчальні питання:

1. Поняття, загальна характеристика й види кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Суб'єкти цих кримінальних правопорушень. Поняття та види службової особи.
2. Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку діяльності державних

органів та їх апарату, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ чи організацій, а також професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг.

3. Зловживання владою або службовим становищем. Поняття та ознаки діяння. Склад злочину. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки. Відмінність від суміжних кримінальних правопорушень.

4. Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми. Склад злочину. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки. Відмінність від суміжних кримінальних правопорушень.

5. Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги. Склад злочину. Поняття та ознаки предмету злочину. Момент закінчення злочину. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки. Відмінність від суміжних кримінальних правопорушень. Кваліфікація злочину.

6. Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. Поняття та ознаки діяння. Наслідки. Момент закінчення злочину. Суб'єктивні ознаки. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки. Відмежування від суміжних кримінальних правопорушень.

7. Службове підроблення. Предмет злочину. Види діяння. Момент закінчення злочину. Суб'єктивні ознаки. Кваліфікуючі ознаки. Відмежування від суміжних кримінальних правопорушень.

8. Службова недбалість. Поняття та види діянь. Наслідки. Момент закінчення злочину. Суб'єктивні ознаки. Кваліфікуючі ознаки. Відмежування від суміжних кримінальних правопорушень.

Література:

Перелік нормативної бази: 6, 13, 15, 42, 43, 48, 51, 60, 61, 66, 77, 104, 105.

Основна література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16.

Додаткова література: 4, 5, 10, 11, 12, 30, 33, 56, 67, 72, 92, 138.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття (5 хв.)

1. Перевірка наявності студентів та їх підготовки до заняття.

2. Визначити мету та завдання заняття, місця теми в структурі навчальної дисципліни, міждисциплінарних зв'язків, практичної спрямованості навчального матеріалу.

3. Роз'яснити план та порядок проведення заняття, наголосити на особливостях розгляду окремих питань та практичних завдань, що потребують особливої уваги з урахуванням стану законодавства та судової практики.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

1. Проведення попереднього контролю рівня теоретичної підготовки студентів до практичного заняття шляхом вибіркового опиту студентів з питань теми практичного заняття (20 хв.).

2. Розгляд виконаних під час самопідготовки практичних завдань з колективним обговоренням можливих варіантів рішень (50 хв.)

3. Розв'язання практичних завдань без їх попереднього позааудиторного розгляду студентами (факультативна частина практичного заняття у разі наявності часу).

III. Порядок проведення заключної частини заняття (15 хв.)

1. Підведення підсумків засвоєння студентами знань теоретичного матеріалу, практичних вмінь і навичок їх використання під час розгляду практичних завдань.

2. Додаткове роз'яснення питань, що викликали певні ускладнення щодо їх розв'язання на практичному занятті.

3. Оцінювання підготовки кожного студента до практичного заняття з аргументацією

отриманої оцінки за роботу на занятті.

4. Постановка завдань студентам на самопідготовку до наступних занять.

Практичне заняття № 2.

Тема: Кримінальні правопорушення, проти авторитету державних органів та їх апарату, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ чи організацій, професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг.

Навчальна мета – На практичному занятті студентом повинні бути сформовані вміння, необхідні для встановлення об'єктивних та суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень, проти авторитету державних органів та їх апарату, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ чи організацій, професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг, правильної кваліфікації цих кримінальних правопорушень та відмежування від інших складів кримінальних правопорушень.

Кількість годин - 2 г.

Місце проведення – аудиторія.

Навчальні питання:

1. Кримінальні правопорушення, проти авторитету державних органів та їх апарату, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ чи організацій, професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг.
2. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Поняття та ознаки неправомірної вигоди. Ознаки діяння. Момент закінчення злочину. Поняття суб'єкту. Суб'єктивна сторона. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки. Відмежування від суміжних кримінальних правопорушень. Кваліфікація злочину.
3. Незаконне збагачення. Поняття та ознаки неправомірної вигоди. Ознаки діяння. Момент закінчення злочину. Суб'єктивні ознаки. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки. Відмежування від суміжних кримінальних правопорушень.
4. Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ч. 1 ст. 368-3 КК). Поняття та ознаки предмету злочину. Форми та ознаки діяння. Обстановка вчинення злочину. Момент закінчення злочину. Поняття суб'єкту. Суб'єктивна сторона. Кваліфікуючі ознаки. Підстави звільнення від кримінальної відповідальності за підкуп службової особи юридичної особи приватного права.
5. Підкуп особи, яка надає публічні послуги. поняття та ознаки предмету злочину. форми та ознаки діяння (ч. 1 ст. 368-4 КК). Обстановка вчинення злочину. момент закінчення злочину. Поняття суб'єкту. Суб'єктивна сторона. Підстави звільнення від кримінальної відповідальності.
6. Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі. Поняття та ознаки неправомірної вигоди. Ознаки діяння передбаченого ч. 1 ст. 369 КК України. Момент закінчення злочину. Суб'єктивні ознаки. Кваліфікація злочину. Умови звільнення від кримінальної відповідальності.
7. Зловживання впливом. Поняття та ознаки неправомірної вигоди. Форми діяння. Момент закінчення злочину. Суб'єктивні ознаки. Поняття особи, яка уповноважена на виконання функцій держави.
8. Провокація підкупу. Поняття та ознаки діяння. Момент закінчення злочину. Суб'єктивні ознаки. Кваліфікуючі ознаки.

Література:

Перелік нормативної бази: 6, 13, 15, 42, 43, 48, 51, 60, 61, 66, 77, 104, 105.

Основна література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16.

Додаткова література: 4, 5, 10, 11, 12, 30, 33, 56, 67, 72, 92, 138.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття (5 хв.)

1. Перевірка наявності студентів та їх підготовки до заняття.
2. Визначити мету та завдання заняття, місця теми в структурі навчальної дисципліни, міждисциплінарних зв'язків, практичної спрямованості навчального матеріалу.

3. Роз'яснити план та порядок проведення заняття, наголосити на особливостях розгляду окремих питань та практичних завдань, що потребують особливої уваги з урахуванням стану законодавства та судової практики.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

1. Проведення попереднього контролю рівня теоретичної підготовки студентів до практичного заняття шляхом вибіркового опиту студентів з питань теми практичного заняття (20 хв.).

2. Розгляд виконаних під час самопідготовки практичних завдань з колективним обговоренням можливих варіантів рішень (50 хв.)

3. Розв'язання практичних завдань без їх попереднього позааудиторного розгляду студентами (факультативна частина практичного заняття у разі наявності часу).

III. Порядок проведення заключної частини заняття (15 хв.)

1. Підведення підсумків засвоєння студентами знань теоретичного матеріалу, практичних вмінь і навичок їх використання під час розгляду практичних завдань.

2. Додаткове роз'яснення питань, що викликали певні ускладнення щодо їх розв'язання на практичному занятті.

3. Оцінювання підготовки кожного студента до практичного заняття з аргументацією отриманої оцінки за роботу на занятті.

4. Постановка завдань студентам на самопідготовку до наступних занять.

Тема № 8: Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності.

Семінарське заняття № 1.

Тема: Поняття, загальна характеристика, види та кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності.

Навчальна мета – поглибити та закріпити знання студентів про суспільну небезпеку кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності; про їх поняття і види; виробити вміння та навички визначення юридичних ознак кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, правильної їх кваліфікації та відмежування від інших складів кримінальних правопорушень.

Кількість годин – 2 г.

Навчальні питання:

1. Поняття, загальна характеристика та види кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності.
2. Кримінальні правопорушення проти системи грошового обігу, валютного регулювання, валютного контролю та фондового ринку.
3. Кримінальні правопорушення проти системи мобілізації коштів до бюджетів та державних цільових фондів.
4. Кримінальні правопорушення проти системи розподілу і використання бюджетних

коштів.

5. Кримінальні правопорушення проти системи розподілу і використання бюджетних коштів та приватизації державного та комунального майна.
6. Кримінальні правопорушення проти забезпечення свободи господарської діяльності, недопущення монополізму і недобросовісної конкуренції.
7. Кримінальні правопорушення проти прав і законних інтересів кредиторів, споживачів товарів і послуг.
8. Кримінальні правопорушення у сфері виготовлення і використання документів у господарській діяльності.
9. Кримінальні правопорушення проти порядку зайняття господарською діяльністю.

Розгляд *першого питання* слід розпочати із з'ясування в якому значенні у відповідних статтях КК вжиті терміни «господарська діяльність» і «підприємницька діяльність» та похідні від них – «суб'єкт господарської діяльності» і «суб'єкт підприємницької діяльності, «громадянин», «громадянин-підприємець» і «засновник», «власник» чи «службова особа» суб'єкта господарської або підприємницької діяльності тощо, оскільки від правильного розуміння значення цих термінів у конкретних статтях КК залежить вирішення питання щодо наявності чи відсутності ознак складу злочину.

При цьому треба мати на увазі, що господарська діяльність - це діяльність фізичних і юридичних осіб, пов'язана з виробництвом чи реалізацією продукції (товарів), виконанням робіт чи наданням послуг з метою одержання прибутку (комерційна господарська діяльність) або без такої мети (некомерційна господарська діяльність). Підприємницька діяльність є одним із видів господарської діяльності, обов'язкові ознаки якої - безпосередність, систематичність її здійснення з метою отримання прибутку.

Далі слід визначити поняття господарського злочину, з'ясувати його ознаки.

Розгляд загальної характеристики кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності слід розпочати із визначення родового та безпосередніх об'єктів цих кримінальних правопорушень. Приділити увагу розгляду предмету кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності передбачених ст. ст. 199–201, 203–1–204, 207–217, 220–227, 229–235 КК, оскільки відповідальність за окремі кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності законодавець пов'язує не тільки із самим предметом злочину, але і з його розміром (вартістю).

Далі слід з'ясувати об'єктивну сторону кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Слід пам'ятати, що диспозицій статей, що встановлюють відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, є банкетними, тому встановлення ознак об'єктивної сторони цих кримінальних правопорушень передбачає звернення до низки законодавчих та інших нормативних актів інших галузей права (наприклад, підприємницького, банківського, митного, податкового, валютного тощо).

При розгляді суб'єктивних ознак студенти повинні приділити увагу з'ясуванню вини, мотивів та мети вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Суб'єкт цих кримінальних правопорушень може бути як загальним, так і спеціальним, тому встановленню ознак спеціального суб'єкту господарських кримінальних правопорушень слід приділити особливу увагу.

Після з'ясування об'єктивних та суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, на підставі безпосереднього об'єкту слід визначити види цих кримінальних правопорушень та з'ясувати їх видові ознаки. Слід пам'ятати, що розподіл господарських кримінальних правопорушень на конкретні види залишається питанням дискусійним і вирішується у навчальній та науковій літературі по різному.

Розгляд *другого питання*, перш за все, передбачає з'ясування ознак кримінальних правопорушень у сфері грошового обігу, валютного регулювання, валютного контролю та

фондового ринку (ст.ст. 199, 200, 209, 209-1 КК). Слід обов'язково визначити диспозиції цих кримінальних правопорушень, з'ясувати їх зміст. Далі слід визначити об'єктивні та суб'єктивні ознаки, кваліфікуючи ознаки кримінальних правопорушень цього виду та з'ясувати їх кваліфікацію. Вміти розмежовувати від суміжних кримінальних правопорушень.

Розгляд **третього питання** передбачає з'ясування ознак кримінальних правопорушень у сфері мобілізації коштів до бюджетів та державних цільових фондів (ст. ст. 204, 212, 212-1 КК). Слід обов'язково визначити диспозиції цих кримінальних правопорушень, з'ясувати їх зміст, та зміст понять: господарська та підприємницька діяльність, ліцензія, ліцензування, підакцизні товари, податки тощо. Далі слід визначити об'єктивні та суб'єктивні ознаки, кваліфікуючи ознаки кримінальних правопорушень цього виду та з'ясувати їх кваліфікацію. Вміти розмежовувати від суміжних кримінальних правопорушень.

Розгляд **четвертого питання** перш за все, передбачає з'ясування ознак кримінальних правопорушень у сфері розподілу і використання бюджетних коштів та приватизації державного та комунального майна (ст. ст. 210, 211, 233 КК).

Слід визначити та з'ясувати зміст диспозиції цих кримінальних правопорушень, дослідити об'єктивні ознаки. Особливу увагу приділити з'ясуванню понять: бюджетна система України, бюджетні кошти, нормативно-правові або розпорядчі акти, які змінюють доходи і видатки бюджету. Далі слід дослідити суб'єктивні ознаки та кваліфікуючи ознаки. З'ясувати кваліфікацію кримінальних правопорушень цього виду. Вміти розмежовувати від суміжних кримінальних правопорушень.

Розгляд **п'ятого питання** передбачає з'ясування ознак кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, що відносяться до кримінальних правопорушень у сфері забезпечення свободи господарської діяльності, недопущення монополізму і недобросовісної конкуренції (ст. ст. 206, 229, 231, 232, 232-1, 232-2 КК).

Перш за все, слід визначити та дослідити зміст диспозиції цих кримінальних правопорушень, з'ясувати юридичний зміст понять: господарська діяльність, конкуренція, відомості, що становлять комерційну або банківську таємницю, інсайдерська інформація тощо. Далі слід визначити об'єктивні та суб'єктивні ознаки, кваліфікуючи ознаки кримінальних правопорушень цього виду та з'ясувати їх кваліфікацію. Вміти розмежовувати від суміжних кримінальних правопорушень.

Розгляд **шостого питання** передбачає з'ясування ознак кримінальних правопорушень прав і законних інтересів кредиторів, споживачів товарів і послуг (ст. ст. 219, 222, 227 КК).

Перш за все, слід визначити та з'ясувати зміст диспозиції цих кримінальних правопорушень, дослідити об'єктивні та суб'єктивні ознаки. По-друге, з'ясувати юридичні ознаки понять: банкрутство, субсидії, субвенції, дотації, кредити тощо. З'ясувати кваліфікацію цих кримінальних правопорушень. Вміти розмежовувати від суміжних кримінальних правопорушень.

Розгляд **сьомого питання** передбачає з'ясування кола кримінальних правопорушень у сфері виготовлення і використання документів у господарській діяльності (ст.ст. 216, 223-1, 223-2 та 224 КК). Слід визначити диспозиції цих кримінальних правопорушень, дослідити об'єктивні та суб'єктивні ознаки, кваліфікуючи ознаки кримінальних правопорушень цього виду та з'ясувати їх кваліфікацію. Вміти розмежовувати від суміжних кримінальних правопорушень.

Розгляд **восьмого питання** передбачає з'ясування кола кримінальних правопорушень проти порядку зайняття господарською діяльністю (ст.ст. 203-1, 203-2, 205, 213 КК).

Перш за все, слід визначити диспозиції цих кримінальних правопорушень. Обов'язково дослідити об'єктивні та суб'єктивні ознаки цих кримінальних правопорушень, та з'ясувати їх кваліфікацію. Вміти розмежовувати від суміжних кримінальних правопорушень.

Слід наголосити на тому, під час що дослідження кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності студенти обов'язково повинен з'ясувати зміст диспозицій статей

розділу VII Особливої частини КК з урахуванням положень чинного законодавства України, визначити та дослідити об'єктивні та суб'єктивні ознаки складів цих кримінальних правопорушень, опрацювати кваліфікуючі ознаки. Крім того, враховуючи специфіку цих кримінальних правопорушень студенти повинні ретельно з'ясовувати, які законодавчі акти регулюють відповідні відносини, та вміло їх застосовувати при розгляді об'єктивних та суб'єктивних ознак цих кримінальних правопорушень.

Література:

Перелік нормативної бази: 3, 13, 15, 34, 44, 50, 63, 64, 65, 80, 81, 86, 90, 91, 99, 103, 114.

Основна література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16.

Додаткова література: 8, 9, 14, 26, 39, 40, 46, 47, 71, 122, 134, 135.

Тема № 10: Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки.

Практичне заняття № 1.

Тема: Поняття, загальна характеристика, види та кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти громадської безпеки.

Навчальна мета – поглибити та закріпити знання студентів про поняття та види кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, про їх суспільну небезпеку; виробити вміння та навички визначення юридичних ознак цих кримінальних правопорушень правильної їх кваліфікації та відмежування від інших складів кримінальних правопорушень.

Кількість годин - 2 г.

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика та види кримінальних правопорушень проти громадської безпеки.
2. Кримінальні правопорушення, пов'язані зі створенням стійких злочинних об'єднань або участю у них.
3. Терористичні кримінальні правопорушення.
4. Кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним поводженням зі зброєю та іншими небезпечними предметами.
5. Кримінальні правопорушення, що порушують правила, які забезпечують громадську безпеку.

Література:

Перелік нормативної бази: 1, 2.

Основна література: 1, 2, 3, 8, 10, 11.

Додаткова література: 11, 16, 17.

План проведення заняття:

- I. Порядок проведення вступу до заняття (5 хв.)
  1. Перевірка наявності студентів та їх підготовки до заняття.
  2. Визначити мету та завдання заняття, місця теми в структурі навчальної дисципліни, міждисциплінарних зв'язків, практичної спрямованості навчального матеріалу.
  3. Роз'яснити план та порядок проведення заняття, наголосити на особливостях розгляду окремих питань та практичних завдань, що потребують особливої уваги з урахуванням стану законодавства та судової практики.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

1. Проведення попереднього контролю рівня теоретичної підготовки студентів до практичного заняття шляхом вибіркового опиту студентів з питань теми практичного заняття (20 хв.).

2. Розгляд виконаних під час самопідготовки практичних завдань з колективним обговоренням можливих варіантів рішень (50 хв.)

3. Розв'язання практичних завдань без їх попереднього позааудиторного розгляду студентами (факультативна частина практичного зайняття у разі наявності часу).

III. Порядок проведення заключної частини заняття (15 хв.)

1. Підведення підсумків засвоєння студентами знань теоретичного матеріалу, практичних вмінь і навичок їх використання під час розгляду практичних завдань.

2. Додаткове роз'яснення питань, що викликали певні ускладнення щодо їх розв'язання на практичному занятті.

3. Оцінювання підготовки кожного студента до практичного заняття з аргументацією отриманої оцінки за роботу на занятті.

4. Постановка завдань студентам на самопідготовку до наступних занять.

Тема № 12: Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту.

Практичне заняття № 1, 2

Тема: Поняття, загальна характеристика, види та кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту.

Навчальна мета – поглибити та закріпити знання студентів про суспільну небезпеку кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту; про їх поняття і види, конструктивні ознаки і особливості кваліфікації; виробити вміння та навички визначення юридичних ознак кримінальних правопорушень пов'язаних із злочинним порушенням правил, що діють на транспорті; сформулювати вміння, необхідні для встановлення об'єктивних та суб'єктивних ознак кримінальних правопорушень пов'язаних із пошкодженням чи знищенням транспортних засобів, їх частин або комунікацій, кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним заволодінням або блокуванням транспортних засобів чи комунікацій, а також інших кримінальних правопорушень, що вчинюються на транспорті, їх кваліфікації та відмежування від суміжних складів.

Кількість годин - 2 г.

Навчальні питання:

1. Поняття кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту, їх загальна характеристика та види. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки цих кримінальних правопорушень. Види об'єктів.

2. Порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Об'єктивна сторона. Види діянь. Значення наслідків для кваліфікації. Суб'єктивна сторона. Спеціальні ознаки особи, що вчинила злочин.

3. Порушення правил повітряних польотів: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Об'єктивна сторона. Наслідки та їх значення. Вік кримінальної відповідальності за цей злочин. Кваліфікуючі ознаки.

4. Порушення правил використання повітряного простору: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Об'єктивна сторона злочину. Значення наслідків для кваліфікації. Суб'єктивна сторона та суб'єкт злочину.

5.   Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Поняття транспортного засобу. Об'єктивна сторона. Наслідки злочину та їх значення для кваліфікації. Суб'єктивна сторона та суб'єкт злочину. Відмежування цього злочину від суміжних.
6.   Порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення дорожнього руху: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Об'єктивна сторона. Момент закінчення злочину. Суб'єктивна сторона злочину. Вимоги до особи, що скоїла злочин.
7.   Порушення чинних на транспорті правил: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Об'єктивна сторона. Суб'єктивна сторона та суб'єкт цього злочину. Відмежування від інших кримінальних правопорушень.
Пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Об'єктивна сторона. Види діянь. Момент закінчення злочину. Значення суб'єктивної сторони. Суб'єкт злочину. Кваліфікуючі ознаки.
8.   Знищення, підробка або заміна номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Предмет злочину. Об'єктивна сторона. Види дій. Момент закінчення злочину. Суб'єктивна сторона та суб'єкт злочину.
9.   Пошкодження об'єктів магістральних нафто-, газо- та нафтопродуктопроводів: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Об'єктивна сторона. Момент закінчення злочину. Суб'єктивна сторона. Суб'єкт злочину. Кваліфікуючі ознаки.
10.   Угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Предмет злочину. Об'єктивна сторона. Момент закінчення злочину. Суб'єктивна сторона. Вік кримінальної відповідальності за зазначений злочин. Кваліфікуючі ознаки.
11.   Блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Об'єктивна сторона. Види діянь та їх наслідки. Суб'єктивна сторона. Кваліфікуючі ознаки злочину. Відмежування злочину від суміжних кримінальних правопорушень.
12.   Незаконне заволодіння транспортним засобом: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Поняття транспортного засобу. Об'єктивна сторона. Поняття незаконного заволодіння транспортним засобом. Момент закінчення злочину. Суб'єктивна сторона. Суб'єкт злочину. Вік кримінальної відповідальності за цей злочин. Кваліфікуючі ознаки злочину. Умови звільнення від кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння транспортним засобом.
13.   Примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Об'єктивна сторона злочину. Спосіб вчинення злочину та момент його закінчення. Кваліфікуючі ознаки.
14.   Самовільне без нагальної потреби зупинення поїзда: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Об'єктивна сторона злочину. Види дій. Момент закінчення злочину. Суб'єктивна сторона. Суб'єкт злочину. Кваліфікуючі ознаки злочину.
15.   Ненадання допомоги судну та особам, що зазнали лиха: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Об'єктивна сторона. Момент закінчення злочину. Суб'єктивна сторона та суб'єкт злочину.
16.   Неповідомлення капітаном назви свого судна при зіткненні суден: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Об'єктивна сторона. Суб'єктивна сторона. Особливості суб'єкта цього злочину.
17.   Випуск в експлуатацію технічно несправних засобів або інше порушення їх експлуатації: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Поняття транспортного засобу. Об'єктивна сторона злочину. Види діянь та їх наслідки. Суб'єктивна сторона. Завідомість як ознака злочину. Суб'єкт злочину і його спеціальні ознаки.

План проведення заняття:**I. Порядок проведення вступу до заняття (5 хв.)**

1. Перевірка наявності студентів та їх підготовки до заняття.
2. Визначити мету та завдання заняття, місця теми в структурі навчальної дисципліни, міждисциплінарних зв'язків, практичної спрямованості навчального матеріалу.
3. Роз'яснити план та порядок проведення заняття, наголосити на особливостях розгляду окремих питань та практичних завдань, що потребують особливої уваги з урахуванням стану законодавства та судової практики.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

1. Проведення попереднього контролю рівня теоретичної підготовки студентів до практичного заняття шляхом вибіркового опиту студентів з питань теми практичного заняття (20 хв.).

2. Розгляд виконаних під час самопідготовки практичних завдань з колективним обговоренням можливих варіантів рішень (50 хв.)

3. Розв'язання практичних завдань студентами (факультативна частина практичного заняття у разі наявності часу).

III. Порядок проведення заключної частини заняття (15 хв.)

1. Підведення підсумків засвоєння студентами знань теоретичного матеріалу, практичних вмінь і навичок їх використання під час розгляду практичних завдань.
2. Додаткове роз'яснення питань, що викликали певні ускладнення щодо їх розв'язання на практичному занятті.
3. Оцінювання підготовки кожного студента до практичного заняття з аргументацією отриманої оцінки за роботу на занятті.

Постановка завдань студентам на самопідготовку до наступних занять.

Тема № 13: Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності.**Практичне заняття № 1.**

Тема: Поняття, загальна характеристика, види та кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності.

Навчальна мета – поглибити та закріпити знання студентів про суспільну небезпеку кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності; про їх поняття і види, конструктивні ознаки і особливості кваліфікації; виробити вміння та навички визначення юридичних ознак кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності, їх кваліфікації та відмежування від суміжних складів.

Кількість годин – 4 г.

Навчальні питання:

1. Поняття, загальна характеристика й види кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності.
2. Групове порушення громадського порядку. Поняття та ознаки діяння. Момент закінчення злочину. Суб'єктивні ознаки. Відмежування від суміжних кримінальних правопорушень.
3. Масові заворушення. Поняття та ознаки діяння. Момент закінчення злочину. Кваліфікуючі ознаки. Відмежування від суміжних кримінальних правопорушень.
4. Заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку. Поняття та ознаки

діяння. Момент закінчення злочину. Суб'єктивні ознаки.

5. Хуліганство. Поняття та види. Момент закінчення злочину. Знаряддя хуліганства та їх вплив на кваліфікацію. Суб'єктивні ознаки. Кваліфікуючі ознаки. Відмежування від суміжних кримінальних правопорушень.

6. Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого. Види діяння. Місце вчинення злочину. Момент закінчення злочину. Суб'єктивні ознаки. Відмінність від кримінальних правопорушень проти власності.

7. Знищення, руйнування або пошкодження пам'яток - об'єктів культурної спадщини та самовільне проведення пошукових робіт на археологічній пам'ятці. Види діяння. Особливості предмета злочину. Момент закінчення злочину. Суб'єктивні ознаки. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки. Відмінність від суміжних кримінальних правопорушень.

8. Знищення, пошкодження або приховування документів чи унікальних документів Національного архівного фонду. Предмет злочину. Форми вчинення злочину. Суб'єктивні ознаки. Кваліфікуючі ознаки.

9. Жорстоке поводження з тваринами. Ознаки предмета злочину. Види діяння та його наслідки. Суб'єктивні ознаки. Кваліфікуючі ознаки. Відмежування від суміжних кримінальних правопорушень.

10. Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію. Ознаки предмета злочину. Види діяння та момент закінчення злочину. Суб'єктивні ознаки. Кваліфікуючі ознаки.

11. Ввезення, виготовлення, збування й розповсюдження порнографічних предметів. Ознаки предмета злочину. Види діяння та момент закінчення злочину. Суб'єктивні ознаки. Кваліфікуючі ознаки.

12. Створення або утримання місць розпусти і звідництва. Види дій та момент закінчення злочину. Суб'єктивні ознаки злочину. Кваліфікуючі ознаки.

13. Сутенерство або втягнення особи до заняття проституцією. Види дій та момент закінчення злочину. Суб'єктивні ознаки злочину. Кваліфікуючі ознаки.

14. Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. Види дій та момент закінчення злочину. Суб'єктивні ознаки.

Література:

Перелік нормативної бази: 13, 15, 53, 106.

Основна література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16.

Додаткова література: 24, 41, 42, 45, 98, 112, 117, 118, 129, 160.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття (5 хв.)

1. Перевірка наявності студентів та їх підготовки до заняття.

2. Визначити мету та завдання заняття, місця теми в структурі навчальної дисципліни, міждисциплінарних зв'язків, практичної спрямованості навчального матеріалу.

3. Роз'яснити план та порядок проведення заняття, наголосити на особливостях розгляду окремих питань та практичних завдань, що потребують особливої уваги з урахуванням стану законодавства та судової практики.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

1. Проведення попереднього контролю рівня теоретичної підготовки студентів до практичного заняття шляхом вибіркового опиту студентів з питань теми практичного заняття (20 хв.).

2. Розгляд виконаних під час самопідготовки практичних завдань з колективним обговоренням можливих варіантів рішень (50 хв.)

3. Розв'язання практичних завдань без їх попереднього позааудиторного розгляду студентами (факультативна частина практичного зайняття у разі наявності часу).

III. Порядок проведення заключної частини заняття (15 хв.)

1. Підведення підсумків засвоєння студентами знань теоретичного матеріалу, практичних вмінь і навичок їх використання під час розгляду практичних завдань.
2. Додаткове роз'яснення питань, що викликали певні ускладнення щодо їх розв'язання на практичному занятті.
3. Оцінювання підготовки кожного студента до практичного заняття з аргументацією отриманої оцінки за роботу на занятті.
4. Постановка завдань студентам на самопідготовку до наступних занять.

Тема № 14: Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення.

Практичне заняття № 1.

Тема: Поняття, загальна характеристика та види кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення.

Навчальна мета – поглибити та закріпити знання студентів про суспільну небезпеку кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення; про їх поняття, і види, об'єктивні та суб'єктивні ознаки.

Кількість годин - 2 г.

Місце проведення – аудиторія.

Навчальні питання:

1. Поняття, види та загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення.
2. Характеристика та особливості предмету кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення.
3. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення.

Література:

Перелік нормативної бази: 9, 10, 13, 15, 19, 25, 47, 58, 97, 113.

Основна література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16.

Додаткова література: 53, 87, 95, 104, 108, 127.

План проведення заняття:

- I. Порядок проведення вступу до заняття (5 хв.)
  1. Перевірка наявності студентів та їх підготовки до заняття.
  2. Визначити мету та завдання заняття, місця теми в структурі навчальної дисципліни, міждисциплінарних зв'язків, практичної спрямованості навчального матеріалу.
  3. Роз'яснити план та порядок проведення заняття, наголосити на особливостях розгляду

окремих питань та практичних завдань, що потребують особливої уваги з урахуванням стану законодавства та судової практики.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

1. Проведення попереднього контролю рівня теоретичної підготовки студентів до практичного заняття шляхом вибіркового опиту студентів з питань теми практичного заняття (20 хв.).

2. Розгляд виконаних під час самопідготовки практичних завдань з колективним обговоренням можливих варіантів рішень (50 хв.)

3. Розв'язання практичних завдань без їх попереднього позааудиторного розгляду студентами (факультативна частина практичного зайняття у разі наявності часу).

III. Порядок проведення заключної частини заняття (15 хв.)

1. Підведення підсумків засвоєння студентами знань теоретичного матеріалу, практичних вмінь і навичок їх використання під час розгляду практичних завдань.

2. Додаткове роз'яснення питань, що викликали певні ускладнення щодо їх розв'язання на практичному занятті.

3. Оцінювання підготовки кожного студента до практичного заняття з аргументацією отриманої оцінки за роботу на занятті.

4. Постановка завдань студентам на самопідготовку до наступних занять.

Практичне заняття № 2.

Тема: Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення.

Навчальна мета – виробити вміння та навички визначення юридичних ознак окремих складів кримінальних правопорушень; розглянути питання правильної кваліфікації кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших кримінальних правопорушень проти здоров'я населення та їх відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень.

Кількість годин - 2 г.

Навчальні питання:

1. Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

2. Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення, пов'язані з протиправним отриманням та вживанням наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також інших засобів, що не є наркотичними.

3. Кримінальна відповідальність за інші кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

4. Кримінальна відповідальність за інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення.

Література:

Перелік нормативної бази: 9, 10, 13, 15, 19, 25, 47, 58, 97, 113.

Основна література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16.

Додаткова література: 53, 87, 95, 104, 108, 127.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття (5 хв.)

1. Перевірка наявності студентів та їх підготовки до заняття.
2. Визначити мету та завдання заняття, місця теми в структурі навчальної дисципліни, міждисциплінарних зв'язків, практичної спрямованості навчального матеріалу.
3. Роз'яснити план та порядок проведення заняття, наголосити на особливостях розгляду окремих питань та практичних завдань, що потребують особливої уваги з урахуванням стану законодавства та судової практики.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

1. Проведення попереднього контролю рівня теоретичної підготовки студентів до практичного заняття шляхом вибіркового опиту студентів з питань теми практичного заняття (20 хв.).
2. Розгляд виконаних під час самопідготовки практичних завдань з колективним обговоренням можливих варіантів рішень (50 хв.)
3. Розв'язання практичних завдань без їх попереднього позааудиторного розгляду студентами (факультативна частина практичного заняття у разі наявності часу).

III. Порядок проведення заключної частини заняття (15 хв.)

1. Підведення підсумків засвоєння студентами знань теоретичного матеріалу, практичних вмінь і навичок їх використання під час розгляду практичних завдань.
2. Додаткове роз'яснення питань, що викликали певні ускладнення щодо їх розв'язання на практичному занятті.
3. Оцінювання підготовки кожного студента до практичного заняття з аргументацією отриманої оцінки за роботу на занятті.
4. Постановка завдань студентам на самопідготовку до наступних занять.

Тема № 15: Злочини проти основ національної безпеки.

Практичне заняття № 1.

Тема: Поняття, загальна характеристика та види злочинів проти основ національної безпеки.

Навчальна мета – поглибити та закріпити знання студентів про суспільну небезпеку злочинів у сфері злочинів проти основ національної безпеки, про їх поняття і види, об'єктивні та суб'єктивні ознаки, кваліфікуючі ознаки, спеціальні умови звільнення від кримінальної відповідальності та особливості кваліфікації; відмежування від суміжних складів злочинів.

Кількість годин - 2 г.

Місце проведення – аудиторія.

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика та види злочинів проти основ національної безпеки України.
2. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак дій, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади, кваліфікуючі ознаки злочину.
3. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, кваліфікуючі ознаки злочину.
4. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України.
5. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак державної зради, умови звільнення

особи від кримінальної відповідальності.

6. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак посягання на життя державного чи громадського діяча.
7. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак диверсії.
8. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак шпигунства, умови звільнення особи від кримінальної відповідальності.
9. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань.

Література:

Перелік нормативної бази: 1, 13, 14, 15.

Основна література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16.

Додаткова література: 3, 43, 49.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття (5 хв.)

1. Перевірка наявності студентів та їх підготовки до заняття.
2. Визначити мету та завдання заняття, місця теми в структурі навчальної дисципліни, міждисциплінарних зв'язків, практичної спрямованості навчального матеріалу.
3. Роз'яснити план та порядок проведення заняття, наголосити на особливостях розгляду окремих питань та практичних завдань, що потребують особливої уваги з урахуванням стану законодавства та судової практики.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

1. Проведення попереднього контролю рівня теоретичної підготовки студентів до практичного заняття шляхом вибіркового опиту студентів з питань теми практичного заняття (20 хв.).

2. Розгляд виконаних під час самопідготовки практичних завдань з колективним обговоренням можливих варіантів рішень (50 хв.)

3. Розв'язання практичних завдань без їх попереднього позааудиторного розгляду студентами (факультативна частина практичного зайняття у разі наявності часу).

III. Порядок проведення заключної частини заняття (15 хв.)

1. Підведення підсумків засвоєння студентами знань теоретичного матеріалу, практичних вмінь і навичок їх використання під час розгляду практичних завдань.
2. Додаткове роз'яснення питань, що викликали певні ускладнення щодо їх розв'язання на практичному занятті.
3. Оцінювання підготовки кожного студента до практичного заняття з аргументацією отриманої оцінки за роботу на занятті.
4. Постановка завдань студентам на самопідготовку до наступних занять.

Тема № 16: Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, держаних кордонів, забезпечення призову та мобілізації.

Практичне заняття № 1

Тема: Поняття, загальна характеристика та види кримінальних правопорушень у сфері охорони державної таємниці, держаних кордонів, забезпечення призову та мобілізації

Навчальна мета – поглибити та закріпити знання студентів про суспільну небезпеку кримінальних правопорушень у сфері охорони державної таємниці, держаних кордонів, забезпечення призову та мобілізації; про їх поняття і види, конструктивні ознаки і особливості

кваліфікації; виробити вміння та навички визначення юридичних ознак окремих складів кримінальних правопорушень; розглянути питання правильної кваліфікації та їх відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень.

Кількість годин - 2 г.

Місце проведення – аудиторія.

Навчальні питання:

1. Поняття, загальна характеристика, особливості та види кримінальних правопорушень у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації.
2. Розголошення державної таємниці: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Предмет злочину. Поняття державної таємниці. Об'єктивна сторона. Момент закінчення злочину. Суб'єктивна сторона злочину. Особливості суб'єкта цього злочину. Кваліфікуючі ознаки.
3. Втрата документів, що містять державну таємницю: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Предмет злочину. Поняття державної таємниці. Момент закінчення злочину. Значення наслідків. Особливості суб'єктивної сторони цього злочину. Суб'єкт злочину. Кваліфікуючі ознаки.
4. Передача або збирання відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Предмет злочину. Об'єктивна сторона. Види діянь та момент закінчення злочину. Суб'єктивна сторона. Значення мотиву для кваліфікації. Спеціальні ознаки суб'єкта злочину. Кваліфікуючі ознаки.
5. Незаконне переправлення осіб через державний кордон України: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Поняття державного кордону. Об'єктивна сторона. Види діянь та момент закінчення злочину. Суб'єкт злочину. Кваліфікуючі ознаки злочину.
6. Порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Предмет злочину. Об'єктивна сторона. Момент закінчення злочину. Суб'єктивна сторона та суб'єкт злочину. Кваліфікуючі ознаки.
7. Порушення правил міжнародних польотів: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Об'єктивна сторона. Види діянь та момент закінчення злочину. Суб'єкт злочину.
8. Ухилення від призову на строкову військову службу: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Об'єктивна сторона. Поняття призову на строкову військову службу. Момент початку та закінчення злочину. Суб'єктивна сторона. Вік кримінальної відповідальності.
9. Ухилення від призову за мобілізацією: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Об'єктивна сторона. Поняття призову за мобілізацією. Об'єктивна сторона. Момент закінчення злочину. Суб'єктивна сторона та суб'єкт злочину.
10. Ухилення від військового обліку або спеціальних зборів: характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак. Об'єктивна сторона. Момент закінчення злочину. Суб'єктивна сторона. Суб'єкт злочину.

Література:

Перелік нормативної бази: 2, 13, 15, 23, 27, 33, 43, 49, 77, 108.

Основна література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16.

Додаткова література: 84, 91, 103, 109.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття (5 хв.)

1. Перевірка наявності студентів та їх підготовки до заняття.
2. Визначити мету та завдання заняття, місця теми в структурі навчальної дисципліни, міждисциплінарних зв'язків, практичної спрямованості навчального матеріалу.
3. Роз'яснити план та порядок проведення заняття, наголосити на особливостях розгляду окремих питань та практичних завдань, що потребують особливої уваги з урахуванням стану законодавства та судової практики.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

1. Проведення попереднього контролю рівня теоретичної підготовки студентів до практичного заняття шляхом вибіркового опиту студентів з питань теми практичного заняття (20 хв.).
2. Розгляд виконаних під час самопідготовки практичних завдань з колективним обговоренням можливих варіантів рішень (50 хв.)
3. Розв'язання практичних завдань без їх попереднього позааудиторного розгляду студентами (факультативна частина практичного заняття у разі наявності часу).

III. Порядок проведення заключної частини заняття (15 хв.)

1. Підведення підсумків засвоєння студентами знань теоретичного матеріалу, практичних вмінь і навичок їх використання під час розгляду практичних завдань.
2. Додаткове роз'яснення питань, що викликали певні ускладнення щодо їх розв'язання на практичному занятті.
3. Оцінювання підготовки кожного студента до практичного заняття з аргументацією отриманої оцінки за роботу на занятті.
4. Постановка завдань студентам на самопідготовку до наступних занять.

Тема № 17: Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів.

Практичне заняття № 1.

Тема: Поняття, загальна характеристика та види кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів.

Навчальна мета – поглибити та закріпити знання студентів про суспільну небезпеку кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян; про їх поняття і види, конструктивні ознаки і особливості кваліфікації; виробити вміння та навички визначення юридичних ознак окремих складів кримінальних правопорушень; розглянути питання правильної кваліфікації кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян та їх відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень.

Кількість годин – 2 г.

Місце проведення – аудиторія.

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів.
2. Наруга над державними символами. Предмети злочину. Види діянь. Зміст поняття «публічна наруга».
3. Незаконне підняття Державного прапора України на річковому або морському судні.

Поняття «підняття Державного прапора України». Момент закінчення злочину. Суб'єкт незаконного підняття Державного прапора України.

4. Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем. Види предметів злочину. Різновиди діянь. Мотиви злочину. Кваліфікуючі ознаки.

5. Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, а також збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів. Предмет злочину. Види дій. Мотив злочину. Кваліфікуючі ознаки.

6. Незаконне використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. Ознаки об'єктивної сторони злочину. Суб'єктивні ознаки. Відмежування від порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер. Кваліфікуючі ознаки.

7. Умисне пошкодження ліній зв'язку. Предмети злочину. Характеристика об'єктивної сторони. Суб'єктивна сторона злочину.

8. Опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони громадського порядку й державного кордону або військовослужбовцеві. Потерпілий від цього злочину. Діяльність представника влади чи працівника правоохоронного органу з виконання службових обов'язків та діяльність члена громадського формування з охорони громадського порядку й державного кордону або військовослужбовця з виконання покладених на нього обов'язків щодо охорони громадського порядку. Відмежування опору від злісної непокорі. Вина при вчиненні опору. Суб'єкт злочину. Зміст примушення потерпілого при вчиненні опору.

9. Втручання у діяльність працівника правоохоронного органу. Потерпілий від цього злочину. Види впливу на потерпілого. Зміст вини, мотиву та мети при вчиненні злочину. Суб'єкт втручання. Кваліфікуючі ознаки.

10. Втручання у діяльність державного діяча. Потерпілий від цього злочину. Форми незаконного впливу на потерпілого. Зміст суб'єктивної сторони злочину. Кваліфікуючі ознаки.

11. Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу. Потерпілий від цього злочину. Зміст юридичної конструкції «у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків». Кваліфікуючі ознаки злочину.

12. Погроза або насильство щодо державного або громадського діяча. Потерпілий від злочину. Мотив і мета злочину. Кваліфікуючі ознаки.

13. Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу. Поняття «працівник правоохоронного органу». Зміст юридичної конструкції «у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків». Кваліфікуючі ознаки.

14. Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку й державного кордону або військовослужбовця. Поняття «посягання на життя». Відмінність цього злочину від умисного вбивства особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку.

15. Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу в заручники. Потерпілі від злочину. Мета злочину. Відмежування цього злочину від захоплення заручників.

16. Погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок. Потерпілі від цього злочину. Види злочинних діянь. Мета злочину. Відмінність цього злочину від погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу. Кваліфікуючі ознаки.

17. Перешкоджання діяльності народного депутата та депутата місцевої ради. Види злочинних діянь. Відмінність цього злочину від втручання у діяльність народного депутата України.

18. Умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок. Потерпілий від цього злочину. Мотив і мета злочину.

Відмежування цього злочину від умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу та від умисного знищення або пошкодження майна. Кваліфікуючі ознаки.

19. Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочину. Кваліфікуючі ознаки.
20. Незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. Поняття незаконного перешкоджання. Особливості об'єктивної і суб'єктивної сторони (можливість у деяких випадках впливу на представників органів місцевого самоврядування). Суб'єкт злочину.
21. Захоплення державних або громадських будівель чи споруд. Характеристика об'єктивної сторони злочину. Мета злочину (можливість у деяких випадках впливу на певних представників).
22. Самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи. Види діянь. Мета самовільного присвоєння вказаних повноважень або звання посадової особи. Суб'єкт злочину.
23. Одержання незаконної винагороди працівником державного підприємства, установи чи організації. Особливості законодавчої конструкції злочину. Суб'єкт злочину.
24. Самоправство. Особливості об'єктивної сторони. Суб'єкт злочину.
25. Кримінальні правопорушення проти журналістів. Поняття, загальна характеристика.
26. Умисне знищення або пошкодження майна журналіста. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.
27. Посягання на життя журналіста. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.
28. Захоплення журналіста як заручника. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак.

Література:

Перелік нормативної бази: 13, 15, 22, 55, 66.

Основна література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16.

Додаткова література: 38, 65, 121, 144, 157, 158.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття (5 хв.)

1. Перевірка наявності студентів та їх підготовки до заняття.
2. Визначити мету та завдання заняття, місця теми в структурі навчальної дисципліни, міждисциплінарних зв'язків, практичної спрямованості навчального матеріалу.
3. Роз'яснити план та порядок проведення заняття, наголосити на особливостях розгляду окремих питань та практичних завдань, що потребують особливої уваги з урахуванням стану законодавства та судової практики.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

1. Проведення попереднього контролю рівня теоретичної підготовки студентів до практичного заняття шляхом вибіркового опиту студентів з питань теми практичного заняття (20 хв.).
2. Розгляд виконаних під час самопідготовки практичних завдань з колективним обговоренням можливих варіантів рішень (50 хв.).
3. Розв'язання практичних завдань без їх попереднього позааудиторного розгляду студентами (факультативна частина практичного заняття у разі наявності часу).

III. Порядок проведення заключної частини заняття (15 хв.)

1. Підведення підсумків засвоєння студентами знань теоретичного матеріалу, практичних вмінь і навичок їх використання під час розгляду практичних завдань.

2. Додаткове роз'яснення питань, що викликали певні ускладнення щодо їх розв'язання на практичному занятті.
3. Оцінювання підготовки кожного студента до практичного заняття з аргументацією отриманої оцінки за роботу на занятті.
4. Постановка завдань студентам на самопідготовку до наступних занять.

Тема № 19: Кримінальні правопорушення проти правосуддя.

Практичне заняття № 1.

Тема: Поняття, загальна характеристика та види кримінальних правопорушень проти правосуддя.

Навчальна мета – поглибити та закріпити знання студентів про суспільну небезпеку кримінальних правопорушень проти правосуддя; про їх поняття і види, конструктивні ознаки і особливості кваліфікації; виробити вміння та навички визначення юридичних ознак окремих складів кримінальних правопорушень; розглянути питання правильної кваліфікації кримінальних правопорушень проти правосуддя та їх відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень.

Кількість годин - 2 г.

Місце проведення – аудиторія.

Навчальні питання:

1. Поняття, загальна характеристика і види кримінальних правопорушень проти правосуддя.
2. Завідомо незаконне затримання, привід або арешт. Види дій. Момент закінчення злочину. Суб'єктивні ознаки. Завідомість як ознака злочину. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки.
3. Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Поняття та ознаки діяння. Момент закінчення злочину. Особливості суб'єктивної сторони. Кваліфікуючі ознаки.
4. Постановлення суддею (судьями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови. Поняття та ознаки діяння. Момент закінчення злочину. Особливості суб'єктивної сторони. Кваліфікуючі ознаки. Відмежування від суміжних кримінальних правопорушень.
5. Незаконне втручання в роботу автоматизованої системи документообігу суду. Предмет злочину. Поняття та ознаки діяння. Особливості суб'єктивної сторони. Кваліфікуючі ознаки.
6. Втручання в діяльність судових органів. Поняття та види діяння. Момент закінчення злочину. Особливості суб'єктивної сторони. Кваліфікуючі ознаки.
7. Погроза або насильство щодо суддів, народного засідателя чи присяжного. Види діяння. Момент закінчення злочину. Особливості суб'єктивної сторони. Потерпілий від цього злочину. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки.
8. Умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного. Поняття та ознаки діяння. Момент закінчення злочину. Наслідки. Потерпілий від цього злочину. Суб'єктивні ознаки. Кваліфікуючі ознаки.
9. Посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною зі здійсненням правосуддя. Поняття та види діяння. Момент закінчення злочину. Потерпілий від цього злочину. Суб'єктивні ознаки.
10. Невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист. Види діяння. Момент закінчення злочину. Наслідки. Потерпілий від цього злочину. Суб'єктивні ознаки.
11. Розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист. Види діяння. Момент закінчення злочину. Наслідки. Суб'єктивні ознаки. Кваліфікуючі ознаки.

12. Втручання в діяльність захисника чи представника особи. Поняття та види діяння. Момент закінчення злочину. Суб'єктивні ознаки. Кваліфікуючі ознаки.
13. Порушення права на захист. Поняття та види діяння. Момент закінчення злочину. Суб'єкт злочину. Суб'єктивна сторона. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки.
14. Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи. Види діяння. Момент закінчення злочину. Потерпілий від цього злочину. Суб'єктивні ознаки. Кваліфікуючі ознаки.
15. Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи. Види діяння. Суб'єктивні ознаки. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки.
16. Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги. Поняття та види діяння. Момент закінчення злочину. Потерпілий від цього злочину. Суб'єктивні ознаки.
17. Примушування давати показання. Поняття та види діяння. Момент закінчення злочину. Суб'єктивні ознаки. Кваліфікуючі ознаки.
18. Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину. Поняття та види діяння. Момент закінчення злочину. Особливості суб'єктивної сторони. Відмежування від суміжних кримінальних правопорушень.
19. Завідомо неправдиве показання. Види дій. Момент закінчення злочину. Особливості суб'єктивної сторони. Суб'єкт злочину. Кваліфікуючі ознаки.
20. Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків. Види діяння. Момент закінчення злочину. Обставини, що виключають злочинність цього діяння. Час вчинення цього злочину. Суб'єктивні ознаки.
21. Перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку. Види діяння. Момент закінчення злочину. Потерпілий від цього злочину. Особливості суб'єктивної сторони. Суб'єкт злочину. Відмінність від суміжних кримінальних правопорушень.
22. Розголошення даних досудового слідства або дізнання. Види діяння. Момент закінчення злочину. Суб'єктивні ознаки. Кваліфікуючі ознаки.
23. Приховування злочину. Поняття та види діяння. Момент закінчення злочину. Суб'єктивні ознаки. Обставини, що виключають відповідальність за цей злочин. Відмінність від співучасті у злочині.
24. Невиконання судового рішення. Види діяння. Момент закінчення злочину. Суб'єктивні ознаки. Кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки.
25. Приховування майна. Предмет злочину. Види діяння. Момент закінчення злочину. Суб'єктивні ознаки.
26. Ухилення від покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. Види діяння. Момент закінчення злочину. Суб'єктивна сторона. Суб'єкт злочину.
27. Ухилення від відбування покарання у вигляді обмеження волі та у вигляді позбавлення волі. Види діяння. Момент закінчення злочину. Суб'єктивна сторона. Суб'єкт злочину.
28. Злісна непокоря вимогам адміністрації виправної установи. Види діяння. Поняття адміністрації виправної установи. Суб'єктивна сторона. Суб'єкт злочину. Відмінність від суміжних кримінальних правопорушень.
29. Дії, що дезорганізують роботу виправних установ. Види діяння. Момент закінчення злочину. Суб'єктивна сторона. Суб'єкт злочину. Відмінність від суміжних кримінальних правопорушень.
30. Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти. Поняття та ознаки діяння. Момент закінчення злочину. Суб'єктивна сторона. Суб'єкт злочину. Кваліфікуючі ознаки.
31. Втеча зі спеціалізованого лікувального закладу. Види діяння. Момент закінчення злочину. Суб'єктивна сторона. Суб'єкт злочину.
32. Порушення правил адміністративного нагляду. Види діяння. Умови звільнення від кримінальної відповідальності. Момент закінчення злочину. Особливості суб'єктивної

сторони. Суб'єкт злочину.

Література:

Перелік нормативної бази: 13, 15, 55, 66.

Основна література: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16.

Додаткова література: 63, 66, 96, 101, 114, 119, 120, 121, 151, 155.

План проведення заняття:

I. Порядок проведення вступу до заняття (5 хв.)

1. Перевірка наявності студентів та їх підготовки до заняття.

2. Визначити мету та завдання заняття, місця теми в структурі навчальної дисципліни, міждисциплінарних зв'язків, практичної спрямованості навчального матеріалу.

3. Роз'яснити план та порядок проведення заняття, наголосити на особливостях розгляду окремих питань та практичних завдань, що потребують особливої уваги з урахуванням стану законодавства та судової практики.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

1. Проведення попереднього контролю рівня теоретичної підготовки студентів до практичного заняття шляхом вибіркового опиту студентів з питань теми практичного заняття (20 хв.).

2. Розгляд виконаних під час самопідготовки практичних завдань з колективним обговоренням можливих варіантів рішень (50 хв.)

3. Розв'язання практичних завдань без їх попереднього позааудиторного розгляду студентами (факультативна частина практичного заняття у разі наявності часу).

III. Порядок проведення заключної частини заняття (15 хв.)

1. Підведення підсумків засвоєння студентами знань теоретичного матеріалу, практичних вмінь і навичок їх використання під час розгляду практичних завдань.

2. Додаткове роз'яснення питань, що викликали певні ускладнення щодо їх розв'язання на практичному занятті.

3. Оцінювання підготовки кожного студента до практичного заняття з аргументацією отриманої оцінки за роботу на занятті.

4. Постановка завдань студентам на самопідготовку до наступних занять.

**4. Рекомендована література (основна, допоміжна),
інформаційні ресурси в Інтернеті**

Загальна частина

Нормативні акти

1. Конституція України : Закон України від 24.06.1996 р. № 254к. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

3. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. № 15-рп 2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). Справа № 1-33/2004 URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

4. Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 1999 р. № 9-рп/99 у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного

тлумачення положень частини 3 статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканість). Справа № 1-15/99. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

5. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинених стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

6. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 р. № 7. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

Основна література

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.
2. Ємельянов В. П. Кримінальне право України. Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : науково-практичний посібник. Харків : Право, 2018. 142 с.
3. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько та ін.; відп. ред. Я. Ю. Кондратьєв; наук. ред. В. А. Клименко та М. І. Мельник. Київ : Правові джерела, 2002. 432 с.
4. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2015. 528 с.
5. Гришук В. К. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник. Київ : Вид. дім «Ін Юре», 2006. 568 с.
6. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
7. Кваліфікація злочинів у діяльності Національної поліції України : навчальний посібник / за ред. О. М. Литвинова. Харків : Константа, 2017. 448 с.
8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 4-те вид., переробл. та допов. / відп. ред. С. С. Яценко. Київ : А. С. К., 2005. 848 с.
9. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 2-ге вид., переробл. та допов. / за ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. Київ : Дакор, 2008. 1428 с.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 6-те вид., переробл. та допов. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Юридична думка, 2009. 1236 с.

Додаткова література

1. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія. Київ : Атіка, 2005. 332 с.
2. Панов М. І. Кримінальна відповідальність: поняття, принципи, підстава. Право України. 2012. № 8. С. 249 – 259.
3. Хряпінський П. В. Позитивна кримінальна відповідальність (зміст, форми та реалізація) : науковий нарис. Запоріжжя : ТОВ «КСК-альянс», 2008. 110 с.
4. Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України : навчальний посібник. Київ : Центр учб. літ., 2008. 192 с.
5. Яценко А. М. Обставини, що виключають можливість застосування кримінальної відповідальності. Політика у сфері боротьби зі злочинністю: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 9 – 10 грудня 2016 р.). Івано-Франківськ, 2017. С. 140 – 145.
6. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу. Київ : Атіка, 2008. 352с.
7. Кривоченко Л. М. Класифікація злочинів за ступенем тяжкості у Кримінальному кодексі України. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 120 с.

8. Ємельянов В. П., Коростиленко А. В. Дискусійні питання щодо загального поняття об'єкта злочинів. Часопис Київського університету права. 2016. № 1. С. 255 – 259.
9. Берзін П. С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення. Київ, Дакор, 2009. 736 с.
10. Магарін С. С., Бараненко Д. В. Суб'єкт злочину за новим кримінальним законодавством України : монографія / за ред. Є. Л. Стрельцова. Одеса: Астропринт, 2001. 104 с.
11. Дудоров О. Проблема юридичної особи як суб'єкта злочину та її вирішення у проектах КК України. Вісник Академії правових наук України. 1999. № 2. С. 133 – 141.
12. Гуренко Д. Ю., Ємельянов В. П. Актуальні питання щодо вирішення суб'єкта злочинів. Часопис Київського університету права. 2015. № 2. С. 280 – 283.
13. Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України. Київ : Атіка, 2005. 224 с.
14. Воробей П. А. Кримінально-правове ставлення в вину. Київ : Атіка, 2009. 176 с.
15. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину. Київ : Атіка, 2002. 144 с.
16. Тихий В. П. Панов М. І. Злочин, його види та стадії : наук.-практ. комент. Київ : Прометей, 2007. 40 с.
17. Кваша О. О. Співучасть у злочині: структура та відповідальність. Київ : ІДП НАН України; РВВ ЛДУВС, 2013. 560 с.
18. Митрофанов І. І. Співучасть у злочині : навчальний посібник. Одеса : Фенікс, 2012. 208 с.
19. Демидова Л. М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації : монографія. Харків : СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005. 256 с.
20. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 192 с.
21. Лемешко О. М. Кримінально-правова оцінка потурання вчиненню злочину. Харків : ФІНН, 2003. 160 с.
22. Зінченко І. О., Тютюгін В. І. Множинність злочинів : поняття, види, призначення покарання. Харків : ФІНН, 2008. 336 с.
23. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності. Київ : Атіка, 2004. 208 с.
24. Куц В. М., Ященко А. М. Примирення учасників кримінально-правового конфлікту (кримінально-правовий аспект) : монографія. Харків : Юрайт, 2013. 328 с.
25. Малярєнко В. Т. Про покарання новим Кримінальним кодексом України : монографія. Київ : Фонд «Правова ініціатива», 2003. 156 с.
26. Полтавець В. В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним законодавством України : монографія. Луганськ : РВВ ЛАВС, 2005. 240 с.
27. Денисова Т. А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз. Запоріжжя : КПУ, 2007. 288 с.
28. Музика А. А. Примусові заходи медичного характеру : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 1997. 125 с.
29. Крижановський М. В., Ященко А. М. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб : монографія. Харків : Право, 2020. 264 с.
30. Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні : монографія. Київ : Атіка, 2004. 240 с.
31. Велика українська юридична енциклопедія: У 20 томах. Том 17. Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. 1064 с.

Особлива частина

Нормативні акти

1. Конституція України : Закон України від 24.06.1996 р. № 254к. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.1993 р. № 3341-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
6. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 15.11.2000 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
7. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03. 2003 р. № 638-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. Про фізичний захист ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання : Закон України від 19.10.2000 р. № 2064-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
9. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 14.10.2014 р. № 1702-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
10. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
11. Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників від 17.12.1979 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
12. Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом від 15.12.1997 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
13. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 09.12.1999 р. . URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
14. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 р. № 7. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
15. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 р. № 2. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
16. Про судову практику в справах про злочини проти власності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 10. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
17. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинених стійкими злочинними об'єднаннями : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 13. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
18. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 3. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
19. Про судову практику у справах про хуліганство : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 р. № 10. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

20. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2004 р. № 2. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
21. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень. Затверджені наказом МОЗ від 17.01.1995 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95#Text>.
22. Інструкція про порядок визначення критеріїв живонародженості, мертвонародженості та перинатального періоду. Затверджена наказом МОЗ від 29.03.2006 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0427-06#Text>.
23. Постанови Пленуму Верховного Суду України. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/postanovi_plenumu/.
24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>.
25. Практика Європейського суду з прав людини у справах фізичних та юридичних осіб проти України // <https://www.echr.com.ua/rishennia-espl/>.
26. Рішення Європейського Суду з прав людини від 17.07.2014. Справа «Омельченко проти України» (Заява № 34592/06) URL : <http://ovu.com.ua/articles/24103-sprava-omelchenko-proti-ukrayini-zayava-34592-06>.
27. Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 1999 р. № 9-рп/99 у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини 3 статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканість). Справа № 1-15/99. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

Основна література:

1. Кримінальне право України. Особлива частина навчальний посібник / А. А. Васильєв, О. О. Житний, Є. О. Гладкова та ін.; за ред. О. М. Литвинова. Харків : Право, 2020. 656 с.
2. Кримінальне право. Особлива частина : підручник / О. О. Дудоров, Є. О. Письменський. Т.2. Луганськ: Вид-во «Елтон-2», 2012. 780 с.
3. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2015. 680 с.
4. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.
5. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 416 с.
6. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
7. Кваліфікація злочинів у діяльності Національної поліції України : навчальний посібник / за ред. О. М. Литвинова. Харків : Константа, 2017. 448 с.
8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 4-те вид., переробл. та допов. / відп. ред. С. С. Яценко. Київ : А. С. К., 2005. 848 с.
9. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 2-ге вид., переробл. та допов. / за ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. Київ : Дакор, 2008. 1428 с.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 6-те вид., переробл. та допов. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Юридична думка, 2009. 1236 с.
11. Тихий В. П. Відповідальність за злочини проти громадської безпеки : науково-практичний коментар. Київ: НКЦ СБ України, 2007. 82 с.

Додаткова література:

1. Сташис В. В., Бажанов М. І. Особа – під охороною кримінального закону. Харків : Право, 1996. 225 с.
2. Шеремет А. П. Злочини проти статевої свободи : монографія. Чернівці : Вид-во «Наші книги», 2007. 216 с.
3. Топчій В. В. Кримінально-правові та кримінологічні заходи запобігання злочинам у сфері інтелектуальної власності в Україні : монографія. Ірпінь : Ун-т ДФС України, 2019. 408 с.
4. Ємельянов В. П. Кваліфікація злочинів проти власності : навчальний посібник. Харків : Рубікон, 1996. 112 с.
5. Олійник П. В. Предмет злочинів проти власності : поняття, види, кримінально-правове значення. Харків : Право, 2011. 208 с.
6. Ємельянов М. В. Кримінальна відповідальність за шахрайство: монографія. Харків : Право, 2014. 176 с.
7. Хряпінський П. В., Чус. О. В. Кримінально-правова характеристика незаконного привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї. Дніпропетровськ, ДГУ Літограф, 2015. 245 с.
8. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства: монографія. Київ : Ін-т закон-ва ВР України, 2002. 636 с.
9. Шульга А. М. Земельні ресурси України під охороною закону про кримінальну відповідальність : монографія. Харків : Юрайт, 2019. 668 с.
10. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 192 с.
11. Демидова Л. М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації : монографія. Харків : СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005. 256 с.
12. Ємельянов В. П., Иманлы М. Н., Рыжов И. Н. Уголовно-правовое противодействие терроризму : монография. Харків : Право, 2014. 88 с.
13. Тероризм: визначення і сутність : монографія / А. В. Коростиленко, Б. Д. Леонов, І. М. Рижев; за ред. В. В. Крутова, І. І. Мусієнка, В. П. Ємельянова. Київ : Нац. акад. СБУ, 2015. 192 с.
14. Ємельянов В. П. Антитерористичне законодавство: поняття, система, шляхи вдосконалення : монографія. Харків : Право, 2016. 88 с.
15. Шамара О. В., Бантишев О. Ф., Чорний Р. Л. Протидія терористичній діяльності (кримінально-правові аспекти) : монографія. Київ : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2011. 160 с.
16. Семикін М. В. Створення терористичної групи чи терористичної організації: кримінально-правове дослідження : монографія / за заг. ред. д. ю. н., проф. В. П. Ємельянова. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 145 с.
17. Ізетов А. Е. Втягнення у вчинення терористичного акту : монографія / за заг. ред. д. ю. н., проф. В. П. Ємельянова. Харків : Право, 2010. 174 с.
18. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2012. 908 с.
19. Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за хуліганство (ст. 296 КК України) : монографія. Харків: Харків юридичний, 2009. 252 с.
20. Івахненко О. А. Кримінальна відповідальність за хуліганські діяння: хуліганські злочини та склади злочинів : монографія / за ред. В. П. Ємельянова. Харків : Право, 2016. 184 с.

21. Топольскова І. О. Боротьба із втягненням неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність : монографія / наук. ред. д. ю. н., проф. В. П. Ємельянов. Луганськ: РВВ ЛАВС, 2003. 192 с.
22. Бандурка І. О. Захист дитинства в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади : монографія / за наук. ред. д. ю. н., проф. О. М. Литвинова. Харків: Золота миля, 2017. 432 с.
23. Повліковський В. І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні : монографія. Харків : Панов, 2016. 488 с.
24. Харітонов С. О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України : монографія. Харків : Право, 2018. 328 с.
25. Ніколаєнко Т. Б. Теоретико-правові засади призначення та виконання спеціальних покарань щодо військовослужбовців : монографія. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2018. 564 с.
26. Мохончук С. М. Злочини проти миру та безпеки людства: генезис, еволюція, сучасна регламентація у кримінальному праві та законодавстві : монографія. Харків : Право, 2013. 528 с.
27. Миронова В. О. Проблеми кримінальної відповідальності за порушення законів та звичаїв війни : монографія. Харків : Право, 2007. 152 с.
28. Велика українська юридична енциклопедія: У 20 томах. Том 17. Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. 1064 с.
29. Гришук В. К., Маковецька Н. Є. Умисні вбивства за кримінальним правом України та Республіки Польща: юридичний аналіз складів злочинів: монографія. Хмельницький : Хмельницьк. ун-т управління та права, 2012. 368 с.
30. Грищенко О. В. Кримінально-правова характеристика побоїв і мордування (ст. 126 КК України): дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 191 с.
31. Данилевський А. О. Кримінальна відповідальність за вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи. Проблеми кваліфікації та відмежування від суміжних складів злочинів: наук.-практ. посіб. / А.О. Данилевський, Г.Є. Болдарь; МВС України, Луганський державний ун-т внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. – 152 с.
32. Бандурка І. О. Злочини проти моральності у сфері статевих стосунків : монографія. Х.: Золота миля, 2012. 222 с.
33. Бандурка І. О. Кримінально-правовий захист дитинства в Україні : монографія. Харків : Золота миля, 2015. 403 с.
34. Дудоров О. О. Кримінально-правова характеристика злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : наук.-практ. посіб. / МВС України, Луганськ. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. 352 с.
35. Дудоров О. О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики) : практ. порадник / МВС України, Луганськ. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Сєверодонецьк : РВВЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 92 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Законодавство України // Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.
2. Президент України // Документи. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/all>.

3. Урядовий портал // Нормативно-правова база. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/npd/search>.
4. Єдиний державний реєстр судових рішень // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.